

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE JA KIRJANDUSE ÕPETAJA ÕPPEKAVA

Tiia Palmiste

**HIUMAAGA SEOTUD LUULETAJATE
JA NENDE LUULEKOGUDE KÄSITLUS PÕHIKOOLIS**

Magistritöö

Juhendaja: Andrus Org (PhD)

TARTU 2021

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	4
1. LUULE ÕPETAMISEST PÕHIKOO LIS.....	8
1.1. Luulekogu kui kunstiteos.....	9
1.2. Kodukohaluule kirjanduse ainekava osana.....	14
1.3. Luuleõpetuse eesmärgid ja nende saavutamise võimalused.....	15
1.4. Luuleõpetuse probleeme.....	19
2. LUULEKOGU ÕPETAMISE MEETODEID.....	26
2.1. Meetodivaliku põhimõtted ja lähtekohad.....	26
2.2. Luuleõpetustundide tüübid.....	27
2.3. Luuleõpetamise osaoskusi.....	33
2.3.1. Luule kuulamine.....	34
2.3.2. Luule lugemine.....	36
2.3.3. Luule kirjutamine.....	37
2.3.4. Luule tõlgendamine.....	39
2.3.5. Aktiivõppemeetodid ja lõiming teiste õppeainetega.....	40
3. ÕPPEELEMENTI ÕPETAJAKONSPEKTID JA ÜLESANDED LUULEKOGU KÄSITLEMISEKS.....	43
3.1. Kai Aareleid.....	44
3.1.1. Luulekogu "Naised teel".....	46
3.2. Ave Alavainu.....	48
3.2.1. Luulekogu "Koondatud".....	50
3.3. Kristel Algvere.....	51
3.3.1. Luulekogu "Merehurmarohi".....	53
3.4. Tiit Leito.....	55
3.4.1. Luulekogu "Olemise olekud".....	57
3.5. Tõnu Önnepalu.....	58
3.5.1. Luulekogu "Ithaka".....	62
3.6. Luulekogu õpetamise ülesanded.....	64
3.6.1. Luulekoguga tutvavaks.....	66

3.6.2. Luuletamine kui töö.....	67
3.6.3. Luulekogude võrdlemine.....	67
3.6.4. Meeleolud luuletustes.....	67
3.6.5. Luule kirjutamine. Pimendusluule ja pildi järgi kirjutamine.....	68
3.6.6. Luule ja kunst.....	69
3.6.7. Luule ja muusika.....	71
3.6.8. Luule ja videokunst.....	72
3.6.9. Luule ja lõiminguülesanded.....	73
KOKKUVÕTE.....	75
ALLIKAD.....	82
SUMMARY.....	89
LISA 1. TÖÖLEHED ÕPETAJALE.....	91
LISA 2. NÄIDISTÖÖ.....	112

SISSEJUHATUS

Põhikooli riikliku õppekava (2011) järgi loeb III kooliastme õpilane igal õppeaastal läbi ühe luulekogu. Eesti koolides põhiliselt kasutuses olev õppekirjandus ei käsitle aga luulekogu õpetamise võimalusi ega tutvusta õpilastele luulekogu kui tervikteost. Luulekogu lugemine tervikteosena on vajalik, kuna see õpetab aru saama teose kompositsioonist. Kirjanduse didaktika õppejõud Andrus Org (2006) mõtestab luulekogu kui sisulist ja vormilist, kujundatud ja illustreeritud tervikut, võrreldes seda koguni kunstiteosega. Õpetajate hulgast kostub sageli, et õpilased ei huvitu luulest ega loe seda. Kirjandusteadlane ja -kriitik Joosep Susi on öelnud Värskete Rõhule antud intervjuus, et põhikooli kirjandustundides keskendutakse liialt luuleteksti tähenduse avamisele ning luule keerulise väljendusviisi tõttu jääb selle sisu sageli õpilastele arusaamatuks ja poeesia noortele kaugeks (Korp 2019). Teksti mõistmisega on omakorda tihedalt seotud lugemismotivatsioon ja -harjumused ning emakeeleõpetajate arvates on õpilaste lugemishuvi, sh luule lugemise huvi viimase paarikümne aasta jooksul kasinamaks muutunud (vt Puksand 2011). See on ka põhjus, miks luule õpetamine ja luulekogu käsitlemine jäävad põhikooli vanemas astmes sageli juhuslikuks ja pealiskaudseks. Sigvardssoni (2017) uurimusest ilmnes, et ka Rootsi õpetajate arvates on luule õpetamine keeruline ja õpilased ei leia luulega kontakti. Kui õpilaste huvi on tagasihoidlik, väldivad õpetajad luule süvitsi käsitlemist ja tööd luulekogu kui tervikteosega. Luulekogusid käsitletakse vähe või jäetakse lugemisvarana hoopis kõrvale. (Sigvardsson 2017)

Eesti luule on rikkalik ja väärrib lugejat. Luulelugemise ja -mõistmise oskust on vaja arendada ja suunata juba varakult, et kasvatada õpilasest lugejat. I kooliastmes alustatakse jutustavate luuletuste ja proosateksti mõtestatud esitamise ning riimuvate sõnade leidmisega (AV 2014). Luule mõistmise oskusele pannakse alus põhikooli II ja

III astme kirjandustundides. Et luulet lugedes säiliks luulehuvi, on oluline, milliseid õppetegevusi ja -meetodeid luule (sh luulekogu) õpetamisel kasutatakse.

Tähtis roll lugemisharjumuste suunamisel on kodukohakirjandusel. Autorid, kelle loomeelu on õpilastega samas geograafilises ruumis, väärivad tundma õppimist ja nende teosed uurimist. Mitmed rohkem või vähem tuntud eesti luuletajad on pärit Hiiumaalt, elavad saarel või on muul moel saarega seotud. Enamik Hiiumaa õpilastest küll teab nende nimesid, aga ei tunne nende loomingut. Minu eesmärk on seda lünka oma magistritööga täita. Kärdla Põhikool ja Hiiumaa Gümnaasium on lisanud koolide õppekavadesse Hiiumaa-teemalise ainekursuse, et selle kaudu arendada õpilastes kohaliku kultuuri tundmist, mille üks osa on ka kodukoha kirjandus.

Soovin oma magistritöös koostada niisuguse õppelemendi, mis teeniks paralleelselt kahte eesmärki: luulekogu käsitlemist põhikooli III astmes ning seda läbi Hiiumaa autorite ja nende loomingut.

Töö eesmärgid:

- 1) leida metoodiliselt sobivad tegevused ja ülesanded, mille kaudu a) käsitleda III kooliastmes luulekogu kui tervikteost, b) tutvustada õpilastele kodukohaluuletajate loomingut;
- 2) suunata õpilasi tundma ning väärtustama luulet, kultuurilugu ja kodukohakirjandust.

Töö tegevusülesanded:

- 1) kirjeldada ja mõtestada luulekogu kui kunstiteost;
- 2) selgitada kodukohakirjanduse osatähtsust koolikirjanduse ainekavas;
- 3) koostada luulekogude käsitlemiseks õppelement, mis a) oleks metoodiliselt variatiivne ja lõimitud teiste teksti- ja kunstiliikidega, b) õpetaks õpilast tundma ja väärtustama kodukohakirjandust, c) tekitaks õpilastes huvi luule vastu.

Töö uurimisküsimused:

- 1) missugused meetodid ja ülesanded on efektiivsed luulekogu käsitlemiseks põhikoolis?
- 2) millised õpiülesanded toetavad õpilaste luulehuvi?
- 3) kuidas loodav õppelement õpetab väärtustama kultuurilugu ja kodukohakirjandust?

Uurimismeetodina kasutan kvalitatiivset tekstianalüüsi, mis keskendub luuletekstide sisu- ja vormianalüüsile. Eesmärk on luua viie autori luulekogusid käsitlev praktiline õppematerjal III kooliastme õpilastele, mis sisaldab nii luulekogude käsitlust hõlmavat õpetajakonspekti kui ka õppeülesannete komplekti. Õpetajakonspekti eesmärk on käsitleda luulekogusid kui tervikteoseid, neid analüüsida ja mõtestada, süveneda luulekeele mõistmisvõimalustesse eri tasandite (temaatika, keele- ja kujundikasutus, värsisüsteem jm) avamise kaudu.

Töö põhineb luuleõpetust käsitlevatel teoreetilistel materjalidel (raamatud, artiklid, varasemad magistritööd) ja viie autori luulekogul. Teooriapeatükis vahendan luuleõpetusest kirjutanud autorite seisukohti, teiste hulgas Eva Lepik & Edward Kess (2014), Maria Teiverlaur (2007), Andrus Org (2002, 2006, 2010), Virve Sarapik (2006), (Vaapo Vaher (2019), Anna Sigvardsson (2017), Gerard Genette (1992, 1997), Joan Peskin (1998, 2007, 2010, 2012), Kathy Perfect (1999), Evelyn S. Vasuthavan & S. Kunaratnami (2009) ja Sofia Jusslin & Heidi Höglund (2021). Hiiumaa luule infokandjateks on Tiiu Heldema (2017) ja Helgi Põllo jt (2015) teosed. Õppelemendi koostamisel kasutan ka Maarika Lipsu (2013), Greta-Eva Kalbergi & Meeli Pärtelpoja (2012) ja Veronika Mittingu (2012) ideid.

Valikus on viie Hiiumaa autori luulekogud, mille kohta koostan õppematerjalina õpetajakonspektid ja õppeülesannete komplekti, mis avab luulekogude käsitlemisvõimalusi ja suunab tundide ülesehitust. Luulekogud on järgmised: Kai

Aareleidi "Naised teel" (2015), Kristel Algvere "Merehurmarohi" (2017), Ave Alavainu "Koondatud" (2014), Tõnu Õnnepalu "Ithaka" (1988) ja Tiit Leito "Olemise olekud" (2009). Peale selle kasutan võrdluseks mõnda Ott Arderi (2019) ja Venda Sõelsepa (1976) luuletust. Arder on samuti Hiiumaaga seotud luuletaja, Läänemaalt pärit Sõelsepp on aga viljelenud mereluulet, mis on ka töö luulekogude üks põhimotiive.

Viimase aastakümne jooksul on magistritöodes luulekogu õpetamise võimalusi uurinud ja õppematerjali koostanud Merli Paasik (2013), luule kui sõnakunsti põhiliigi õpetamist on käsitlenud Ele Adamson (2015). Luule lõimimisest ajaloo ja kirjutanud Liina Saksing (2015), luule ja animatsiooni lõimingust Nele Raat (2015) ning käsitlemise võimalustest põhikooli II astmes Kersti Kivi (2017).

Magistritöö koosneb sissejuhatuses, teoreetilisest osast, praktilisest osast, kokkuvõttest, allikatest ja lisadest. Esimeses peatükis kirjeldan luulekogu kui kunsteost, mõtestan kodukohaluulet kirjandusõpetuse osana ning käsitlen luuleõpetamise eesmärgid ja probleeme. Teises peatükis tutvustan luuleõpetustundide tüüpe ja luulekogu õpetamise peamisi meetodeid. Kolmandas peatükis on lühiülevaade töösse valitud luuletajatest ja luulekogudest (õpetajakonspektid) koos õpetamisvõtete ja meetoditega. Töölehed asuvad lisades.

Töö väärtust kannab luulekogu õpetamist toetav praktiline õppematerjal, mida jagan ka kolleegidega. Õppematerjalist saab Kärdla Põhikooli Hiiumaa-kursuse ainekava osa. Õppeülesandeid kasutan valikuliselt põhikooli 9. klassi kirjandustundides.

1. LUULE ÕPETAMISEST PÕHIKOO LIS

Kirjandustund õpetab inimeseks olemist: see võimaldab vahendada moraalseid väärtusi, kujundada eetilisi hoiakuid ning arendada õpilaste lugemis- ja väljendusoskust. Kirjanduses saavad kokku keel, filosoofia, ajalugu, religioon ja kultuur, seega on kirjanduses olemas kõik, et inimest arendada ning selles seisneb kirjandusõpetuse põhieesmärk (Kalamees-Ruubel 2016). See põhieesmärk saavutatakse erinevaid sõnakunsti liike õppides. Üks kolmest sõnakunsti põhiliigist on luulevormis lüürika.

Põhikooli riikliku õppekava (PRÕK 2011) kirjanduse ainekava järgi loeb põhikooli III astme õpilane läbi vähemalt 12 eakohast eri žanris väärtkirjandusteost, sh igal aastal ühe vabalt valitud luulekogu ja vähemalt ühe paikkondliku autori proosa- või luuleteose. Meie koolides põhiliselt kasutuses olev õppekirjandus ei käsitle aga luulekogu õpetamise võimalusi, vaid erinevate autorite üksikluuletusi. Andrus Oru (2006) väitel on luulekogu lugemine tervikteosena vajalik, kuna see õpetab mõtestama luulekogu kui sisulist, vormilist, kujundatud ja illustreeritud tervikut ning mõistma seda kui kunstiteost. Oma õpetajakogemuse põhjal võin öelda, et luulekoguni jõudes on õpilased vähe motiveeritud: nad valivad luulekogu selle lehekülgede arvu järgi ja paikkondliku autori teosena eelistavad pigem proosateost.

Niisiis on luuleõpetus nii kirjanduse ainekavas kui ka tegelikus õppetöös oluliselt väiksema mahuga kui teised sõnakunsti liigid. Nii kujuneb välja õpilaste üsna kasin luulelugemus, ka üldine luulelembus on madal. Õpilased ütlevad, et luulest on raske aru saada ja nad ei mõista seda. Väärtuste, eetika, elu ja iseenda seostamisoskus loetud luuletekstidega on õpilastes segadust tekitav. Sageli ei teata ka oma kodukoha luuletajaid ega tunta nende loomingut. Kirjandustund koolis peaks olema aga selleks keskkonnaks, kus luulet lugedes areneks välja luule mõistmise oskus, kujuneksid väärtushoiakud, tekiks sügavam huvi luule kui žanri vastu, kasvaks teadmised kodukoha luule kohta ning süveneks oskus näha luulekogus kunstiteost.

1.1. Luulekogu kui kunstiteos

Gümnaasiumi kirjandusõpikus "Maailm veetilgas" nimetavad autorid mis tahes kirjandust kui teksti sõnakunstiks ja selle materjalideks sõnu ja keelt. Et tekstist saaks kunstiteos, oleneb, missugune on selle teksti keele poeetika ja autori ning lugeja loominguline maailmatunnetus. Poeetiliseks saab keelekasutust pidada igas niisuguses lausungis, mis tekstina endale tähelepanu tõmbab. Inimene ning tema suhe maailma, teise inimese ja iseendaga tähendab aga loomingulise maailmatunnetuse väljendust. (Lepik, Kess 2014) Vaadeldes luulekeelt ja luulest tekkivat tunnetust, võib omal kombel kunstiteoseks pidada iga üksikut luuletust.

Aapo Ilves (2011) on mõtisklenud sõnakunsti üle ja võrrelnud luulet kunsti ja muusikaga, sest kõigis neis on olulised rütm ja kompositsioon. Markku Ihoneni (1996) väitel jälgib sõnakunsti ontoloogia tingimusi, mille põhjal ühte teost saab pidada sõnakunstiteoseks, ja annab ette kriteeriumid, mida selles teoses on väärt jälgida ja uurida ning milline on selle teose eksistents. Neid mõtteid edasi arendades on luuleteos kogumik väiksemaid kunstilisi olustikupilte, millesse on autor pannud oma maailmatunnetuse ja luulekeele ning millel on kindlasti olemas ka neid väärtusi jagav lugeja, niisiis võib iga luulekogu nimetada esmalt sõnakunstiteoseks. Siiski ei piirdu luulekogu kunstiline väärtus üksnes luuletekstide keele ja maailmatunnetusliku sõnakunstiga, vaid seda täiendab paralleelkeelena selle luulekogu paratekst. Mõiste kuulub Genette'ile (1992), kes on nimetanud parateksti vajalikuks ühenduseks teose ja selle konteksti ning teose ja lugeja vahel.

Minnes luulekogu analüüsimise algusesse, tavatsetakse öelda, et luulekogu on tervikteos. Täpsemalt öeldes kogumik luuletusi, mis on koondatud raamatuks. Taas Genette'i (1997) mõistete kaudu lähenedes on enamasti tegemist autorikogudega (autograafiad), mis hõlmavad vaid ühe autori luuletusi, või siis ühiskogudega (allograafiad), kuhu on koondatud mitme või lausa paljude luuletajate loomingut. Suuresti just sellest oleneb ka luulekogu raamatuks kujunemine: kes on kujundaja, kes kunstnik, millised valikud tehakse formaadi, suuruse ja kirjastuse osas. Luulekogule kui

kultuuri- ja kirjandusnähtusele saab seega läheneda väga erinevalt. Terviklikkust silmas pidades on luulekogu näol tegemist kunstiteosega.

Oma lugemiskogemuse põhjal võin öelda, et peaaegu alati on luuletuskogu omamoodi narratiiv, lugu kellestki või millestki. Olenevalt kogumiku sisulisest mahust ja autorist võib see olla osa luuletaja enese elust ja tema loost, see võib olla ühe asukoha või kogukonna lugu, jutustus ühiskonna toimimisest või filosoofiline mõtisklus elu igavikulisuse üle. Sagedasti on luulekogu alustekstiks kas loodus või tunded, viimasest rääkides enamasti armastus. Kui kogu koosneb tsüklitest, on autor need enamasti kas temaatiliselt või ajaliselt jaotanud. Sama kehtib luuletuste järjestamisega. Tihti on autor lisanud oma luuletustele lisaselgitusi või siis luulekogu saamisloo. Kui tegemist on eri autorite koguga, lisanduvad kommentaarid kogumiku koostajalt. Lisaks kõnetab luulekogu paljude teiste tekstide kaudu: välis- ja sisekaanekujundus, pealkirjad, tekstide jaotus ja paigutus lehtedel, trükistiil, illustratsioonid ja fotod. Seega on luulekogu paljude erinevate tekstide kogumik, mis kokku kujundabki luulekogust kunstiteose.

Luulekogu kui kunstiteose mõtestamisel on Virve Sarapik (2004) kasutanud Gérard Genette'i (1997) käsitlust. Genette räägib kunstiteose ontoloogiat analüüsides selle kahesugusest eksistentsist, nimetades teose immanentsi ehk objektitüüpi, millest teos koosneb, ja transtsendentsi ehk erinevaid viise, kuidas teos ületab selle objektitüübi. Teose immanents on Genette'i järgi kas füüsiline ja ainuobjektne (autograafiliste teoste korral) või ideaalne (allograafiliste teoste korral), millel omakorda on erinevaid füüsilisi avaldumismorme. (Genette 1997, viidatud Sarapik 2004 järgi) Lihtsamalt on selle sõnastanud Jüri Lotman (1990), öeldes, et üksnes tekst ei ole kunstiteos. Tekst on küll kunstiteose väga oluline komponent, milleta teost ei eksisteeriks, ent kunstilise efekti saavutab tekst alles koos eluliste, ideeliste ja esteetiliste kujutlustega (Lotman 1990: 52). Edasi järeldeb ka Sarapik (2004), et kunstiteos ei ammendu üksnes tekstis või mõnes muus objektis, eristada saab vähemalt kahte kunstiteose olekut.

Genette, huvitades teosest ja selle tekstivälisest tähendusest ning tekstist ja tekstuaalsest transtsendentsist, on teose transtsendentsi (ehk kõik, mis seob kas avalikult või varjatult

teksti teiste tekstidega) uurides välja arendanud viieosalise transtekstuaalsuse skeemi: intertekstuaalsus, paratekstuaalsus, metatekstuaalsus, hüpertekstuaalsus ja arhitektuaalsus. Kõige enam mõistetavaks ja kasutatavaks on nendest osutunud paratekst, seda ka väljaspool kirjandusuuringuid. Paratekstuaalsust nimetab Genette ise transtekstuaalsuse kõige iseloomulikumaks liigiks. (Genette 1997)

Paratekstuaalsus kirjandusteoses, sh luulekogus, hõlmab raamatu seesmisi elemente: pealkirja, autori nime, pühendusi, epigraafe jne (peritekstid) ja sellest väljapoole jäävaid tekste: autori enda selgitavaid sõnavõtte ja pöördumisi, näiteks kiri kirjastusele jne (epitekstid). Lisaks on paratekstid ka raamatu vormilised ja pildilised elemendid: illustratsioonid, küljendus, formaat, tüpograafia, paber. Seega on paratekst siduv kiht teose ja selle konteksti ning teose ja lugeja vahel. (Genette 1992) Kui rääkida paratekstide eesmärkidest, siis autorikeskne eesmärk võib olla oma sõnumi nähtavamaks tegemine ja selle kaudu lugema mõjutamine, aga ka oma elu ja loomingu tunnetuslikust ühtsusest tunnistuse andmine. Just seda viimast on kirjeldanud näiteks Maarja Hollo (2010), kui ta Bernard Kangro luulekogusid analüüsis ka nende paratekstuaalseid elemente nimetab.

Tihti on luulekogu paratekstuaalseks eesmärgiks ka mõni kohaluulega seotud kunstiline element, mis eriliselt kõnetab lisaks autorile ka selle asukohaga sidet omavat lugejat. Sama parateksti elementi jälgin ka mina oma töös, valides käsitlemiseks luulekogusid just Hiiumaa autorite hulgast. Olenevalt luulekogu teema aktuaalsusest autorile võib paratekst olla ka kui hüüe ühiskonnale, mida raamatust mööduja märgata võiks. Raamatumuügi seisukohast on paratekstid aga otseses seoses ka reklaamiga luulekogule, sest lisaks loomingulisele väärtusele on luulekogul autori jaoks ka materiaalne väärtus.

Mõnikord on kriitikud paratekstide tarvilikkuses ka kahelnud. Näiteks kahtleb Priit Põldma (2021) Kristiina Ehini luulekogu „Janu on kõikidel üks” arvustades, et lisatud seletused võivad ahendada luuletuste mõjuvälja ja siduda tekstid liiga ühemõtteliselt reaalse külge. Samuti lisab ta, et luuletusega võrdväärselt kujundiküllane ja

keelekaunis paratekst tekitab kahe tekstitasandi vahel konkurentsi, mis ei tule kummalegi kasuks (Põldma 2021). Ehkki niisugune kriitiline analüüs on iga luulekogu juures vajalik, ei tähenda see siiski, et paratekst ei täiendaks luulekogu kui tervikut ega aitaks kaasa luulekogu kui kunstiteose tekkimisele. Näitena toon kaks oma magistritöös käsitletavat luulekogu, mis võivad paratekstuaalses mõttes esmapilgul tunduda küll kui vastandid, ent mille paratekstitel tegelikkuses nende luulekogude sisu väga hästi ilmestavad.

Ave Alavainu luulekogu "**Koondatud**" (2014) näol on tegemist erilise näitega, kus tekst ja paratekst teineteist täiendades kunstiteoseks vormuvad. Kogu koosneb seitsmest allkogust, mis on raamatusse asetatud ilmunisaegade järjekorras. Sellest järjestusest joonistub välja Alavainu elulugu: tema esimesed luulekatsetused, tõusud ja mõõnad luulemaastikul, naiseks kasvamine, armastus, abielud ja laste sünd, tulek Hiiumaale ja siia jäämine, juba küpsema inimese teravmeelsed ütlemlised ühiskonnale ja iroonia stereotüüpidest, tema halvenev tervis ja vananemine. Paratekstidena hakkavad tööle autori lisatud "Laulud austajate soovil" ning tema kommentaarid pealkirjaga "Autori põgus pilk oma luule-üllitistele". Luulekogu on kunstiliselt väga kaunis. Raamatul on tumepunased kõvad kaaned, millesse on kuldsete tähtedega uuristatud luulekogu pealkiri ja autori nimi. Pilku püüab, et suurtähti ei kasutata ei nimes ega pealkirjas. Luulekogu ümber on kaitsvad paberkaaned, tänu millele paratekst aina võimsamalt esile tuleb ning lugeja tähelepanu köidab. Ümbriskaanel on foto tuntud Hiiumaa kunstniku Ott Lambingu maalitud Alavainu portreest "Ave" (1984), foto on jäädvustanud fotograaf Mart Mõniste luuletaja erakunstikogust. Tagakaanel aga Hiiumaa teise fotograafi Toomas Kokovkini foto autorist koos tagakaanetekstina esitatud kõneka luuletusega luulest ning selgitavast ütlusest selle kohal: "Mõnda loomingupsühholoogia uurijale". Luulekogu võiks esitleda kui Hiiumaa kunstialbumit, sest see on niivõrd terviklik kummardus saare ilule, valule ja elule, tuues esile Hiiumaas ja hiidlases kõige kaunima ja parema, aga ka varjatud hämarad nurgatagused ja siinse elu tumedama poole. Seda kõike läbi luuletaja enda tunnetuse ja kogemuse.

Seevastu **Tõnu Õnnepalu "Ithaka"** (1988) paratekstuaalsus on pealtnäha äärmiselt tagasihoidlik. Luulekogu on väikeses 10x15 formaadis. Luuletused on jagatud viide tsüklisse, igal neist on oma pealkiri. Paratekstuaalseks elemendiks on paarilausealine tagakaanetekst, kolm isikut tutvustavat lühikommentaari teistelt luuletajalt (Ithaka, Insula deserta ja Andre Frenaud) ja sissejuhatuseks laenatud tekstikatkend Albert Camus' "Mässavast inimesest". Kasin on ka kunstiline lahendus, mille on kujundanud graafik Jüri Kaarma. Pehmed helehallid kaaned, ebakindla joonega kirjutatud pealkiri, mille esimesest tähest on kujundatud viie kaarekese abil puukujutis, pealkirja all laineline joon. Sama ebakindel element läbib ka luulekogu alajaotiste pealkirju. Seevastu autori nimi esikaanel on kandiliste suurtähtedega ühtlane rida, näides ainsa kindla hüüdena sellest raamatust. Sisuga tutvumata võivad paratekstuaalsed elemendid tunduda liialt tagasihoidlikud, et huvi äratada, ent lugedes selgub selle kasinuse mõte. Tühi saar, tühjus inimhinges, mida tühjana näiv saar tasapisi täitma asub. Kõnekas näide, kuidas peaaegu et märkamatu paratekst luulekogu sõnumile raami loob ja algaja luuletaja kogust kunstiteose graveerib. Sellise, mida hiidlane kohaluule koguna tänaseni loeb ja teiste hiidlastega kõneaineks võtab.

Kui siia lisada veel kolmaski näide, töö teoreetilises osas kasutatav **Tiiu Heldema** allograafia "**Hiiu luule raamat**" (2017), saab kolmanda väga õnnestunud kunstiteose tunnistajaks. Heldema on kogunud kokku 57 Hiiumaaga seotud luuletajat, valinud igauhelt neist 1–3 luuletust, lisanud lühikese elulookirjelduse ja foto ning asetanud valitud autorid tähestikulisse järjekorda, alustades Kai Aareleiust ja lõpetades Tõnu Õnnepaluga. Koostaja juhatab raamatu sisse põhjaliku ja huvitava eessõnaga, lõppu lisab korrektse kirjanduse loetelu. Luulekogumiku kunstilise kujunduse on teinud hiidlannast kunstnik Riina Degtjarenko, kelle värvilised ja Hiiumaast inspireeritud muinasjutuhõngulised meeleolupildid ilmestavad nii sise- kui väliskaasi kui ka mitmeid luulekogu vahelehti. Tagakaanetekstina võib lugeda Heldema ja Degtjarenko lühitutvustusi iseendast, mis annavad teada, kes on luulekogumiku kokku seadnud inimesed. Luuletuste kirjastiil on omapärane ja hüplev, silma jääb läbiv esisuurtäht raamatupealkirjas. Selle teose paratekstuaalsed elemendid on eriti võimsad, olles

niisama värvikirevad ja motiivirohked kui raamatusse kirjutatud luuletusedki. "Hiiu luule raamat" on kodukohaluule kogumikuna pigem kirjandus- ja kunstialbum, sest hõlmab eneses nii paljusid luuletajaid ja rohkesti väärt kunsti. Seda on Hiiumaa emakeeleõpetajad (sh Tiiu Heldema) nimetanud ka hiiu luule lugemikuks ning raamat leiab koolitundides üha rohkem kasutamist.

1.2. Kodukohaluule kirjanduse ainekava osana

Koduloo ja -kohaga seotud ainekursuste raames on eriliselt suure tähtsusega kohaliku kultuuri tundma õppimine. Kodulugu on aga õppeaine, kus puudub etteantud ainekava ning selle loovad õpetajad koostöös kogukonna ajaloo, kultuuri ja looduse valdkonna asjatundjatega. See on omal moel pidev katsetamine, mille käigus selguvad kõige huvitavamad teemad ja parimad meetodid, mille abil need teemad õpilasteni viia. Sellise ainekava üheks osaks ja eesmärgiks on ka kodukoha kirjandusega, sealhulgas luulega tutvumine ja selle populariseerimine.

Kärdla Põhikoolis ja Hiiumaa Gümnaasiumis on niisuguseks kodulooliseks ainekursuseks "Hiiumaa loodus, kultuur ja pärimus", mille ainekava on õpetajad juba viis aastat loonud ja pidevalt täiendanud (Kärdla Põhikooli õpekava 2019; Hiiumaa Gümnaasiumi õpekava 2020). Koduloolise õppeaine eesmärk on kasvatada meie õpilastes kodukoha paremat tundmist, aga ka tunnetust sellest, kust põlvnetakse ja miks on seda oluline väärtustada. Selle aine õppekavas toimub pidev lõimimine kõigi ülejäänud õppeainetega. Minu kui Kärdla Põhikooli õpetaja seekordne panus meie koduloolise aine õppekavasse on seotud luule õpetamisega, täpsemalt Hiiumaaga seotud luuletajate loomingu tutvustamisega. Selle kaudu saab kooli õppekavas ühendada kirjanduse ja koduloolise ainekursuse ainekavad.

Hiiumaa on Eesti suuruselt teine saar ning Eesti Statistikaameti andmeil oli 2020. aasta seisuga Hiiumaa maakonnas 9315 elanikku. Kui palju on aga Hiiumaal kirjanikke ja mis üldse on hiiu kirjandus, selle mõtestamine on Tiiu Heldema (2017) sõnul suhteline. Hiiumaa kirjanikuna klassifitseerub nii inimene, kes saarel sündinud, kui ka see, kes

siinest keskkonnast loominguks inspiratsiooni saanud. Hiiumaa loodusruum on alati olnud loomeinimestele inspireerivaks keskkonnaks. Erinevate kaunite kunstide kaudu on nad kirjeldanud ja kujutanud siinset erilist aja- ja inimesetunnetust. Nii on aastate jooksul valminud ka palju sellekohast luulet. (Heldema 2017) Helgi Põllole (2015) antud intervjuus on Tiiu Heldema öelnud, et raske on anda õiget hiidlaseks olemise definitsiooni, aga üks, mida saarel tõepoolest oluliseks peetakse, on juured, põlvnemine, sugulussuhted ja sõbrad (Põllo jt 2015: 1235).

Kirjanikke, kes läbi ajaloo Hiiumaaga suuremal või vähemal määral seotud olnud, on ligikaudu 80 ja nendest omakorda umbes kolmandik on kirjutanud luuletusi ja andnud välja vähemalt ühe isikukogu (Põllo jt 2015). Kodukohaluule kogud on erilised selle poolest, et need jagavad sama asukoha lugejatega sama lugu. Et need lood jõuaksid ka noore lugejani, peaks kohalike autorite luulekogud leidma tee koolide kirjandustundidesse. Üheks võimaluseks ongi ainekavas luulekoguni jõudes lugemiseks välja pakkuda kodukoha autori luulekogu. Luulekogu käsitlemine on terviktöö ehk luuleõpetamise meetodid, mida ollakse harjunud kasutama üksikluuletuste juures, on pidevas ristkasutuses luulekogu enesega. See tähendab, et luuleõpetuse elemendid, luuleõpetustundide tüübid, õpetamismeetodid ja õppeülesanded on jagatud luulekogu silmas pidades nii, et õpilased saaksid luulekogust tervikliku ülevaate. Õpetaja jaoks algab luulekogu käsitlemine alati eesmärkide ja nende saavutamise võimaluste läbimõtle misega.

1.3. Luuleõpetuse eesmärgid ja nende saavutamise võimalused

Tänapäeva inimese jaoks on luulel ennekõike esteetiline eesmärk. Ivika Hein (2006) on öelnud, et kasvatusteaduslikust seisukohast tähendab luule ka varjatud kasvatamise võimalust, sest lihtsad ja selged värsid võivad anda vastuse keerulistele eluküsimustele ning kujundada eluterveid väärtushinnanguid. Koolipõlves loetud või päheõpitud luule ei pruugigi olla koheselt arusaadav, ent selle sõnum ei lähe kaotsi, sest seosed luuakse hiljem, sageli alles küpses täiskasvanueas (Hein 2006). Joan Peskin (1998) väidab, et kui laps on õppinud luulet lugema, selle üle arutlema, seda mõistma ja isegi armastama,

siis võib arvata, et luule oma müstilis-poeetilise kaaslasena jääb temaga alatiseks. Esteetiline eesmärk areneb märkamatuult eetiliseks eesmärgiks. Luule ühendab inimeses ju tema eksistentsiaalsed, isiklikud ja ühiskondlikud väärtused, õpetab elama paremini mõtestatud, täisväärtuslikumat elu ning aru saama iseendast, teistest inimesest ja teda ümbritsevast maailmast. (Peskin 1998)

Luuletaja Boriss Baljasnõi (2015) on öelnud, et koolis on kirjandus ainus õppeaine, kus õppetöö käigus saavad õpetaja ja õpilane suhelda hinge tasemel. Võtmeroll on siin õpetajal, sest sellest, kas õpilased hakkavad hinge tasandil suhtlema, kas nad avanevad selleks ja tahavad seda teha, oleneb väga suurel määral õpetajast, tema meetoditest ja ka isikust. Et luule on õpilaste jaoks kirjanduse üks keerulisemaid žanre, on oluline, et luuleõpetuse tunnid on eesmärgistatud ja hästi planeeritud. Õpetajal on soovituslik valmistada ette korraga mitu tunni läbiviimise plaani, sest iga õpetaja teab, et tunni õnnestumine on sõltuvuses päevast, õpilaste meelestatusest ja mitmetest muudest teguritest, mis koolipäeva jooksul on õpilasi mõjutanud. Et alustada tööd luulekoguga, algab planeerimine luuleõpetuse eesmärkidest, mida on ka eespool juba nimetatud. Kui aga luuleõpetuse eesmärgid täpselt sõnastada, peab lähtuma üldistest kirjandusõpetuse eesmärkidest (Org 2006). Nendeks on:

- 1) kommunikatiivsed eesmärgid (kujundada funktsionaalset ja loovat lugemisoskust, arendada suulist ja kirjalikku väljendusoskust, arendada mõtlemis- ja arutlemisoskust, avada kirjaliku kommunikatsiooni mitmesuunalisust);
- 2) kultuurilised eesmärgid (suunata lugema eakohast luulet, tutvustada eesti ja maailmakirjanduse, aga ka kodukoha olulisemaid autoreid ja nende luulekogusid, selgitada luule ja teiste kunstiliikide vahelisi suhteid, õpetada väärtustama erinevaid kultuurilisi identiteete);
- 3) esteetilised eesmärgid (õpetada mõistma sõnakunsti poetikat ja kujundliku keelekasutuse eripära, õpetada tähtsustama lugeja suhet tekstiga, näidates tõlgendusvõimaluste paljusust ja avatust, arendada kujutlus- ja mõtlemisvõimet

ning kirjanduslikku loovust ja väljendusoskust, avardada tunde-, kogemus- ja mõttemaailma);

- 4) eetilised eesmärgid (kujundada moraalseid tõekspidamisi ja käitumisvalikuid, arendada suutlikkust mõista ja väärtustada teisi identiteete, näidata elu ja kirjanduse vahelisi seoseid, edastada maailmavaatelisi ja ideoloogilisi hoiakuid, õpetada väärtustama loomingulist tegevust ühiskonna ja inimese elu rikastajana). (Org 2006)

Ehkki eesmärgid on siin struktureeritud nelja gruppi, igal üksikul oma koondnimetus, on need õpetamisprotsessis väga tihedalt seotud ja moodustavad tundi / teemat ette valmistades terviku. Edward Kess (2007) on öelnud, et kirjanduse ja ühtlasi luuleõpetuse eesmärkide saavutamiseks on koolil kandev roll, sest kirjandus ei hõlma üksnes kirjandusloolisi või -teoreetilisi teadmisi, vaid kätkeb endas elulisi väärtusi. Koolikirjanduse eesmärk on koolitada inimesi, kes oskaksid kirjandust nautida ja lugemist hobina tunnetada, kes mõistaksid selle kaudu nii ennast, ümbritsevat kui ka tekstide maailma (Kess 2007: 23). Ene-Silvia Sarv (2008) nimetab, et tänapäevane kool on loomult õpilaste intensiivse arengu keskkond, mis on pidevas muutumises, tulevikku vaatav, eetiline ja uuriv õpiruum. Selles ruumis kujundatakse põlvkondade vaimsed ja emotsionaalsed oskused, individuaalsed ja rühmatasandi protsessid ning inimeseks olemise filosoofiad. Selgitatakse ja võetakse omaks, kes on inimene, kelleks teda peetakse, mida temalt oodatakse, miks on vaja pingutada, mida peetakse oluliseks. (Sarv 2008: 39) Nende eetiliste eesmärkide täitmine luuleõpetuse abil on aeglane ja keeruline, aga tulemuslik protsess.

Kirjandusõpetuse eesmärgid täidetakse erinevate kirjandusteoste valikuga. Kuna kirjanduse ainekava võimaldab teoste valikutes muudatusi teha, võiks õpetajad seda maksimaalselt ära kasutada ning valida teosed eelnimetatud kirjanduse eesmärkidest lähtuvalt. Seega ei pea õpetaja tingimata lähtuma ainult riiklikus õppekavas etteantud teoste arvust ega žanrist, vaid võib luulekogude arvu oma tunnetuse järgi suurendada. Kindlasti ei pea kartma ka rohkem kui ühe kodukohaga seotud luuletaja luulekogu

käsitlemist ühe õppeaasta jooksul. Luulekogusid valides arvestab õpetaja mitme aspektiga: rohkem ja vähem tuntud autorid, seos kodukohaga, luuletuste eakohasus ja õpilaste võimekus.

Louise M. Rosenblati (1994, viidatud Sigvardsson 2017 järgi) lugeja vastuvõtu teooria järgi on iga luulelugeja ainulaadne ning seega ka iga luuletõlgendus uus ja individuaalne. Seetõttu peaks õpilastele pakkuma eakohast luulet, mis arvestab nende arengu ja isikuomadustega (Hein 2006). Ühtlasi peaks õpetaja luulekogu valikul arvestama õpilaste soovide ja võimekusega (Org 2010: 17). Valikuid tehes tuleks läbi mõelda ka luulest vähem huvitunud õpilaste lugemisvõimalused ja leida meetodid, kuidas luulekogu lugemist esitleda ning selle vastu huvi äratada. Õpetaja saab siinkohal palju abiks olla. Ivika Hein (2006) õpetab, et kui õpilastele vajalikul määral kujundeid selgitada, on võimalik ka luulekaugetes õpilastes huvi tekitada ja nii kasvab luuletekstidest arusaamine. Näiteks metafooride mõistmine luules avardab ja rikastab maailmatunnetust ning õpetab tunnetama sellest saadavat emotsionaalset laengut. Mingil määral lihtsustab luulemõistmist ka kodukohaluule – selle tuttav keskkond, äratuntav aegruum, mõistetavam keelekasutus. Tekivad seosed elust enesest ning luulekujundeid mõistetakse samuti läbi kohakeskse tunnetuse. Ent niisuguse äratundmiseni saab õpilast juhtida vaid talle sobiva, lihtsamalt keerulisemale suunduva materjali abil (Hein 2006). Lisaks on vajalik iga kord, kui taas luulekogu käsitlemiseni jõutakse, luuleteoreetilised mõisted meelde tuletada ja üle korrata.

Anna Sigvardsson (2017) jälgis Rootsis läbiviidud uurimusi, võrdles erinevaid luuleõpetuse meetodeid ning järeldas, et individuaalse lähenemise kõrval on luuleõppes väga oluline ka ühistegevus. Ehkki luuleõpetuse keskmes on individuaalne esitus, peavad üsna paljud teadlased luule lugemist ja tõlgendamist nii individuaalseks kui ka kollektiivseks protsessiks ning seetõttu soovitatakse seda sünteesi ka luuleõpetuse ühe eesmärgina. (Sigvardsson 2017) Nõustun siinkohal oma kogemust kirjeldades. Ühised arutelud ja üksteise tõlgenduste kõrvutamine aitavad õpilastel jõuda mõistmiseni, et luulest võib ja tohib erinevalt aru saada. Selline teadmine rikastab maailmapilti ning võib saada heaks mõjutajaks õpilaste luulehuvile. Luulekogude käsitlemine annab

rikkalikke võimalusi rühmatöödeks ja suuremateks lõiminguülesanneteks. Kui eesmärk on tutvustada õpilastele luulekogu kui kunstiteost, siis just rühma- ja paarisülesanded on sageli seda lõplikku tervikutunnetust kinnitavad tegevused. Hästi läbimõeldud, kirjanduse üldeesmärkidest lähtuvad, õpilastega arvestavad taotlused on võtmeks kirjandusteose, sh luulekogu õnnestunud käsitlemisel. Ent luulekogu lugemist ja käsitlemist planeerides peab eelnevalt arvestama ka võimalike probleemidega, et neid vältida või nende ilmnemisel osata kohe lahendusi leida.

1.4. Luuleõpetuse probleeme

Luuletuste õppimine saab tavaliselt alguse väikelapseas, kui alustatakse luuletuste lugemise, ettelugemise ja peast lugemisega, liikudes järk-järgult edasi luule sõnumi, komponentide ja kujundite analüüsini. Cai Svensson (1995) tõdeb taas Rootsi näitel, et nooremas kooliastmes sagedasti üksikluuletusi lugedes peaks see vanemasse kooliastmesse jõudes arenema luulekogu kui terviku mõistmise oskuseks. Sellise oskuse omandamiseks peaks luuleõpetus olema koolikirjanduses pidev protsess, mitte aeg-ajalt rakendatav ainekava osa. (Svensson 1995)

1) Luule ei meeldi õpilastele

Murdeikka jõudnud õpilastel hakkab luulehuvi kiiresti vähenema. Olen seda märganud enda õpetamiskogemuses ning sama muret jagavad emakeeleõpetajad erinevatest koolidest. Jõudnud õpikus luuleteemani, näitavad õpilased välja irooniat, vähest huvi ja põlgust. Neile ei meeldi luulet lugeda, ette kanda, ümber jutustada ega luuletuste põhjal ülesandeid teha. Põhjusena nimetatakse enamasti luuletuste igavust ja keerukust, mille tõttu väidetavalt ei osatagi luuleteemalisi ülesandeid lahendada. Kui uurida luulehuvi kohta kogutud andmeid, siis nendeski kajastub õpilaste madal huvi. Stiina Silla (2011) andmetel on Eesti koolides läbi viidud mitmeid uurimusi noorte kirjanduseelistuste selgitamiseks ja nende põhjal on samuti selgunud, et noortele luule ei meeldi (Sild 2011: 21–22). Nimetatud artiklis on toodud ka konkreetne näide Westholmi gümnaasiumi noortest lugejatest, kellest 84% ei meeldinud luule.

2) Eksimine eesmärkide püstitamisel

Luule nõuab väga isiklikku lähenemist ning üheks vähese luulehuvi põhjuseks võivad olla valed valikud juba õpetamise eesmärkide püstitamises alates. Luuleõpetuse esmaseks eesmärgiks võiks olla õpilastes luulehuvi tekitamine. Jaak Urmeti (2001) väitel eksitaksegi sageli juba eesmärkide tasandil, sest õpetajad tähtsustavad luulehuvi tekitamise ja säilitamise asemel faktiteadmisi. Selline lähenemine pärsib kindlasti luulehuvi tekkimist (Urmet 2001: 15). Haridus tähtsustab rohkem mehaanilist õppimist ja eksamitele orienteeritust, mis tähendab, et klassiruumides tehakse pigem õpetajate tõlgendustest märkmeid, kui püütakse ise uusi tõlgendusi luua. Sigvardsson (2017) toob näiteid Iirimaa teadlaste Hennessy ja McNamara aruteludest selle üle, kuidas pidev teadmiste kontrollimine võib luuleõpetusele negatiivselt mõjuda. Sarnane on olukord ka Eesti koolides, olen sellest kuulnud nii õpetajate ühisaruteludes kui ka "Kollegilt kolleegile" jagamisgruppides ja tunnivaatlustes. Õpetajad on kinni õppekavades sätestatud ainekavades ning seadnud selle suunised õppetöös normiks. Paraku on ainekavad väga mahukad, tundide arv nädalas aga kasin. Seetõttu peavad õpetajad tegema valikuid, mida ainekavast läbida ja mis kõrvale jätta, ning üsna sageli jäetakse kõrvale just luule või siis puudutatakse seda minimaalselt. Siinkohal on oluline roll ka õpetajakoolitusel, kus tulevasi klassi- ja kirjandusõpetajaid ette valmistatakse. Õpetajal on lihtsam ainekavas orienteeruda, kui tal on osaoskuste tähtsustamise paindlikkus omandatud juba oma õpingute käigus. Kindlasti ei peaks see jääma ainult kirjandusõpetajate koolitamise fookuseks. Kuna klassiõpetajad viivad oma klassid sageli 6. klassi lõpuni, on äärmiselt oluline kaasata ka nemad aineõpingute sisusse. Probleem on laiem, sest Sigvardssoni (2017) uurimuses rõhutavad teiste riikide teadlased samuti, et õpetajaharidus peaks tulevasi õpetajaid ette valmistama nendekski väljakutseteks, mida võib õppekava ideaalide täitmine endaga kaasa tuua. Sageli tundub, kuidas tänapäeval reguleerib kõiki tegevusi mingit laadi kontrollsüsteem, mis kooli kontekstis tähendab pidevaid kontrolltöid, eksameid ja teadmiste kontrolle ning see jätab paindlikkusele vähe ruumi (Sigvardsson 2017)

3) Järjepidevuse puudumine

Üheks luuleõpetuse probleemiks võib olla ka järjepidevuse puudumine. Luuleõpetus aga on järkjärguline protsess, mis nõuab väga põhjalikku ja detailset õpetamist kogu kooliaja vältel. Juba algklassides on valdav osa lugemikutekstidest proosateksti ja iga teemaploki hulgas sageli vaid üks luuletus. Näiteks 3. klassi II poolaasta "Robot Nuti lugemikus" (kirjastus Skriibus) on 20 teemaplokki, igas plokis 5 lugemisteksti. Kümnes plokis on viie teksti hulgas ka üks luuletus. Kaheksa plokki on niisugused, kus luuletust ei olegi ja kolmes plokis on 2 luuletust. See annab hea ülevaate, kui vähene on juba algklasside lugemistekstides luuletuste osakaal ja kui õpetaja nendestki osa vahele jätab, on õpilaste kokkupuude luulega üsna lünklik. Seetõttu on ekslik eeldada, et hilisemate kooliastmete õpilased oskavad luulet lugeda ja tõlgendada, kui nad ei ole seda varasemates kooliastmetes järjepidevalt teinud. Teisisõnu, luuleõpetusega peab alustama juba laste haridustee alguses ja seda soovivad ka mitmed rahvusvaheliselt tuntud kirjandusõppe uurijad (Peskin 2010; Peskin, Wells-Jopling 2012). See välistaks ka Sigvardssoni (2017) kirjeldatud olukorra, et sageli isegi gümnaasistidel ja üliõpilastel on luule kui žanri kohta liiga algelised teadmised. Kui kõrgemates haridusastmetes loetakse luulet endiselt sõna-sõnalt ja ollakse hädas loetu tõlgendamisega, viitab see puudujääkidele varasemates luuleõppimise kogemustes. Peale selle on abiturientidel ja üliõpilastel täheldatud ka isikupäraste tõlgenduste väljatöötamisega seotud raskusi. On leitud, et tõlgendamisoskus arenebki samm-sammult – esialgselt sõnasõnalisest lugemisest kasvab ajapikku välja ka iseseisev tõlgendamisoskus. See tõestab veel kord, kui oluline on luuleõpetust alustada koos lugema õppimisega ning kui vajalik on luuleõpetuse järjepidevus kogu õppimisaja vältel. Seda protsessi aitavad ühtlasi täiendada ja kiirendada luuleteemalised ontoloogilised arutelud klassiruumis. (Sigvardsson 2017)

4) Õpetajate hoiakud

Eelnevalt nimetasin, kuidas luuleõpetuse osa võrreldes proosaga on nii kirjandustunnis kui ka kirjanduse ainekavas pigem vähene (PRÕK 2011). Probleem on õpetajatega

vesteldes aktuaalne nii Eesti koolides kui ka mujal maailmas. Sageli võib nii kohalikust kui ka rahvusvahelisest meediast kuulda õpetajate arvamusi, et luule õpetamisega kaasneb õpilaste vastumeelsus ja puuduv huvi luule õppimise vastu ning sellest kumab läbi otsekui mingit laadi vabandus või võimalus tegeledagi luulega vähem kui proosaga (Vasuthavan, Kunaratnam 2009). Seega võib juhtuda, et õpetajal on ka endal tekkinud luule õpetamise suhtes tõrge. Õpetaja hoiak kandub omakorda edasi ka õpilastele, kes tunnetavad, kui õpetaja on õpitava suhtes negatiivselt meelestatud. Sigvardsson (2017) toob lisaks näite, et õpetajad on nimetanud luule vähese käsitlemise põhjusena ennekõike poiste vähest huvi ja väiksemat kasu võrreldes tüdrukutega. Ent oma uurimistulemustele tuginedes väidab ta, et hästi kavandatud ja hoolikalt läbi viidud luuleõpetus pakub ühtviisi huvi nii poistele kui ka tüdrukutele ning luule võib hakata meeldima isegi nendele õpilastele, kellel on esialgu olnud pigem negatiivne hoiak. Sigvardsson (2017) rõhutab lisaks veel ühte õpetaja olulist rolli – nimelt peab õpetaja suutma õpilasi positiivselt proovile panna, sest sellest saadud eduelamus annab tõuke uute kogemuste hankimiseks. Seega on oluline, et õpetajad tegeleksid oma eelarvamuste ja negatiivsete tunnetega ning asendaksid need uute meetodiliste võtete ja entusiasmiga, sest see võib õpilastes äratada luulehuvi.

5) Õpetajate ebakindlus

Ühe põhjusena, miks luule osakaal võrreldes proosaga on väiksem, on õpetajad nimetanud ka oma ebakindlust, mis on tingitud vähestest oskustest ja kogemustest, piiratud meetodilistest võtetest ja kasinatest õppematerjalidest (Sigvardsson 2017). Viimastel aastatel on Eesti koolides õppematerjalide ja meetodiliste võtete varamu siiski oluliselt täienenud. Maarika Lips, Veronika Mitting, Merike Vardja, Monika Undo, Krista Mägi, Katri Hoogand – need on vaid mõned nimed meetodikutest / praktikutest, kes on välja andnud õppematerjale, mille abil saab käsitleda ka luulet. Lisaks on õpetajatel kasutada arvukalt elektroonilisi keskkondi ja materjale, mis praeguse distantsõppe vajadusi silmas pidades on tekkinud ja pidevalt täienevad. Nii võib kirjandusõpetaja õppematerjalide mitmekesisuse osas end täna juba palju kindlamini tunda. Pigem on õpetaja ebakindlus selles punktis tingitud vähesest digipädevusest,

mille kiire areng paljudele õpetajatele raskusi valmistab. Vähesed oskused ja kogemused aga on omavahel otseses seoses ja selles osas peab õpetaja olema julge katsetaja. Kogemused tekitavad oskusi ja oskused kaotavad ebakindluse. Ka Sigvardssoni (2017) uurimusest selgus, et vaatamata esialgsele ebaõnnestumistele või vähemale edule, omandasid õpetajad uusi võtteid ja oskusi, mis vähendasid ebakindlust. Nii kirjeldab ka Benton (1999) uurimistulemusi, kus 70% kahes uurimisrühmas osalenud õpetajatest hindas luule lugemise ja analüüsi väga oluliseks, seda praktiseeriti järjekindlalt ning ebakindluse põhjusena väheseid oskusi ega kogemusi ei nimetatud. Seega võib öelda, et õpetajate ebakindlusele ei ole alati ühest selgitust: õpetajad küll mõistavad ja väärtustavad luule õpetamise vajalikkust, ent tunnevad end sageli ebakindlana ja seda erinevatel põhjustel.

6) Harjumatu keelekasutus

Teatavasti on luulekeel väga erinev proosakeelest, millega õpilased on harjunud. Nii võib juhtuda, et õpilastele muutub luule keeruliseks ka võõra keelekasutuse tõttu. Mitmed uurimused on rõhutanud, et õpilaste hinnangul on luule raske, sest nad ei saa kõigist sõnadest ja väljenditest aru (Perfect 1999: 732; Vasuthavan jt 2009). Sõnakasutus on tihe ja kokkusurutud, mis teebki mõistmise raskeks. Nii võibki õpilastes tekkida luulepelgus ning nad hakkavad edaspidi luulet vältima. Kuna luulel on proosaga võrreldes ka täiesti teistsugune ülesehitus, tekitab arusaamatust seegi. Lisaks on üsna tavaline, et luule kui elamuse asemel püütakse koolides leida luuletekstidele ainsat ja "õiget" tähendust, mida tegelikkuses ei eksisteeri. Õpilastel jääb mulje, et luulet mitmeti tõlgendada polegi võimalik ja nad ei hakka loetu üle süvitsi mõtisklema. Lisaks on siin võimalus, et õpilased loobuvad luule tõlgendamisest seetõttu, et õpetaja antud tõlgendus on liiga jõuline ning õpilased tunnetavad seda kui õpetaja poolt ainsat aktsepteeritavat võimalust. Luule tõlgendamisel peaks tähtsustama õpilase arvamust, vaatamata sellele, et õpetaja teadmised ja kogemustest tulenev tõlgenduoskus on suuremad (Saksing 2015). Õpetaja peaks hoiduma oma arvamuse rõhutamisest ning suunama õpilast tema nägemuse ja arvamuse kujunemisel ning sõnastamisel, sest selline lähenemine tekitab

õpilases luule käsitlemisest positiivse emotsiooni, mis püsib ka edaspidi (Org 2002: 37; Villand 1971: 8).

Õpetajad kasutavad tundides põhiliselt kirjandusteaduslikke meetodeid, mis tähendab, et iga teost käsitletakse kindla mudeli järgi ja õpilaste huvid jäävad tagaplaanile. Tegelikult tuleks aga õpetada arusaama, et luule annab edasi inimlikke seisundeid ja kogemusi, ühendades lugejat ja autorit ning lugejat ja teisi lugejaid (Perfect 1999: 729). Õpetaja peaks huvituma õpilase esmamuljest, tema emotsioonidest ja mõtetest peale luuletuse lugemist ning sellest tulekski luuletuse käsitlemist alustada (Org, 2010; Sigvardsson 2017; Villand 1971).

See aga ei tähenda, et luuletekstidel puudub sügavus ega alltekstilisus (Sigvardsson 2018; Villand 1971: 4). Tekstisõnumid ja nende tõlgendamine eeldab teataval määral ka suhtlemist, autori sõnumi ja argumentide tunnetamist ja siin saab õpetaja olla abiks. Õpilase oskus teksti mõista sõltub tema huvist, senistest teadmistest ja oma oskusest luua tähendust. (Sigvardsson 2018; Villand 1971: 4) Õpilasel peab olema kindlus, et valesid vastuseid pole olemas, seega on tal õigus oma arvamusele ja tõlgendusele. Õpetaja aga on erinevate tõlgendusvõimaluste poole suunaja, kes samal ajal rõhutab, et esitatud seisukohti peab oskama põhjendada. Seetõttu on oluline, et õpetajad ei kiirusta kohe ise luulet tõlgendama, vaid aitavad õpilastel mõista esmalt luulekeele poeetilist olemust, sõnade ja väljendite tähendust ning luuletekstide ülesehitust (Perfect 1999: 732; Raymond 2014: 251).

7) Luulekogu õpetamine – lünk õppekirjanduses

Luuleõpetuse järjepidevust puudutavas arutelus kirjeldasin ühe I kooliastme emakeeleõpiku tekstivalikut. Hiljem on õpik jagatud osadeks teemakaupa, mis tähendab seda, et õppeaasta jooksul tuleb luule mõnel korral teemast lähtuvalt käsitlemisele. Enamasti on see seotud kirjandusperioodide ja ajaga, näitena võiks tuua Eesti ärkamisaja. Keskendatakse mõnele autorile ja esitatakse nende loomingust 4–5 luuletust. Eesti koolides põhiliselt kasutuses olev õppekirjandus ei käsitle aga luulekogu õpetamise võimalusi. Nii on näiteks Kivisilla, Rooste ja Ratassepa „Labürint” ning

Kruusi „Kahekõne” küll tekstikesksed ja ka üsna tänapäevased, kuid ei käsitle luulekogu kui tervikteost. Luulekogu lugemine tervikteosena on aga vajalik, kuna see õpetab aru saama teose kompositsioonist (Org, 2006).

Luulekogu on kunstiline tervik ehk teisisõnu kunstiteos, seega on oluline nii tekstide seos luulekogu pealkirjaga, raamatu kujundus kui ka illustratsioonid (Paasik 2013). Andrus Org (2006) mõtestab luulekogu kui sisulist ja vormilist, kujundatud ja illustreeritud tervikut. Luulekogu kui tervikteose kaudu tutvub õpilane autori luuleminaga, arendades samal ajal oma mõtte- ja tundemaailma. Peale selle leiab ta seoseid oma isikliku elukogemusega, analüüsib ja tõlgendab luuletusi nende sisu ja vormi ühtsuses.

Kuna eelnimetatud kirjandusõpikud on kasutusel olnud juba üsna pikka aega, oleks nende täiendamine igati mõistlik. Muutusi oleks vaja sisse viia mitmeid, eriti noorte- ja nüüdiskirjanduses, ning ühtlasi annaks see võimaluse täita ka see lünk, mis puudutab luulekogu käsitlemist. Eraldi mainimist vajab selle magistritöö ja konkreetse kogukonna koolide vajadusele tuginedes ka kodukohakirjanduse, sh kohalike luuletajate luulekogude käsitlemine, mis eeldatavasti oleks teistegi kogukondade huvi ja vajadus ning mille kohta võiks üldisi soovitusi leida näiteks kirjandusõpikutest.

2. LUULEKOGU ÕPETAMISE MEETODEID

2.1. Meetodivaliku põhimõtted ja lähtekohad

Luule õpetamise põhimõtted on sõnastatud nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riikliku õppekava ainekavades. Õppesisus käsitletakse luulet (ja luulekogu) kirjandusõpetuse ühe osana ning teose mõistmist toetavad tegevused ja teksti kui terviku mõistmine on kirja pandud üldistavalt. Luulekogu valikute osas ei tee õppekava ettekirjutusi ning õpetajale on jäetud valikuvõimalus, milliseid meetodeid ta teoste läbimisel kasutab. (PRÕK 2011)

Valgmaa ja Nõmm (2008) soovivad õppetundi ja -teemat planeerides õpetajal läbi mõelda, kas tema meetodid on nii õpetatava kui ka õppijate jaoks sobilikud; kas meetodi kasutamise jaoks on olemas vajalikud tingimused; kas meetodit osatakse maksimaalse tulemuslikkusega rakendada; kas meetod sobib õpetaja stiiliga; kas eelnevalt on küsitud meetodi osas ka õppijate arvamust; mida oleks vaja teha, et meetodi kasutamine oleks võimalikult tõhus. (Valgmaa, Nõmm 2008: 70)

Oma kogemuste põhjal võin öelda, et tänapäeva koolis kasutavad õpetajad sageli palju erinevaid meetodeid ja võtteid, et tundi õpilasele huvitavaks teha. Uued ja mitmekesised meetodid on ka meediakajastustes saanud otsekui õpetamise kvaliteedi ja õpetaja meisterlikkuse mõõdupuuks. Ent meetodite paljusus ei pruugi alati tähendada väga huvitavaid tunde ega parimaid teadmisi. Kui teema ettevalmistamise aeg on olnud napp või puudub õpetajal kogemus ja selge nägemus meetodi tõhususest, võib juhtuda, et õpetamise käigus katsetatakse liiga palju erinevaid meetodeid, mistõttu pole aega teemasse süveneda ning sellest minnakse läbi pealiskaudselt. Seepärast on oluline, et õpetaja lähtub ennekõike õppe- ja ainekavast ning õpetatavast teemast ja valib sellest lähtuvalt meetodid. Kui lugemisele tuleb luulekogu, võiks tunde planeerides kogu teose käsitlemise protsessi jagada osadeks, kasutades selleks luuleõpetustundide tüüpe.

Selline lähenemine võimaldab tutvustada luulekogu kui tervikteost ning järgida selle kunstiteoseks olemise printsiipi.

2.2. Luuleõpetustundide tüübid

Luuleõpetuses saab eristada erinevaid tunnitüüpe ehk lähenemisi. Luulekogu käsitledes tuleks läbida kõik tüübid, sest selle käigus avaneb luulekogu väga erinevatest külgedest ja õpilastel on lihtsam aru saada luulekogu kunstiteoseks olemisest. Ühtlasi tuleks tunde ette valmistades pidevalt meeles hoida eelnevalt nimetatud luuleõpetuse probleemid, sest vaid nii saab kindel olla, et nende otsa ei takerduks.

Andrus Org (2006) soovib kirjandusteose, sh luulekogu läbimiseks kaheksat tunni läbiviimise tüüpi:

1) Kirjandusteaduslik lähenemine – tundides jagatakse luuleteoreetilisi teadmisi.

Luulet iseloomustab rida tunnuseid, mida õpilased õpingute vältel tundma õpivad: riim, värsimõõt ja -vorm, kujundikasutus, narratiivsuse puudumine, lüürilisus, mõttetihedus, teksti graafiline paigutus; peale selle veel luule keel, hääld ja väärtus (Org 2006). Luuleteoreetilised teadmised täienevad aasta-aastalt ning taas luule juurde jõudes on oluline need üle korrata. Senise kogemuse põhjal võib öelda, et luulega seotud poeetilised mõisted kipuvad õpilastel ununema, ent igal aastal neid korrates on näha, et ka eelnevad teadmised on olemas. Seega on luuleteoreetiliste teadmiste aktiveerimine kindlasti vajalik. Luulekogu käsitlemisel aitab mõistete meenutamine paremini mõista luulekogu sõnumit ja võrrelda seda teiste kogudega.

2) Isikulooline lähenemine – tundides keskendutakse luuletajate biograafiatele.

Enne luulekoguga alustamist peaks saama tuttavaks selle autoriga (Kess, Lepik 2014). Iga uue autori juurde jõudes peaks õpilastega läbima "varasemate teadmiste meenutamise raja", tuletades meelde, et kirjanik, sh luuletaja, on ennekõike ise lugeja, kes suhtleb tekstide maailmaga ning kelle looming areneb välja luuletaja isiksuse ja

tekstide suhtest. Tema tegevusvaldkond asub reaalsuse ja tekstimaailma piiril, ehk ta tõlgib iseenda maailmakogemust tekstide maailma. Iga autor on läbi iseenda oma aja ja ühiskonna sõnumitooja, mida ta vormib läbi vastavas kultuuris oluliste tekstide. Ühtlasi on selles tuntav teda mõjutanud teiste autorite vaimsus. (Kess, Lepik 2014) Sellisest filosoofilise alatooniga mõttearendusest saaks edasi liikuda juba konkreetse autori isiku- ja loominguloo juurde. Luuletaja päritolu, lapseõlv, haridustee ja elukäik; millal oli esimene luulekatsetus, millal ilmus esimene teos, ülevaade loomingu – see kõik on vajalik, et luua seoseid luulekoguga, mõista selle keelt ja väljendusviisi. Peale selle on võimalik luuletajatega tutvust teha erinevate arvamused, intervjuude ja videomaterjalide kaudu. Õpilastele tundmatu luuletajani jõudes võivad õpilased foto põhjal ennustada tema elu ja loomingu kohta ning pärast võrrelda seda tegeliku infoga.

3) Kirjanduslooline lähenemine – uuritakse luule arengut, sh ajastuid, rühmitusi, voolusid.

Iga luuletaja on mingi ajastu esindaja. Milline see ajastu oli, millised olid aated ja ideed, milline ühiskondlik taust seda ajastut mõjutas; kes sellesse ajastusse veel kuulusid, millised rühmitused tegutsesid, kuidas nende autorite luuletused üksteisesse suhtuvad – see on oluline taustainfo luulekogu käsitlemise juures. Kirjanduslugu tavatseb jaguneda kindlateks ajaperioodideks, mille vältel viljeleti kindlat väljendusviisi nii keeles, kujundlikkuses, meeleolus kui ka värsirütmis. Iga uus periood tõi kaasa mingi muutuse ja uuendused. Hästi väljendab seda 20. sajandi kirjanduslugu, mil iga kirjandusrühmitus erines teisest oma väljenduslaadi ja eesmärkide poolest (nt Noor-Eesti, Siuru, Tarapita). Luulekogude käsitlemisel erinevate autorite luuletusi kõrvutades on võimalik neid sarnasusi ja erinevusi märgata ning analüüsida, seega üks kirjanduslooline tund võiks samuti kuuluda luulekogu läbimise kavasse.

4) Kriitikalooline lähenemine – luuletundides vaadeldakse luulealaseid kirjutisi.

Luulealaseid kirjutisi uurides tutvub õpilane teadusartiklite ja arvustustega. Teiste inimeste mõtted ja arvamused luulest võimaldavad tal aru saada, et luulet võib väga erinevalt mõista ja tõlgendada. Ühtlasi tuleb see meelde ka luulega seotud mõisteid,

erinevaid autoreid, nendega seotud tausta ja arenguid. Õpilastel on sel moel võimalik paremini aru saada, milline ajakirjandusžanr on arvamislugu või arvustus ning ühtlasi kogeda, et inimesed loevad luulet palju. Internet pakub palju võimalusi kuulata, vaadata ja analüüsida ka kirjandusblogisid ja videomaterjale. Kuulamisele / vaatamisele peab lisanduma ka õpilaste arutelu, mida võib läbi viia nii rühmades kui ka ühises arvamusingis. Lisaks kuulub kriitikaloolise lähenemise juurde luulekogu paratekstidega tegelemine. See on vajalik, et aru saada – luulekogu on kunstiteos. Milline on kogu ülesehitus, selle kunstiline lahendus, sh pealkiri ja tekstide paigutus, kui palju on lehekülgi, millisel paberil, millise kirjastiiliga. Seda, kuidas paratekstid luulekogu mõjutavad, mida lugejale enne lugemist ennustavad või mida lugemisjärgselt kinnitavad, on vajalik teada kriitilise lähenemise võtmes. Kuna vaatenurki ja lähenemisvõtteid leidub siin mitmeid, on kriitikalooline tund luulekogu käsitlemisel kindlasti vajalik.

5) Esteetilis-emotsionaalne lähenemine – tundides keskendutakse luule lugemisele ja deklameerimisele.

Luulet lugemata ei saa luulekogust täit ülevaadet ega tunnetust. Kõige parem on, kui luulekogu loetakse mitmel moel – nii vaikselt kui ka valjusti, häälega mängides, paari-, rea- või rühmakaupa; erinevates ruumides ja asukohtades. Oma häält luulet lugemas kuulda on vajalik kogemus, et hääletooni kaudu luuletusest tekkivat tunnet saaks edasi anda. Ka kaaslaste lugemist on vaja kuulata, et osata kuulata või õppida seda tegema. Kaaslastele saab anda soovitusi ja see õpetab tegelikult kuulama. Kuulamis- ja kõnelemisoskus on kaks väga vajalikku oskust. Noortele võib lugemiseks ja esitamiseks pakkuda tänapäeva luulet, mida õpetajad sageli otsekui pelgavad teha. Noorteluule pakub võimalusi arendada õpilastega dialoogi, panna nad kaasa mõtlema, luulet analüüsima, oma elu, probleemide ja ühiskonna üle analüüsima. Ehkki see võib õpetajale tunduda keerulisem, on õpilastel kergem sellega samastuda ja selle kaudu ka luulet kui žanri tundma õppida. Luule esitamisega võiks kaasneda erinevad huvitavad tegevused, olgu selleks siis muusika ja laul, kunst, näitlemine, tantsimine või muu liikumine, ka videolahendused. Kunstipõhise luule õpetamisega kaasnevad huvi

suurenemine, motivatsioon ja enesekindlus, sest erinevate kunstivahendite kasutamine (nt digivahendid, tantsimine jne) aitab suurendada õpilaste huvi ja motivatsiooni luule õppimise ning analüüsimise vastu (Jusslin, Höglund 2021).

6) Tekstikeskne lähenemine – tegeletakse luuletekstide tõlgendamise ja analüüsimisega.

Luulekoguga tutvudes on mõistlik üle korrata, mida tähendab tekstikeskne lähenemine, sest sageli tekitab see õpilastes segadust ja seda aetakse segi lugejakeskse lähenemisega. Kirjandusteaduses tähendab tekstikeskne lähenemine niisugust käsitusviisi, kus teksti tähendust otsitakse tekstist endast, vaadeldakse teose sisu- ja vormiaspekte komplekselt ning see annab võimaluse mõista teksti sügavuti ja avastada selle rikkalikke ja huvitavaid tähendusi (Org 2010). Luuletekstide mõistmise tööga on vaja alustada varakult, sest lapsele on see raske ja vaid järjepideva harjutamisega areneb see oskus koos lapsega. Probleem ei ole ainult Eesti kirjandusõpetuses aktuaalne, vaid seda kogetakse ka rahvusvahelisel tasandil. Vasuthavan ja Kunaratnam (2009) kirjeldavad Malaisia 4. klassi õpilastega läbi viidud kuuenädalast uurimust, mis koosnes luuleteemalistest tundidest, milles analüüsiti sobilikke luuletusi. Kolmefaasilise õppeprotsessi käigus muutus õpilaste suhtumine luulesse märgatavalt. Enne projekti algust kirjeldas enamik luule õppimist kui igavat, aeglast, mõttetut ja vihatut. Õpilaste leigus luule õppimise vastu tulenes sellest, et nad polnud harjunud luulest tähendust otsima, analüüsima. Oluline roll oli vanusele sobilike ning huvipakkuvate tekstide kasutamisel ning õpilaste emotsioonide, tunnete ja suhtumiste aktiveerimisel luule käsitlemisel. Samuti onli oluline õpetaja enda isiksus ning suhtumine. (Vasuthavan, Kunaratnam 2009) See pealtnäha etteaimatavate tulemustega uurimus näitas, et luuletekstide mõistmise ja analüüsiga on vaja alustada varases koolieas, valides tekste ja meetodeid vastavalt õpilaste eale ja võimekusele. Luuletekste analüüsides areneb õpilaste mõtlemis- ja väljendusoskus. Kui sellega järjepidevalt tegeleda, õpivad nad ajapikku luulet mõistma, märkama selle teksti kaudu ilu, leidma sellest tundeid ja tähendust.

7) Lugejakeskne lähenemine – tundides keskendutakse teksti retseptsoonile.

Retseptsoonieetika uurib lugejat ja seda, kuidas lugeja teost vastu võtab (Kess, Lepik 2014). Lugejakeskne lähenemine eeldab, et teosel ei ole valmistähendust, vaid see valmib lugeja kaasabil. Nii on võimalik teksti tõlgendada mitmel viisil. (Org 2006) Kessi ja Lepiku (2014) järgi jaguneb lugemine tinglikult kolmeks tegevustasandiks: lugemine, tõlgendamine ja kriitiline analüüs. Tekst ei ole ainult sõnad ja laused, mida loetakse, vaid siia lisandub palju sõnastamata seoseid ja vihjeid. Nii toimub teksti lugedes pidev lugejapoolne info lisamine, mille tulemusel tekib loetu mõistmine ehk tõlgendamine. See aga on igal lugejal ja isegi igal lugemiskorral erinev. Eriti suurel hulgal tuleb lugejal infolünki täita luulet lugedes, sest luuletaja peab suutma väheste sõnade abil võimalikult palju öelda. See eeldab tekstis kujutatud ajaliste, ruumiliste ja põhjuslike seoste head taipamist, sest luuletekst ütleb otse välja palju vähem, kui tegelikult sisaldab. (Kess, Lepik 2014)

Wolfgang Iser on kirjeldanud teksti ja lugeja vahelist dialoogi hoopiski omalaadse protsessina, mille käigus kirjandusteos elustub ja teos tekib tegelikult lugemise ajal. Ta võrdleb loetavat teksti iseseisva teadvusega, mille lugeja vastu võtab ja enda teadvuse kõrvale asetab. Seejuures jääb lugeja teadvus tagaplaanile ja ta jälgib tekstilise teadvuse tegevust oma peas. Nende kahe teadvuse dialoogi tulemusena tekibki loetu lõplik mõistmine ja tõlgendamine. Lugemise, ka luulelugemise kolmas tegevustasand ehk kriitiline analüüs saab teoks, kui lugeja loob uue teksti olemasoleva vastu. See eeldab lugeja suutlikkust oma väärtusi ja esteetilisi eelistusi vastandada tekstis ilmnevatele ning suutlikkust analüüsida teksti erinevaid külgi. (Iser 1990)

8) Omaloominguline lähenemine – tundides keskendutakse luule kirjutamisele.

Sellesse kategooriasse paigutuvad luuleõpetuse kõikvõimalikud omaloomingulise kirjutamise vormid ehk õpilaskuule: riim- ja vabavärs, proosaluuletus, sonett, haiku, luuleparoodia, juhuluuletus, räppluule, teemantluuletus või piltluuletus. Luuletustest võib teha kollaaži või kirjutada luuletust foto või pildi põhjal, lisaks saab kirjutada etteantud teemal või kindlaid sõnu kasutades. Erilisteks võimalusteks on dadaistist

luuletaja Tristan Tzara soovitus järgi kirjutamine või siis Caleb Whitefoordi nimega seostatud pimendusluule harrastamine. Tavaliselt alustatakse luule kirjutamisega teismeliseas, kui tekib soov mõista maailma või siis vastupidi, protest ja rahulolematust selle suhtes. Samuti mõjutab kirjutamisega alustamist tundemaailm, sügavamad sõprussuhted ja armumised. Siinkohal on õpetaja toetav suhtumine ja julgustamine äärmiselt olulised, et esimesed loomekatsed ei jääks viimasteks ega tekiks sulgumist, mille tulemusel hakkavad luuletused kogunema sahtlipõhja. Loovkirjutamine on vabastav tegevus ja võimalus, mil noor inimene avastab iseenda loovuse.

Sageli kohtame kirjandusõpetuses Willem de Moori (1996, viidatud Org 2006 järgi) poolt kirjeldatud kahte peamist lähenemisviisi – autorikeskset ja lugejakeskset. Ainekava uuenemisega kaasnenud kontseptuaalsed muutused ja rõhuasetuste teisenemine seisneb esmajoones kirjandusloolise, autorikeskse ja positivistlikult faktoloogilise õpetuse kõrvale tulnud teksti- ja lugejakeskse, temaatilise ja žanrilise, soovitatavalt võrdleva ning tunnetuslikule aktiivõppele suunatud lähenemisviisi lisandumises. Kuna tegemist on paradigmaatilise muutusega, tähendab see ka nihet metodoloogias. Autorikeskne lähenemine on eelkõige modernistlik, suuresti tekstiuurimuslik õpetamispraktika, mille järgi õpitakse põhiliselt "kõiketeadvat" autorilt. Teksti vaadeldakse kirjandusloolisel, kronoloogilisel ja autorist lähtuval põhimõttel. Eesmärk on jõuda kirjandusliku mõistmiseni. Õppemeetodid, mida selle lähenemise juures kasutatakse, on piiratud ja ühekülgsed, enamasti piirduvad lugemise, kirjutamise ja analüüsimisega. (Org 2006) Autorikeskne lähenemine ja sellega kaasnevad meetodid võivad olla põhjuseks, miks luule jääb õpilastele kaugeks ning kui lisandub ka ebasobiv luuletekstide valik ja õpetaja ebakindlus õpetamisel, on huvi tekkimine õpilaste seas väiksema tõenäosusega (Vasuthavan, Kunaratnam 2009).

Lugejakeskne lähenemine kirjandustunnis on postmodernistlik ehk tekstikogemuslik õpetamispraktika, kus õpilane (lugeja) saab olla teksti kaasautor (Teiverlaur 2007). Teksti vaadeldakse poeetilise ja temaatilise, eeskätt lugejale orienteeritud põhimõtte kaudu. Eesmärk on taotleda kognitiivseid elamusi ning võimaldada avatud ja loovat tõlgendamist. Ühte ja sama teksti lugedes tekivad erinevatel inimestel erinevad mõtted,

sest nad kogevad ja tunnetavad loetut erinevalt (Teiverlaur 2007). Paradigma võimaldab õppevormide mitmekülgust, näiteks arutelu, vestlust, etlemist, rollimänge, luulekavasid, dramatiseeringuid, luulekonkurssi (Org 2010). Vasuthavan ja Kunaratnam (2009) kirjeldavad uurimust, kus eelnevalt luulesse negatiivselt suhtunud õpilaste aktiivne ja entusiastlik osalemine lugejakeskses programmis kinnitas, et asjakohane pedagoogika, tekstivalik ja õpetaja isiksus mängivad luuletunnetuses olulist rolli ning õpilaste luulehuvi suurenes. Rogers (1985) lisab, et luuleõpetuses peaks iga õpetaja liikuma kõrgeima eesmärgi suunas, milleks on anda lastele poeetiline mõtlemisoskus.

Tänapäeva koolis peaks luuleõpetus lähtuma pigem lugejakesksest lähenemisest, mis annab õpilasele parema võimaluse loetuga suhestuda. Ka Perfect (1999: 729) ning Jusslin ja Höglund (2021) on kirjeldanud, et luule kaudu õpivad lapsed nägema ja mõistma neile tavapäraseid asju teisest vaatepunktist. Selleks on vaja mitmekesisitada õppevara žanri, meeleolu, stiili, teema ja kunstilise käsitluse poolest (Villand 1971: 12). Vajalikud on erinevad ülesanded ja õppetegevused, et teksti kaudu rohkem õppida ja huvi äratada. Kindlasti peaks luule õpetamine hõlmama ka ise luule kirjutamist (Org 2002: 37) ja võimalikult palju lõimimist teiste õppeainetega (Jusslin, Höglund 2021).

2.3. Luuleõpetamise osaoskusi

Luuleõpetamise teada-tuntud meetodid on tihedalt seotud õpetatavate osaoskuste ja eelnevate luuletundide tüüpidega. Emakeelt õpetatakse ja õpitakse ju tervikkeelena, lähtuvalt elulistest suhtlemissituatsioonidest ja -vajadustest, pöörates võrdselt tähelepanu kõikidele keelelise suhtluse osaoskustele: kuulamisele, kõnelemisele, lugemisele ja kirjutamisele (Usen 2007: 43). Sama strateegiat kasutatakse ka erinevate kirjandustekstide ja -teoste käsitlemisel. Maarika Lips (2013: 3) jagab oma pikale õpetajatöö kogemusele tuginedes luuleõpetamise käsitlused viide valdkonda: meeleolud, liikumine, internet, joonistused ja luulekogud. Ühtlasi lisab ta juurde, et kõiki neid on võimalik omavahel siduda, eriti kui õpetamisele tuleb luulekogu.

Tulles tagasi Anne Uuseni (2007) rõhuasetuse juurde, siis ka luulekogu õpetamisel on traditsioonilisteks osaoskusteks luule kuulamine, lugemine, analüüs ja tõlgendamine ning kirjutamine. Need osaoskused omandatakse erinevate ja väga mitmekesiste ülesannete kaudu, millesse on sageli lõimitud teiste õppeainete elemente (Uusen 2007). Niisuguseid ülesandeid võib kasutada ainult kirjanduse tunni osana, n-ö tunnisese lõiminguna. Aga samu ülesandeid võib teha ka horisontaalse ehk ainetevahelise lõiminguna, koostöös teiste ainete õpetajatega. Selliseid lõiminguülesandeid kutsume tavaliselt aktiivõppeks.

2.3.1. Luule kuulamine

Anne Uusen (2006: 10) on öelnud, et kuulamine ja lugemine on vastuvõtvad keelevormid, sest nende kaudu võetakse sõnum vastu ja sellest saadakse aru. Kuulamine on kuulajale tõeline väljakutse, kuna kõne tempo on mõtlemisest 3–4 korda aeglasem. Ta nimetab, et luule kuulamine nõuab teistest kirjandusliikidest enam tähelepanu koondamist ja keskendumist, milleks väsinuna ei oldagi alati suuteline. Kuulamine kui üks neljast osaoskusest peaks aga kindlasti kuuluma iga kirjandustunni juurde. (Uusen 2007: 46)

Luule kuulamine võib olla nii kirjandusloolise kui ka omaloomingulise kirjandustunni osa. Ene Hiiepuu (2009) ütleb, et luule õpetamise kõige esimesed võtted ongi kuulamine ja lugemine, sest sellega alustatakse juba esimese klassi aabitsaperioodis. Õpetaja loeb sissejuhatuseks ette luuletusi, mis on aabitsa piltide juures, saades sel moel esimese tagasiside õpilaste kuulamisoskusest ning ühtlasi esimesed teadmised, milliseid töövõtteid on vaja edaspidi õpilaste kuulamisoskuse arendamiseks rakendada. (Hiiepuu 2009) Oma klassiõpetajatöö kogemusele tuginedes võin öelda, et algklassides on oluline, et õpetaja loeb mitmel korral ühte ja sama luuletust ette, kasutades selleks näiteks erinevat hääletooni ja -tugevust, rõhkusid, emotsioone, pause, rütmi ja tempot. Mõjutada saab ka lugemise asukoha ja valguse muutmisega klassiruumis ning õpilaste kuulamisasendi vahetusega (nt silmad kinni, pea lauale toetatud, lugemisele kaasa jalutades). Niisugune kuulamine on õpilastele vajalik, et nad märkaksid, kuidas luuletust

on võimalik mitmel erineval moel lugeda ja kuidas see muudab luuletuse olemust ja mõju. Kuulamise ajal saavad õpilased erinevate vahendite abil kaasa lüüa rütmi või teha sisule vastavalt liigutusi. Kuulamise järel arutatakse koos õpetajaga luuletuse sisu põhjalikult läbi. Hiiepuu (2009) soovib arutelu suunata esialgu õpetajal, õpilaste oskuste arenedes saavad ka neist üksteisele küsimuste esitajad. Ühtlasi saab luuletuse kuulamise ajal või järel joonistada pilti. (Hiiepuu 2009).

Taas oma töö põhjal saan öelda, et kui algtõed on selged, asuvad ette lugema ja kuulamisülesandeid juhtima juba õpilased ise. Üksteist kuulama harjudes märkavad nad paremini, et igaüks annab tekstile erineva tähenduse ja paneb sellesse oma sisu. Selline esiõppe periood on luuleõpetuse seisukohalt vajalik, sest lisaks luulelugemise üldisele oskusele võib see kaasa aidata ka huvi tekkimisele. Keele ja suhtlemise seisukohalt on niisuguse esiõppe ülesanne tugeva põhja loomine laste lugema ja kirjutama õppimisele ning selle töö korraldamine vastavalt õpilaste võimekusele ja huvidele (Lerikkanen 2007: 21). Enamik lugemiseelseid tegevusi sobib ka lugemisjärgseteks tegevusteks ja vastupidi, ehkki alustada võiks luuletuse lugemist alati kuulamisest (Uusen, 2007: 45).

Luule kuulamine jätkub ja selle osakaal suureneb õpilaste vanuse kasvades ning haarab luule käsitlemises väga tähtsa osa kogu kooliaja vältel. Õpetaja ülesanne on jälgida, et luuletemaatika kõnetaks õpilasi, aga ühtaegu saaks puudutatud võimalikult eriteemaline luule (Benton 1999). Õpetajana olen arvamusel, et põhikooli III astmes peaks kuulamises olema põhirõhk noorte- ja nüüdisluulel. Luule kuulamine on ka luulekogu õpetamise üks viise, sest klassiruumis ettelugemise ja kuulamise kaudu õpitakse tundma erinevate autorite emotsioone, kujundlikkust ja väljendusviisi. Luule kuulamisega on tihedalt seotud ka meeldejätmise ehk luule päheõppimine. Samuti ei saa luule kuulamisest lahutada luule lugemist, sest kuulata saab ainult siis, kui keegi teine ette loeb. Koolitunni kontekstis on õpilased ise sageli kuulaja ja lugeja rollis, seega on need kaks osaoskust omavahel otseses seoses. Üheks enam kuulatavaks ja etteloetavaks žanriks koolikirjanduses ongi luule.

2.3.2. Luule lugemine

Luule lugemisest rääkides võiks alustada lugemisoskusest kui samuti vastuvõtvast keelevormist, mis on ühtlasi lugeja arusaamisprotsessi osa (Uusen 2006: 10). Jällegi õpetajakogemust analüüsid on lugemine ühest küljest väga individuaalne protsess, teisest küljest aga ka läbinisti sotsiaalne protsess, sest lugema õppimine saab alguse häälega ehk valjusti lugemisest. Seega on lugemises eristatavad kaks erinevat viisi: õpilane loeb ise ja õpilane loeb ette. Kui esimene on läbinisti vastuvõttev, siis teine on ühtaegu nii vastuvõttev kui ka väljendav vorm. Sageli kasutavad õpetajad esimesteks lugemistekstideks just luuletusi, mida silp-, sõna- ja ridahaaval loetakse ning vanaemas kooliastmetes, mil etteloetavate tekstide arv on kahanenud palju väiksemaks, on endiselt just luuletused need, mida klassis valjusti loetakse. Seega on luule lugemine üks esteetiliste hoiakute kujundamisele suunatud tunni läbiviimise meetodeid, ühtlasi üks tavalisemaid koolitunnis kasutatavaid luuleõpetuse võtteid.

Luule kuulamisega paralleelselt õpitakse algklassides kohe ka luulet lugema. Hiiepuu (2009) suunab õpetajat vastavalt klassi tasemele valima, missuguseid luuletusi loetakse kogu klassiga, missuguseid loevad algajad, missuguseid edasijõudnud õpilased. Koos õpilaste kasvamisega kasvavad ka luuletused ja õpilaste teadmised nendest. Luule lugemine jätkub ka siis, kui õpilased on jõudnud juba koolitee lõpusirgele, sest lugemine on luuleõppimise üks peamine osa. Maarika Lips (2013) ütleb, et luuletuse lugemist peab õppima ja õpetama, see on loomuldas olemas väga üksikutel. Õpilased harjuvad lugema, üksteise lugemist kuulama ja analüüsima. Üheskoos luuletuste lugemine tekitab elevust ning loob klassiruumi meeleolu, mis on abiks ka luulekaugematele õpilastele luule õpetamisel. (Lips 2013)

Luule lugemise üheks osaks on ka deklamatsioon, sh esinemised üritustel. Ka tunnis lugemine on mingis mõttes deklamatsioon. Klassiruumis ja harjutavas situatsioonis võib luulet lugeda individuaalselt, ridade kaupa, paari- või rühmakaupa. samuti võib muuta asukohta, lugedes kord klassiruumis, kord koridoris, kord näiteks püstitasendis, kord ühel jalal seistes või laua alla pugedes. Sel juhul lisandub juba näitlemise moment.

Kõige levinum viis on lugeda oma hääletooni muutes, seda eriti nooremates klassides. Kõik eelnimetatud meetodid on head selleks, et paremini mõista luuletuse emotsiooni ja sõnumit. Luulega esinemise jaoks on vaja eelnevalt palju harjutada, otsida üles kõige sobivam intonatsioon, hääletoon, miimika, meeleolu, emotsioon, ja näitlejameisterlikkus. Deklamatsioon on seega niisugune luulelugemise vorm, mida praktiseeritakse vastavalt olukorrale ja vajadusele ning mida õpitakse süvitsi vastavalt eesmärgile ja huvile.

Rääkides luuleõpetuse vajalikkusest ja selle mõjust, on luule lugemisel mitmeid erinevaid funktsioone. Näiteks arenevad lugemise käigus õpilase tähelepanu, tajutavus, mõtlemine, fantaasia ja loovus. Lugemine rikastab kindlasti ka õpilase sõnavara, parandab lugemis- ja eneseväljendusoskust. Kui õpilane loeb luuletusi ja mõtleb kaasa, avardub tema mõtlemisoskus ja ta õpib paremini ümbritsevat maailma mõistma. Mida vanem on õpilane, seda enam oskab ta luulet lugedes märgata ja seostada seda väärtustega. Luulet lugedes tekivad elamused ja kogemused, mida argielu ei pruugigi pakkuda ja see õpetab ühtlasi kogetut analüüsima ning sellele tähendusi otsima.

2.3.3. Luule kirjutamine

Luule on autori väga isiklik pöördumine maailma poole ja suhestub lugejaga isiklikul pinnal, seetõttu soovivad luulest innustunud lugejad enamasti ka ise luule kirjutamist proovida (Perfect 1999: 735). Kirjutamine, sh luule kirjutamine, on väljendav keelevorm ja osa loomisprotsessist (Uusen 2006: 10). Luule kirjutamise tunnid on üles ehitatud omaloomingulise tunnitüübi meetodil. Esimesed luulekatsetused jäävad tavaliselt algklassidesse ning tõsisemad kirjutamised teismeliseikka. Selles vanuses aga sageli oma loomingut ei avalikustata ning nii võib juhtuda, et hea noorteluule jääb alatiseks sahtlisse. Õpetaja roll laste ja noorte innustajana on siinkohal väga oluline.

Donoghue (1991, viidatud Uusen 2006 järgi) annab luule kirjutamisele häälestamiseks mitmeid juhiseid, mida õpetaja rakendada võiks. Nendeks on:

- 1) piisav aeg, et mõtted paberile panna;
- 2) luua klassis sobilik õhkkond, mis juhiks mõtlema ja kirjutama;
- 3) vestelda eesmärkidest ja ootustest luuletusele;
- 4) kasutada küsimuste esitamist ja diskussiooni, et ergutada fantaasiat ja kujutlusvõimet;
- 5) üritada ideid konkretiseerida ja panna kirja tähtsamad sõnad ja sõnaühendid.

Õpilasi võib suunata luule kirjutamiseks mõtteid koguma veel mitmeti: pilte, filme, fotosid, videoid, esemeid või kaunistusi vaadates, muusikat kuulates, ise heliefekte ja muusikat tekitades, pilti joonistades, unistades, kirjandust, sh luulekogusid kasutades, teisi intervjuerides ja küsitledes, lugusid kuulates, looduses matkates. (Uusen 2006: 35–36)

Luule kirjutamine on samaaegselt ka protsesskirjutamine, sest luuletust kirjutades toimub selle käigus pidev muutumine. Kirjutamiseks valmistatakse ja häälestatakse, seda kavandatakse, sisu ja struktuuri parandatakse, täpsustatakse ja viimistletakse. (Uusen 2006: 34) Põhikooli III astme õpilased kirjutavad sageli ka juba spontaanselt, tunde ja sisemise suunamise mõjul, mis ei eelda otsest häälestamist ega kavandamist, ent täiendamine, parandamine ja viimistlemine kuuluvad ka sellise intuiitse kirjutamise juurde. Valmis luuletus on peaaegu alati läbinud pikema või lühema kirjutamisprotsessi.

Luule kirjutamise osaks võiks olla ka näiteks klassi luulekogu koostamine. Kui parajasti läbitakse mõne autori luulekogu, siis sellega koos valmivad omaloomingulised luuletused võiks kõita ühiseks raamatuks. Lisaks võiks õpetaja oma õpilasi suunata ka erinevatel luulekonkurssidel osalema. Üks võimalus luulet kirjutama ärgitada on ka need ülesanded, mis on selle magistritöö osa.

2.3.4. Luule tõlgendamine

Luulet tõlgendama asutakse läbi tekstikeskse lähenemise, mille käigus vaadeldakse süžeed, luulekujundeid, kirjeldusi ja luuletaja stiili (Org 2006). Samuti uuritakse teavet autori kohta, ajastut, kultuuritausta ja kirjandusvoolusid ning ka žanri ennast. Teksti uurimisele lisanduvad autorikeskne ja lugejakeskne lähenemine, et seostada teose tähendus autori tahte, maailmavaate ja elukogemusega ning otsida autori sõnumit. Lugejakesksus omakorda loob kirjandusteose otsekui uuesti lugeja kaasabil, sest teosel pole kunagi täpset valmistähendust ja seda võib tõlgendada erinevalt. (Org 2006)

Luulekogu analüüsitakse ka teosekeskselt, et saada ülevaade ja arusaam kirjandusteoselt kui iseseisvat elu elavast tähenduslikust tervikust. Selle käigus õpitakse uusi sõnu ja väljendeid, mis omakorda avavad teksti kujundlikkuse. Ühtlasi avastatakse tekstide varjatud mõtteid ja elulisi seoseid, näiteks allteksti, sõnumit ja väärtustega seotud elemente. Teksti teema ja probleemide selgitamisel on abiks suulised arutelud. Teksti paremaks mõistmiseks on sageli vajalik põhilise info leidmine ja märgistamine, näiteks tsitaadid, sõnaühendid ja väljendid. Lõpuks seostatakse ka oma seisukohti loetuga, mis võib toimuda suulise argumenteerimise, näitlikustamise või siis kirjaliku tööna. (Org 2006)

Luule tõlgendamine eeldab õpilaselt abstraktset, kujundlikku mõtlemist ja fantaasiat. Esmalt tuleb ära tunda luuleteksti sisus peituvad metafoorid, tähendused ja sümbolid ning seejärel leida neile sobiv tähendus ja väljendus. Luule on sageli väga subjektiivne ning õige ja vale seletuse vahel pole selget piirjoont. (Thompson 1996) Põhikooliõpilasele on luulekujundites orienteerumine üsna keerukas ning nende tähendused kipuvad segunema ja ununema. Seega on nende meenutamine iga luulekoguga alustades kindlasti vajalik. Merli Paasik (2013) jõudis oma magistritöös samuti järeldusele, et luulekujundite põhjalikku tundmist põhikoolis nõudma veel ei peakski, ent põhilised neist (epiteet, metafoor, isikustamine ja võrdlus) võiksid õpilased luuletustes ära tunda, sest neid oskusi eeldab neilt ka põhikooli riiklik lõpueksam. Pealegi on kujundite tundmine vajalik ka luule analüüsimisel. Värsiõpetuses piisab

põhikoolis sellest, kui õpilane eristab riimluulet vabavärsist ning oskab vahet teha paaris- (aabb), rist- (abab) ning süliriimil (abba). (Paasik 2013)

Luulekogu analüüsima asudes on mõistlik selgitada õpilastele ka põhjuseid, miks seda tehakse (Org 2006). Põhilisem neist on võimalus tekste sügavuti mõista ja avastada neis leiduvaid huvitavaid ja rikastavaid tähendusi. Ühtlasi arendab ja rikastab luulekogu analüüs lugeja vaimu ja väljendusoskust ning kujundab esteetilisi ja eetilisi tõekspidamisi. Samuti annab iga luulekogu analüüs õpilasele täiesti uue ja omalaadse kogemuse, mis mitmekesistab tema kommunikatsiooni autoritega ning tutvustab ideede, arusaamade ja hoiakute paljusust eri ajastute ja kultuuride lõikes. (Org 2006)

Õpetajakogemus ütleb, et luule tõlgendamine ja analüüs on luuleõpetuse kõige keerulisem, aga kõige huvitavam osa. Luuletused tekitavad lugejates alati teatud meeoleolu. Seda tajutakse erinevalt ja vahel on ka neid, kes luulet ei mõista, väites, et mingit tunnetust ei tekigi. Luule tõlgendamiseks on erinevaid võimalusi. Meeleolu tekitavad sõnavara, rütm ja kujundid, aga ka luuletuse sõnum tervikuna.

2.3.5. Aktiivõppemeetodid ja lõiming teiste õppeainetega

Eelnevalt on korduvalt nimetatud, et luulekogu on kunstiteos. Selleks, et luulekogu saaks kunstiteosena elavaks, on abiks erinevad aktiivõppemeetodid ja lõiminguvõimalused teiste õppeainetega. Nii Org (2006) kui ka Jusslin ja Höglund (2021) on seisukohal, et kirjandusõpetus tegeleb õpilase isiksuse kujundamisega, mis on ühtaegu sisemise lõimingu loomise võimalus. Ilukirjanduslikele tekstidele, sh luuletekstidele tuginedes arenevad õpilaste lugejaoskused, kujundlik mõtlemine ja verbaalne võimekus. Kirjandusõpetus kunstiaienena kujundab väärtkirjanduse tõlgendamise ja analüüsi kaudu õpilase väärtushoiakuid, rikastab tundemaailma, aitab teda maailmapildi ja oma identiteedi kujundamisel. Samal ajal aga ei taotle põhikooli osas ei suure hulga informatsiooni meeldejätmist ega ka kirjandusteoreetiliste mõistete sügavuti mõistmist. (Org 2010; Jusslin, Höglund 2021)

Juba eelnevalt kirjutasin, et luulet analüüsima asudes tuleb otsida ja leida kõne- ja lausekujundeid. Siinkohal tulevadki appi aktiivõppemeetodid ja lõiming. Mõistlik on teoreetilisi teadmisi visualiseerida, sest selle kaudu jäävad ka mõisted paremini meelde (Lips 2013). Luuletused annavad hea võimaluse ühendada sõna- ja pildikunst ning luua luuletuste taustale selle sõnumit kandvad kunstiteosed. Ka mitmesugused netiallikad pakuvad häid võimalusi materjali näitlikustada ja mitmekesistada. Sealt võib leida viisistatud luuletusi, laulvaid ja oma luuletusi ettekandvaid autoreid või näitlejate esituses kuulatavaid esitusi. Need annavad omakorda õpilastele inspiratsiooni, kuidas luulet aktiivõppeülesannete kaudu õppida saab. (Lips 2013) Luuletuste põhjal olen ka ise loonud erinevaid projektülesandeid, mis hõlmavad teisi õppeaineid, ja mitmekesiseid õpiülesandeid. Õppeainetest saab kõige paremini kaasata kunsti, muusikat, ajalugu, arvutiõpetust ja koduloolisi ainekursuseid. Aktiivõppemeetodid ja lõimimine aga eeldavad ettevalmistust ja valmisolekut ka õpetajalt ning ta peab olema valmis pidevateks muutusteks ja ümberarvestusteks, mis tundide jooksul toimuda võivad.

Loov lähenemine luulele on kirjandusõpetuse loomulik osa olnud ehk mujal riikides kauemgi kui Eestis. Jusslin ja Höglund (2021) uurisid 10 aasta jooksul praktiseeritud luuleõpetamise põhimõtteid ning keskendusid ennekõike aktiivõppemeetoditele ja lõimingule luuleõpetuse osana. Nende uurimuse põhjal võib kirja panna 7 olulist tähelepanekut, mida luule õpetamine koostöös kunstiainetega esile tõi ning millega ka isikliku õpetajatöö kogemusel nõustuda saab.

- 1) Laiendatakse ja süvendatakse arusaamist luules – kunstilise lähenemisega pööratakse tekstidele suuremat tähelepanu ning suureneb luule mõistmine (nt osatakse leida tekstist peidetud detaile), mis kinnitab metoodika pedagoogilist väärtust.

- 2) Avardatakse õppekava piire – tantsimine ja kujutav kunst rikastab, laiendab ning uuendab tavapärasest luuleõpet, samuti edendab ainetevahelist lõimingut ning viib luule õpilase isiklikku ellu kaasa, mitte ei jäta klassiruumi.

- 3) Tehakse mitmesuunalist koostööd – kunstipõhine koosõppimine aitab õpilastel töötada kollektiivselt, tuginedes üksteise tugevustele ning õpetades samal ajal hindama teiste tööd.
- 4) Tähtsustatakse isiklikke teadmisi, oskusi ja kogemusi – kunstipõhine lähenemine aitab esile tuua õpilaste individuaalsed teadmised, oskused ja kogemused, luues seeläbi silla õpilase kooli- ja isikliku elu vahele.
- 5) Kujundatakse huvi, motivatsiooni ja enesekindlust – erinevate kunstivahendite kasutamine (digivahendid, tantsimine jne) aitab suurendada õpilaste huvi ja motivatsiooni luule õppimise ja analüüsimise vastu.
- 6) Arvestatakse luule õpetamise raskuste ja piirangutega – vahel võib näiteks digitaalsete vahendite (videod jms) kasutamine hoopis pärssida, isegi liialt piirata luule individuaalset ja piiritut mõistmist / tõlgendamist.
- 7) Täiendatakse distsiplinaarseid teadmisi – õpetajad peavad meetodi toimimiseks omama lisaks kirjandusele teadmisi ka teistest kunstidest ja oskama neid efektiivselt edasi anda.

Need seitse tähelepanekut ilmestavad hästi, kuidas erinevate kunstiliikidega rikastatud luuleõpetus aitab paremini omandada luulega seotud teadmisi ning kujundab samal ajal ka õpilase väärtushoiakuid, rikastab tundemaailma ning aitab teda oma identiteedi ja maailmapildi kujundamisel.

3. ÕPPELEMENDI ÕPETAJAKONSPEKTID JA ÜLESANDED LUULEKOGU KÄSITLEMISEKS

Hiiumaaga seotud luuletajate ja nende luulekogudega tutvumiseks valisin välja 5 autorit, kelle hulgas on nii rohkem tuntud nimesid kui ka selliseid, keda laiem üldsus väga teada ei pruugi. Igal luulekunstnikul on saarega oma seos. Jälgisin luuletajaid valides Hiiumaa kaarti, sest tahtsin, et kaetud saaks kogu saar ja et sellest saaks kujundada Hiiumaad tutvustava luulekaardi. Seetõttu valisin Kai Aareleiu esindama Pühalepa osavalda, Ave Alavainu Kärdat, Tõnu Önnepalu Lääne-Hiiumaad, Kristel Algvere Lõuna-Hiiumaad ja Tiit Leito, kes loodusemehena katab ära kogu Hiiumaa ja seda ümbritseva mereala.

Olen ise suur luulehuviline ja palju kohalikke autoreid lugenud, seega on mul välja kujunenud ka oma eelistused. Peale selle tutvusin Hiiumaa koguteose (Põllo jt 2015) kaudu lähemalt saare kirjanduse looga. Sellele järgnes põhjalikum töö Hiiumaa luuletajate teostega, mille järel tegin valiku oma töösse. Määravaks sai visioon, mis nii isiklikult kui ka õpetajaametis silmas pidades luulekogude sisu tõlgendamisel tekkis, samuti luuletuste potentsiaal anda sõnumit edasi erinevate kunstiliikide ja tööülesannete kaudu. Luuletused kandsin töösse üle, kasutades autorite keele- ja vormistusstiili. Viimase osas tegin muutusi vaid teooriapeatükki lisatud ridade osas ruumi kokkuhoiu eesmärgil. Kõige mahukama osa peatükist moodustavad 5 õpetajakonspekti, iga autori ja tema luulekogu kohta üks. Sellele järgneb õppeülesannete kirjeldus. Viimase juurde kuulub töölehtede kogumik, mis on paigutatud töö lisadesse.

3.1. Kai Aareleid

Prosaist, luuletaja ja kirjandustõlkija Kai Aareleid (sünd 1972) on sündinud Tartus, ent veetnud koolieelikueast peale kõik oma suved Hiiumaal Palukülas. Tal on eredalt meeles mõned pildid esimesest suvest saarel, mil vanemad olid kasutada saanud vana talumaja Antoni mäel. "Üks aknaruut. Imetilluke kamber. Kriidiga seinale veetud nool. Rehetoa varemetes kõrguvad magusad vaarikad. Naabri-Helmi, kes oma hiiukeelses, lapsele pisut arusaamatus kõnes uuris, mismoodi üks rong ka välja näeb. Siis sain ma aru, et see siin on ikka väga teistmoodi koht," meenutab Aareleid Vaapo Vaheri kogumikus "Hiiumaa kirjanduse lugu" (2019). Kuus aastat hiljem, 13-aastasena avaldas noor autor Hiiumaa lehes luulekogumiku "Portreid Palukülast", millest kaks olid pühendatud naabri-Helmile ja tema kaasale Priidule: *Eimillestki võib tõesti rõõmu tunda / ka mandril käimata võib elu ära elada. / Vaid teie võite mulle vastust anda: / mis tähtsam elus on, kas tasub kõigest halada?*

Pühendusluuletusi jagus veel mitmele teiselegi külaelanikule, kes mandrilt käivale tütarlapsele sügavat muljet olid avaldanud. Aasta hiljem ilmus taas kohalikus ajalehes luuletus "Hommik Palukülas", mille kohta Vaher (2019) tõdeb, et ehkki see oli olemuselt veel koolilapseluule, võis selles tunda juba saabuvad poetilist kvaliteeti.

Hariduse on Aareleid omandanud Soome Teatriakadeemias dramaturgiat ja Tallinna Ülikoolis tõlkimist ja toimetamist õppides. Tõlkijana on Aareleid eestindanud mitmete nimekate hispaania ja Ladina-Ameerika nüüdisautorite teoseid (Heldema 2017). Paljud tõlked ja kirjatööd on valminud Paluküla "kirjanduspöõningul, hommikuaias või päikesetõusupingil". Hiiumaa inimesed, loodus ja rannad on kohal peaaegu kõikides tema tekstides. Aareleid on öelnud: "Kuigi mu juured ei ole siin, on see ainuke paik, kus olen juured maha ajanud ja kus tajun sidet maaga. See on olnud mu kõige püsivam kodu". (Heldema, 2017)

Aareleid on nimetanud, et tema keel ja eneseväljendus on saanud tugeva puudutuse ka hiiu keelest. Näitena jutustab ta toredad mälestused sõnadega "plekk" (piimamannerg) ja "trumm" (sild), mis kuidagi iseenesest tema kõnekeelde lisandusid. (Vaher 2019)

Kai Aareleiule on olnud südamelähedased ka Hiiumaaga seotud kirjandusklassikud Marie Under ja Aino Kallas ning nendele mõeldes on ta ilmutanud oma sulest "Marie Underi juurtest Hiiumaal" (1989) ja "Vene veri"(2011). Aareleiult on ilmunud mitmed proosateosed: "Vene veri" (2011), "Linnade põletamine" (2016) ja "Salaelud" (2018); luulekogud "Naised teel" (2015) ja "Vihm ja vein"(2015).

Kirjaniku looming on pälvinud ka tunnustust:

- 2013 – Friedebert Tuglase novelliauhind (novelli "Tango" eest)
- 2016 – Eesti aasta kirjanik ("Linnade põletamine")
- 2017 – stipendium "Ela ja sära"
- 2019 – riikliku kirjanikupalga saaja aastatel 2020–2022

Videomaterjale

- "Teine aeg" (salvestatud Palukülas); https://www.youtube.com/watch?v=QW_T40Y_j4Q
- "Ankur" (salvestatud palukülas); <https://www.youtube.com/watch?v=vnV-kp91vCc>
- "Süüitus"; https://www.youtube.com/watch?v=U2b7EUo_AWU
- "Linnade põletamine"; <https://www.youtube.com/watch?v=3ppZNCQX2h0>

3.1.1. Luulekogu "Naised teel"

Luulekogu on ilmunud 2015. aastal, kirjastuses EKSA, kogu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital. Kujundajana on märgitud TIXE/REACTOR. Luulekogus on 103 lehekülge. Autor tänab raamatu esilehel Asta Põldmäed, Doris Karevat, Kaarina Reini, Kätlin Kaldmaad, Veronika Kivisillat ja Jan Kausi. Esisisekaanel on "Nimekiri tütrele", mis on ainus autoripoolne kommentaar luulekogule ja lugejale jääb mõtiskleda, miks see seal on ja mida autor sellega öelda tahab: *Osata kanda kotsad ja kübarad / lahkuda pidudelt õigel ajal / mitte karta elu / naeratada / öelda rohkem jah / öelda rohkem / teada et / on mis on / kõik / läheb / mööda.*

Lisaks eelmainituile on luulekogul veel hulganisti paratekstuaalseid elemente. Raamatut alustab näiteks suur autorifoto (must-valge). "Naised teel" on pealtnäha sünge raamat. Matistatud mustad paksust papist kaaned, valgete tähtedega autori nimi ja pealkiri. Nende kahe vahel suur punast värvi hüüumärk. Tagakaanel väga väikeselt neli hoiatavat liiklusmärki. Needsamad neli märki on ükshaaval ka tema luulekogu iga tsükli ees. Üks hoiatab varingu eest teel, teine hoiatab, et on tuuline piirkond, kolmas seda, et teel võib olla jalgrattureid, ja neljas viitab ringtee saabumisele. Küllap on need märgid kuidagi autori enese, tema loomingu ja Hiiumaa päritoluga seotud. Leheküljenumbriid pole asetatud traditsiooniliselt, vaid need on näha kastikestes lehekülje paremal ülanurgas. Tagasisekaanel on autori ja tema kogu kolmelauseline tutvustus, mis ei ole autori enda kirjutatud.

Luulekogu on jagatud nelja tsükklisse, igaüks neist algab musta lehega, mida iseloomustab üks neljast raamatu tagakaanel olevast liiklus(hoiatus)märgist. Tsüklid kannavad pealkirju: "Viimane õnnelik õhtu", "Buhhaara nokturn", "Armastused" ja "Kivid ja lilled".

Ehkki "Naised teel" oli Aareleiu esimene luulekogu, on Jan Kaus seda nimetatud sellegipoolest küpseks ja viimistletud raamatuks: "Luulekogu pealkirjast lähtuvalt on kogus esiplaanil naise kogemused ja tundeelu, ühe naise suhted lähedastega ja suhe

lähedusse. Ometi ei maksa meestel sellest luulekogust kaarega ringi käia – Aareleidi hoiak kõnetab vaatamata sellele, milline on lugeja suhe naiste ja meeste vahelistesse sotsiaalsetesse pingetesse. Aareleid maalib otsekui pintslitsa kerge puudutusega silme ette sise- ja kooselu olulisi detaile, kuid ometi on sõnade mõõdukuse all selgelt tunda suurte tunnete - armastuse, hirmu, igatsuse - kaasakiskuvat hoovust" (Kaus 2015).

Mariilin Vassenin (2016) on arvanud, et naiselikkuse teemad annab Aareleid edasi otsekui erinevate lugude kaudu. Ta kirjeldab lineaarselt kulgevaid luuletusi, kus domineerib narratiivne tasand, mis muudabki luuletused värsivormis lühilugudeks. Vassenin nimetab Aareleiu osavaks loovestjaks (Vassenin 2016).

Mari Peegel (2015) hoomab luulekogus peamiselt nostalgiat, öeldes, et tüdrukupõlves toimunud antakse tähendus tänases hetkes, mälestus saab mõtte juba täiskasvanud naise kogemuse ja teadmise kaudu: "Minevikus oli kõike rohkem: erksust, armastust, aega" ja toob näiteks read luuletusest "Lõhnavad" (lk 48): *Elu ei lõhna enam nagu vanasti*. Küll aga ütleb Peegel (2015), et Aareleiu nostalgia ei ole kibe ega haiglane, vaid rõõmus, et kunagi on midagi erilist kogetud.

Luulekogus võib märgata üsna tugevat hiiumaist tagapõhja. Näiteina luuletus "Saar" (lk 98), "Juuli I" (lk 52) ja "Juuli II" (lk 54), "Ankur" (lk 56), "Jäta meelde" (lk 90), "Nimekiri tütrele" (lk 92), "Päikesetõus" (lk 94) ja "See, mis on" (lk 96). Luuletuses "Ankur" nimetab ta tabavalt Ristna randa lausa maailma ääreks. Vaapo Vaheri (2019) sõnul on arvustajad jätnud paiga tähtsuse Aareleiu luule inspireerijana tähele panemata. Ta nimetab, et ehkki Peegel (2015) peab oluliseks aega ja selle kulgu ning väärtuste selginemist aja kestel, siis selle ajataju käivitab Aareleiu loomingus ikkagi kindel geograafiline koht, millega tal on emotsionaalsed seosed. Lisaks Hiiumaale toob ta kohamõju näidetena välja ka Tartu ja Peterburi ning Aareleiu teisest kogust "Vihm ja vein" Lissaboni, Samarkandi ja Buhhaara. Hiiu saare impulssi on tunda ka Kai Aareleiu novellis "Paremad päevad" (2010), kus ta ütleb: "Võin öelda, et Hiiumaal on möödunud mu elu paremad päevad. Muidugi, paremad kõlab kuidagi poolikult, peaks justkui täpsustama, millest paremad, või ütleva otse "parimad", aga esiteks on igale

suvehiidlasele niigi selge, et paremad päevad saavad olla vaid neist teistest päevadest, kui siia on saanud tagasi igatseda, ja teiseks elab inimeses ikka lootus, et parimad päevad on veel ees. Niisiis, Paluküla on mu elu paremad päevad." (Vaher 2019)

3.2. Ave Alavainu

Hiiumaa tuntud poetess Ave Alavainu (sünd 1942) sündis ja kasvas Tartus, õppis Tallinna Pedagoogilises Instituudis ja Tartu Ülikoolis eesti filoloogiat. Tema isa oli lastearst ja ema kunstnik, kes tegeles suveniirnukkude maalimisega. Aastal 1968 lõpetas Vanemuise lavakunstistuudio näitlejana. Oli lauatennis NSV liidu koondise kandidaat ja tuli ka korra Eesti noortemeistriks. On töötanud ajalehes Edasi ning ajakirjade Meie Repertuaar ja Pikker juures. 1976. aastal asus Alavainu koos tolleaegse abikaasa Vaapo Vaheriga Hiiumaale ja sellest ajast on ta elanud ja töötanud Hiiumaal Kärddlas. "Seal ma ka suren", on Tartus sündinud luuletaja ise öelnud, kes tänaseks liigub vaid kahe kepi toel (Kulli 2012). "Küsi Kärddlas teed kellelt tahad, kõik teavad, kus elab Ave Alavainu. Jah, avalik maja ja avalik naisterahvas," on poetessil kalambuuri varrukast heita.

1981–1985 töötas Alavainu Kärddla pioneeride maja direktorina, 1977. aastast MTÜ Ave Vita! esimehena. Ave Alavainu oli ka kauaaegne kooliteatri juhendaja. Tema praeguses Kärddla kodus, vanas kohtumajas, toimub jätkuvalt kirjandus- ja kultuuriüritusi ning avatud on eesti kunsti püsiekspositsioon. (Põllo jt 2015). Ta on olnud kümnete kirjandus- ning kultuuriürituste eestvedaja ja eesti luuletajate saarele tooja. Hiiumaal teavad kõik, et olenemata ilmast ja kellaajast jõuab suvi esimesena Ave Vita! aeda, kus ta lahkesti külalistele suvealguse kohvi pakub. Ave Alavainu on ainus ja viimane oma perekonnanime kandja Eestis ja tõenäoliselt ka kogu maailmas. Tema vanaisa Juhan Laurson laskis oma perekonna nime eestistada 5. veebruaril 1937. (Heldema 2017)

Alavainu sai tuntuks luuletajana. Aastatest 1954–1957 on tal säilinud enda sõnul "üheksa kaustikutäit kohutavalt primitiivset ei-tea-keda-matkivat riim- ja rütmkirjandust, mida tema mõistlik meel tõrgub luuleks nimetamast" (Vaher 2029). Näitena toob Alavainu, et kooli lõpuklassis kirjutas ta Gagarini kosmoselennu puhul

konjunktuurse luuletuse, mida pakkus ka Sirbile ja Vasarale, kus see aga tagasi lükati. Tegelikult ta kohe luuletajaks ei tahtnudki, vaid unistas hoopis näitlejaametist. Kuna lavakool teda vastu ei võtnud, alustas ta uuesti kirjutamisega, sattus 1962. aastal Eesti Kirjanike Liidu noorteseminaril ühte gruppi Viivi Luige, Paul-Eerik Rummo ja Jaan Kaplinskiga ning otsustas edaspidi süvendatult luulele pühenduda. Ehkki ta õppis Vanemuise Studios ka näitlemist, ei saanud Alavainust näitlejat, vaid üha enam hakati teda teadma kui luuletajat. (Vaher 2019)

Hiiumaa Gümnaasiumi emakeeleõpetaja Tiiu Heldema on oma "Hiiu luule raamatus" (2017) öelnud, et Alavainu puändikalt naiselik ja temperamentne lüürika kuulub eesti armastusluule tippu: "Alates 70ndatest kuni tänaseni on Alavainu olnud särav ja omanäoline luuletaja, kelle tabavat ning vaimukat mõtet ja mängulist keelt saame nautida mitmete luulekogude vahendusel" (Heldema 2017). Ave Alavainu temperamentne tundelüürika kuulub eesti armastusluule paremikku. Iseloomulik on loodusliku ja naiseliku poetiseerimine, omaenese sisevastuolude selgitamine. Alavainu keel on sisendusjõuline, kontrastsete kujunditega, vaimukas, mänguline ja tabav. Luuleloomingusse kuuluvad kogud "Väga väike värsiraamat" (1973), "Mul on vaid sõnad" (1977), "Veel üks võimalus" (1982), "Hiiumaal" (1992), "Laulud laialijaotamiseks" (2001), "Minekulaulud" (2005). Kõige saarekesksem on kogu "Hiiumaal", millest leiab teiste hulgas ballaadi "Laiulaps" ning Ülendi pärna auks kirjutatud "Ohvripuu põlemise". 2010. aastal ilmus minimalistliku vormiga ütluste-luuletuste kogu "Sutsakad", 2012. aastal omapärase disainiga "Joonlualaulud". (Põllo jt 2015) Alavainu on viljelenud ka eepikat, olles kirjutanud nii lühiproosat kui ka romaani "Prügimägi" (1995), mille tegevus toimub samuti Hiiumaal. Omanäoline kokkuvõte elatud aastatest ja kaasteelistest on "Ave Alavainu 50.50. Elueklektika" (2016).

Meediakajastusi

- Ave Alavainu. Kärddla pipar, suhkur ja sool; <https://arhiiv.err.ee/vaata/ave-alavainu-kardla-pipar-suhkur-ja-sool>

- Ave Alavainu andis Betti Alveri käevõru Elo Viidingule edasi 2009; <https://www.sirp.ee/online-uudised/ave-alavainu-andis-betti-alveri-kaeevoru-elo-viidingule-edasi/>
- Kulli, Jaanus 2012. Ave Alavainu: olen patune inimene; <https://elu.ohtuleht.ee/504066/ave-alavainu-olen-patune-inimene>
- Muusika minus. Ave Alavainu 2009; <https://arhiiv.err.ee/vaata/muusika-minus-muusika-minus-ave-alavainu/similar-61185>
- Piip, Helina 2017. Sünnipäevalaps Ave Alavainu: „Hingeüksinduses pole midagi armastada, see on igavene.“; <https://eestinaine.delfi.ee/artikkel/82325602/sunnipaevalaps-ave-alavainu-hingeuksinduses-pole-midagi-armastada-see-on-igavene?>
- Palmet, Mati 2004. Ave Alavainu; <https://www.kuma.ee/portfolio/ave-alavainu-september-2004/>

3.2.1. Luulekogu "Koondatud"

2014. aastal ilmus Alavainul varasemaid luulekogusid koondav ühendkogu "Koondatud". Ise on ta nimetanud seda elutöökogumikuks, kus on luuletused tema varem ilmunud kogudest "Väga väike värsiraamat", "Mul on vaid sõnad", "Veel üks võimalus", "Hiiumaal", "Siidikivi", "Sutsakad" ja "Joonlualaulud". Peale selle on kogus tsükkel "Laule teie soovil", kus on varem ilmunud või perioodikas ja autoriplaadil ilmunud luuletused. Luulekogul on mahukas järelsõna, mida Alavainu ise nimetab otsekui seni kirjutamata peatükiks meie kirjandusajaloost.

Raamatus on kokku 352 lehekülge, selle on koostanud Helina ja Anne-Mai Alver. Luulekogu kaanel on Mart Mõniste foto Hiiumaa kunstniku Ott Lambingu (1955–2019) maalist "Ave" (1984), mis pärineb Ave Alavainu erakogust. Kogu seitsme tsükli põhjal joonistub välja Alavainu elulugu: esimesed luulekatsetused, esinemine luulemaastikul, armastus, abielud ja laste sünd, seos ja side Hiiumaaga, tema teravmeelsed ütlemised ühiskonnale ja iroonia stereotüüpidest, hiljem ka halvenev tervis ja vananemine, mille

üle ta ise humoorikalt ironiseerib. Paratekstidena kõnelevad ka lisatud "Laulud austajate soovil" ning Alavainu kommentaarid "Autori põgus pilk oma luule-üllitistele". Luulekogu on kunstiliselt väga kaunis. Raamatul on tumepunased kõvad kaaned, millesse on kuldsete tähtedega uuristatud luulekogu pealkiri ja autori nimi. Pilku püüab, et suurtähti ei kasutata ei nimes ega pealkirjas. Luulekogu ümber on kaitsvad paberkaaned, tänu millele paratekst aina võimsamalt esile tuleb ning lugeja tähelepanu köidab. Raamatu tagakaanel on Hiiumaa fotograafi Toomas Kokovkini foto autorist ja tagakaanetekstina esitatud kõnekas luuletus luulest ning selgitav ütlusest selle kohal: "Mõnda loomingupsühholoogia uurijale": *Nagu keegi ei tea, / kust saab alguse / mägedes varing; / Kuidas õitsevalt / lillelt viib / kroonlehed / väiksemgi värin; / kuidas tuul / paisub tormiks / ja keegi ei tea, / kus on piir; / Nõnda mõte saab / vormi / ja sünnibki... / loomulik riim.*

3.3. Kristel Algvere

Kristel Algvere on noor Hiiumaa luuletaja (sünd 1989), sündis tollases Emmaste vallas Haldi külas. Tema vanemad on kunstnikud Aado Algvere ja Liia Lüdigi-Algvere. Kristel on lõpetanud Emmaste Põhikooli ja Kärdla Ühisgümnaasiumi, omandanud Tartu Ülikoolis eesti keele ja kirjanduse alal magistrikraadi ning hetkel õpib samas koolis usuteadust. Ta on töötanud mitmes Eesti üldhariduskoolis eesti keele ja kirjanduse õpetajana ning ühe aasta ka eesti keele lektorina Saksamaal Göttingeni ülikoolis.

Algvere hakkas juba põhikoolis kirjutama kohalikku lehte. Põhiliselt kunstinäitustest ja raamatutest ning aeg-ajalt tegi ka mõne intervjuu. Seda on ta nimetanud enda avanemiseks.

2004. aastal ilmus esimene tekst "Kirjutamisest ja headusest" intervjuu põhjal Ave Alavainuga. 2007.–2011. aastail oli Algvere Hiiumaa noorte lehe Glasuur ning Kärdla linna lehe Kohvilähker toimetaja ja kaasautor. Veebis leitav aadressil: https://issuu.com/kristelalgvere/docs/kohvilahker_4

2011. aastal ilmus esimene proosatekst ning 2017. aasta detsembris debüütluulekogu "Merehurmarohi". "Merehurmarohuga" oli Algvere 2018.a viie nominendi hulgas, kandideerides parimale ilukirjanduslikule debüüdile antava Betti Alveri kirjanduspreemia. (Vahter 2019) 2018. kirjutas novelli "Väljaviskamine Hiiumaa moodi", mis ilmus ajakirjas Värske Rõhk, (kevad 2018, lk 80–88.). Leitav veebis: https://va.ee/wp-content/uploads/2019/04/VR_53.pdf

2018. aasta oktoobris ilmus Müürilehes "Luule. Kristel Algvere 3 luuletust": Müürileht nr 78, lk 3. Luuletused: "Kõik on korras", "Lapsepõlve lendavad taldrikud" ja "Kohtumine". Leitav veebis: https://www.muurileht.ee/media/myyrielt78_oktoober2018.pdf

Meediakajastusi ja videomaterjale

- Aarne Ruben, "Päikeseline hiiu piiga avastab luule kaudu maailma" (ERRi kultuuriportaal, 23.01.2018). Leitav veebis: <https://kultuur.err.ee/676818/arvustus-paikeseline-hiiu-piiga-avastab-luule-kaudu-maailma>
- Brita Melts, "Seisatamisi ja vaatamisi, lihtsalt" (Looming nr 6, 2018). Leitav veebis: <https://www.looming.ee/arhiiv/seisatamisi-ja-vaatamisi-lihtsalt/>
- Tõnis Vilu, Nagu tuule eest põgenev pilv. Intervjuu Kristel Algverega (Värske Rõhk nr 53, 2018) Leitav veebis: https://va.ee/wp-content/uploads/2019/04/VR_53.pdf
- Mette Mari Kaljas, "Mälu hurmavad maastikud" (Värske Rõhk nr 57, 2019). Leitav veebis: <https://va.ee/malu-hurmavad-maastikud/>
- Kristel Algvere: Läbi pisarate vihkamisest mõistmiseni. Eesti Päevaleht, 27.11.2013 https://epl.delfi.ee/artikkel/67174006/kristel-algvere-labi-pisarate-vihkamisest-moistmiseni?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A%20delfi uudised%20%28DELFI%20%3E%20K%C3%B5ik%20uudised%29&com=1&reg=0
- Rõhk 05.03.2019. Külas Kristel Algvere ja Lona Päll: <https://idaidaida.net/et/jaretkuulamine/rohk-kulas-kristel-algvere-lona-pall-05-03-19>

- Kristel Algvere - Konverents "Eesti keel ja kultuur maailmas V" 17.07.2016.
<https://www.youtube.com/watch?v=PVHENThYxnA>

3.3.1. Luulekogu "Merehurmarohi"

Algvere debüüt-kogu "Merehurmarohi" ilmus 2017. aastal Värske Raamatu sarjas. Ilmumist on toetanud Eesti Kultuurkapital. Kogus on 79 lehekülge, paber on looduslähedaselt kollakas. Raamatul on pehmed tagasihoidliku värvilahendusega kaaned. Esikaanel on kujutatud väikest joonistatud kodumotiivi – Sõru majakat koos majakahoonetega. Üleval paremas nurgas on väikses kirjas autori nimi ja pisut suuremate tähtedega luulekogu pealkiri. Tagakaanel tilluke kadakamotiiv. Kõik väga lihtne ja tagasihoidlik, isegi arglik. Luulekogul on korrekselt vormistatud sisukord ja lehekülgede nummerdus.

Algvere ei kommenteeri oma luuletusi ega ava end autorina kuidagi muul moel. Luulekogu on jaotatud neljaks osaks. Iga tsükli ees on kaks tühja lehekülge, millest ühel mustvalge meremotiiv: meremärk, võrgulipp, ankrupoi, meremärk. Need on märgilised viited sellele, millest ta räägib ka oma luulekogus, seega võib neid nimetada ka tema sõnadeta kommentaarideks kogu tsüklitele. Autor ise ei ava, mille alusel on ta sellise jaotuse teinud, ent lugedes on võimalik aru saada, et aluseks on tema erinevad eluperioodid. I ja IV osa on Hiiuimaast inspireeritud, II osas tunneme ära õpinguaastad Tartus ning III osas liiguvad autori mõtted Saksamaa radadel. "Merehurmarohi" on looduslähedane luuleraamat, mis ongi värskendavalt lihtne ja kerge. See on märkamiste ja äratundmiste luule, luulekeel on täpne ja õhuline, siin on nii mõnusat huumorit kui ka helgeid hetki.

Algvere omab teravat silma, märgates tavalisi pisidetaile, ent tema juures on eriline see, et just need tavalised pisidetailid hakkavad teda kõnetama erilisel moel. Sellest saame aimu, kui kuulame tema mõtteid raadiosaatest "Üks lugu" (<https://arhiiv.err.ee/vaata/uks-lugu->), kus ta kirjeldab, kuidas teda kõnetas üks Tartu tänavapilt kahest inimesest ning kuidas selle pildi järgi sai tema jaoks tähenduse sõna

"duaal". Tema luule on täis detaile, olgu selleks siis loodus, kodu, linn ja maa, transpordivahendid, asjad ja esemed, inimesed ja olukorrad, millesse ta satub.

Ehkki Algvere kirjutab oma luuletustes otsekui väga paljust, kerkib luulekogu "Merehurmarohi" lugedes kas otseselt või ridade vahelt aimates siiski esile üks läbiv teema - meri. Ikka ja jälle jõuab ta oma luuletustes mingit mõtterada pidi mere nimetamiseni. Lisaks muidugi tunded ja emotsioonid, millega kõik eelnimetatud lihtsad detailid on edasi antud. Algverele on iseloomulik, et ta ei ole emotsioonidest ülevoolav, vaid kasutab lihtsaid, tabavaid ja päriselulisi stiilikujundeid oma nägemuse edastamiseks. Tal on ka ladus ja kergesti mõistetav sõnavara ning väljendusviis, võib-olla tingib selle ka tema keelealane haridus. Kõik luuletused on vabavärsis.

Algvere esimese luulekogu kohta on võimalik lugeda ka paari arvustust.

Oma arvustuses ütleb kirjanik ja kriitik Aarne Ruben järgmist:

"Õelda on noorel autoril palju. Loodus, mida ta kirjeldab, kuulub rannakarjamaade puisniitude olustiku juurde. Tema noorpõlvemaadele kuuluvad kadakad ühes oma kibehapude marjadega, rongad, luigid, lumikellukesed, metssead paradiisiõunapuude vahel. Autor mainib Hiiumaa paiku nimedega Nurste, Kaderna ja Haldi, mis kõik on peatused Emmaste-Luidja maanteel. Autoril on õigus ses osas, et "see tee kulgeb rannajoonega paralleelselt, paar kilomeetrit ja ongi meri" (Ruben 2018).

Kirjandusteadlane ja toimetaja Brita Melts kirjutab luulekogust nii:

"Selles ei ole poetiliste vahendite tulevarki just üleliia ilmekalt omapäratsemise nimel ära kasutatud, dominantseks kippuda võivatest muljetekitajatest on kas uljalt mööda vangerdatud või on lüüriline mina need oma väljendusampluaas taktikaliselt varjule surunud, nagu ei ole selle loomelaadi sihiks ka mingi spetsiifilise sõnumi tekitamine ega edastamine. Algvere kirjutab päris tavaliselt ja malbelt sellest igapäevasusest, mis tema ümber on, mida ta (sageli looduskesksest) üldplaanist oma tajudega enda jaoks tähenduslikuna eristab, mis temas mingeid konkreetseid mõtte- või mäluilte vormib. Algvere vahendab üpris tavalisi keskkonnapildikesi (hingav meri, udused põllud,

tossavad korstnad, siidid linnatänaval jne), oma isiklike hetki ja väikeseid aistilisi tähelepanekuid (näiteks loodusliku metsikuse ilmingud või kastanikõlksatused linnaruumis, vihmast täituv kohvitass) ning sügavate mõlgutusteta seisundeid (sest mõtted "vaid hetkeks lasid endale isegi päris lähedale", lk 7), andmata kõigele rohkem tähenduslikku kaalu kui subjektiivne tahe ja vajadus nähtav-kogetav jäädvustada ühes kerge meeliskluse-mõtiskluse ja enesetunnetuse sõnastuspüüuga.

Selle kohta võiks ju öelda: puhas ja vaba luule, mis oma argises kerguses, paiguti ülemäära täpsuses ja lüürilises kainuses näikse trotslikult ja kõhklemata distantseeruvat subliimsest ilukõnest, liigseist meekeerutustest või egotsentriliste kogemuste edevast (üle)tähtsustamisest loomingus. Algvere lausestus on luule kohta koguni ehmatavalt täpne, grammatilises korrektuses liianegi, nii et lugedes võib mõni kärpimisväärne sõna (eriti määr- ja sidesõnad) kippuda vägisi vahele jääma, mõni fraas mõtteis tihedamaks ja kujundlikumaks vormuma, et pisut lahjendada narratiivset koormust ja värskendada päeviklike aruandeid poetiliste nõksatuste, elliptiliste vakatustega (olgu see märk lugeja kohmetutest komistustest valedele lähtealustele ja kohatutele ootustele). Niisiis: lihtne, kerge, rahulik ja loomulik, selge ja puhas nii sisult kui ka laadilt, selline on "Merehurmarohi". Kusjuures niisugune stiil on kaalutletult taotluslik, nagu Algvere tunnistab hiljutises intervjuus: see annab talle naudingut, kui ta suudab oma kogetut-nähtut "võimalikult täpselt ja lihtsalt kirjeldada" (Melts 2018).

3.4. Tiit Leito

Tiit Leito (sünd 1949) on sündinud Hiiumaal Emmaste vallas Tilga külas. Ta on sünnikohajärgne hiidlane, ent kuna pere oli vanemate töö tõttu Hiiumaale tulnud, pole tal siin kaugemale ulatuvaid juuri. Perekond peatus saarel ainult mõne aasta, seejärel viis töö nad uuesti mandrile. Leito lapsepõlv ja kooliiga möödusid Eesti erinevates paikades, elati isegi Vormsil. Keskkooli lõpetas ta 1967. aastal Haapsalus, seejärel omandas metsamajanduse inseneri hariduse Eesti Põllumajanduse Akadeemias. Lõpetamise järel suunati Leito Hiiumaale. Soovi selleks avaldas ta ise, kuna oli üliõpilasena käinud Hiiumaal praktikal ja tunnetanud seda kohta õigena, kus oma elu üles ehitada. Hiiumaal metsanduses ei ole mees aga päevagi töötanud, sest suunati

kõrgkoolist kohe Hiiumaale laidude kaitseala juhatajaks. Meri ja linnud olid olnud talle südamelähedased juba lapseas ning ka diplomitöö metsaerialal polnud mitte metsa-, vaid lindudeteemaline. Laidude kaitseala juhataja ametit pidas 1996. aastani. (Heldema 2017; Vaher 2019)

Ehkki Tiit Leito nimega seostub esimesena kindlasti loodus ja suurepärased teadmised sellest, pole ta üksnes teadlane, vaid andekas ja väga loominguline inimene. Üks tema kirgedest on loodusfotograafia ja 1984. aastal jõudis ta esimese Hiiumaal tegutseva piltnikuna autoriraamatuni "Aastaring laidudel". 1993. aastal ilmus suureformaadiline album "Hiiumaa" ja 2004. aastal "Hiiumaa. Dagö/päevasaar", millele kirjutas tekstid Vaapo Vaher. (Heldema 2017) Koos fotoaparaadiga on Leitol alati kaasas ka pliiats ja märkmik, et looduses tekkivad mõtted kohe paberile jäädvustada. Leito on mõnest oma luuletuse saamisest kirjutanud: "Istusin kord öösel ennastkaotanuna Kaleste rannas ja kuu tõusis. Järsku tundus, et kõik on ju hästi, rohkem polegi midagi vaja. Ja paberile pudenes üherealine luuletus-maksiim *Kuu on kurva hinge päike.*" (lk 94) Sellisel moel loodusest inspiratsiooni kogunud, ilmusid Leito sulest 1994. aastal fotoraamat koos tekstidega "Vaikuse värvid" ja koostöös Tõnu Önnepaluga "Vete sinisel piiril" (1999).

Meediakajastusi

- Tiit Leito isiklik koduleht; <http://tiitleito.ee/>.
- Lestberg, L. 2014. Tiit Leito olemise olekud; <http://www.tiitleito.ee/dokumendid/qgb0xbraqry3tp6aiv7ds57cf.pdf>
- Niitra, S. 2012. Loodusemees hoiatab iseendasse eksimise eest; https://leht.postimees.ee/995962/loodusemees-hoiatab-iseendasse-eksimise-est?_ga=2.222337755.1179834619.1614941298-520541224.1591047391
- Roosna, H. 2009. Kümne aasta olemise olekud; <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=hiuleht20091204.1.5>

- Ornitoloog Tiit Leito: Eesmärgiks ei tohiks olla palju näha, vaid soov iseendani jõuda 2016; <https://www.bioneer.ee/ornitoloog-tiit-leito-eesm%C3%A4rgiks-ei-tohiks-olla-palju-n%C3%A4ha-vaid-soov-iseendani-j%C3%B5uda>.

3.4.1. Luulekogu "Olemise olekud"

Leito esimene luulekogu "Olemise olekud" ilmus 2009. aastal, toimetajateks Vaapo Vaher ja Kalle Hein. Luulekogus on 96 lehekülge ja selle on välja andnud Eesti Loodusfoto. Autor on öelnud, et pole end luuletajana alguses piisavalt usaldanud ja küllap oleksid need olemise ja olekute üle mõtisklevad värsid jäänud sahtlipõhja, kui poleks olnud Vaapo Vaherit oma julgustava ja toetava nõuga. (Heldema 2017; Vaher 2019)

Luulekogu tugev esikaas on jagatud kaheks osaks, ühel on foto mikroskoobi all olevast sügisvärvilisest vihmamärjast puulehest, teisel pool hallil taustal asuvad autori nimi ja luulekogu pealkiri. Tiitellehel on moto: „Neile, kes armastavad loodust endas, mitte ennast looduses.“ Kunstnik Kersti Tormis on autori fotosid julgelt lõiganud: ringideks, triipudeks, ruutudeks, enamasti aga siiski ringideks. Ringid illustreerivad kõikjal veepiisku, sest vesi on Leito lemmikelement. Enamikul illustratsioonidest leidub vett ja vee tehtud mustreid. Fotokatkeid on raamatus rohkesti: iga luuletuse juures ja ka tekstideta vahelehtedel. See annab luulekogule omanäolise kunstilise kujunduse. Leito iseennast ega oma kogu ei kommenteeri – kogu tema luule ongi üks suur kommentaar tema isikule ja loomingule. Tagakaas on kujundatud esikaane stiilis, kus on kirjas kuue tsükli pealkirjad. Raamatus on kasutatud tugevat läikpaberit, mis annab fotodele väga hea kvaliteedi.

Luuletused on sisult jagatud kuude plokki: "Olemise olekud", "Roheline kardin", "Kõik on mets", "Vesilobeelia igatsus", "Kas sügis mäletab kevadet, suve ..." ja "Valguse sadu". Tekstid on lühidad – värsid loodusest, kõnelused iseendaga. Leito luulekeel on pidev vabavärsiline dialoog looduse ja inimese, looduse ja ühsikonna ning looduse ja tunnete vahel. Tuntav on igavikuliste piiride kompamine ja elu teispoolsuses jätkumise

küsimus: *Kuldse elu / kuldsed kajad, / ikka piiril, / ikka ära. / Kuldse elu / kuldsed viljad, / mitte siin, / vaid sealpool elu /* (lk 15). Ta kasutab rohkesti epiteete, metafoore, võrdlusi ja isikustamist: *Armastus on nagu liblikas – kui hakkad näppima, siis lendab minema /* (lk 16) / *aeg laiul ei maga /---/ liikvele pääsesid lõhnadest kootud kirjud vaibad / --- / kuskil kaugel jalutas äike /* (lk 30) / *kesk merd on saar ja sellel maja, kus päike jalutab toast tuppa /* (lk 64) / *jäälind - sinine ehmatas suve mustaval veel/* (lk 53)

3.5. Tõnu Õnnepalu

Tõnu Õnnepalu (sünd 1962) sündis Tallinnas Nõmmel agronoomi ja raamatupidaja pojana. Õppis Tartu Ülikoolis bioloogiat ja lõpetas kooli botaanik-ökoloogina *cum laude*. Seejärel asus elama Hiiumaale ja töötas Lauka koolis bioloogia ning keemia õpetajana. Hiljem on ta olnud vabakutseline tõlkja, kirjanik ja ajakirjanik, ajakirja Vikerkaar toimetaja, olnud kaastegev kirjastuses Tuum ja töötanud isegi Eesti Vabariigi välisministeeriumis. Lisaks on Õnnepalu olnud ka Esna mõisa majahoidja. 2003. aastal oli ta Tartu Ülikooli vabade kunstide professor. Tema loomingusse kuuluvad romaanid, luulekogud, esseed ja mitmed tõlketeosed. Oma nime asemel on kasutanud ka kirjanikunimesid Emil Tode ja Anton Nigov. Ta on väga looduslembeline, seega on ta palju tegelenud ka loodusfotograafiaga. (Heldema 2017, Vaher 2019)

Õnnepalu on oma elu jooksul korduvalt Hiiumaale tagasi pöördunud. Ta on jäänud tänaseni minema ja tulema ning elanud vahepeal paljudes erinevates kohtades. Hiiumaa on mitmete teoste loomispaiik ja inspiratsiooniallikas. Saarelaulud olid osa tema esimesest luulekogust "Jõeäärne maja" (1985) ja jätkusid hiljem ka "Ithakas" (1988). Romaan "Paradiis" (2009) on läbinisti Kõpus toimunud lugu, samuti 2012. aasta mononäidend "Vennas". See tugineb pööningult leitud kirjadele, mille saatjateks vennad, üks Hiiumaalt ja teine Ameerikast. "Vennase" on Aleksander Eelmaa Draamateatris ka lavale toonud. Hiiumaa ja enda seotuse kohta on Õnnepalu ise öelnud, et see on kõige kodusem koht maa peal ja teist sellist ei ole ega tule. (Heldema 2017)

Tõnu Õnnepalu (2009) alustab oma raamatut "Paradiis" tsitaadiga Piiblist:

"Maad ärgu müüdagu igaveseks, sest maa on minu päralt; sest te olete ju võõrad ja majalised minu juures, (3Ms 25:23) ning jätkab: paradiis on üks koht ja üks aeg. Nüüd ma olen siin, et kirjutada Sulle paradiisist, ja mul on seitse päeva aega, nagu Jumalal oli maailma loomiseks, ja täna on esmaspäev ja laupäeva õhtuks ma pean olema oma jutustuse Sulle ära jutustanud, et ma võiksin hingata ja vaadata, et see hea on."

Õnnepalu jahmatab oma julgusega, sest vähesed söandavad end asetada Piibli konteksti ning astuda dialoogi püha raamatuga. Paradiis on kristluse järgi kõrgeim vaimne tasand ja viide sellele ning pühakirjale annab märku Õnnepalu sisemisest aukartusest selle paradiisi suhtes. Sellesse kuulumist ei saa autori väitel välja teenida ning tema sõnul on siinsel ajal otsekui jumaliku loomisloo mõõde. Hiiumaa, mida ta algselt kutsus *Insula deserta* (tühi saar), sai Õnnepalu tüvitekstiks paljude tema teoste jaoks.

Õnnepalu on mitmekülgne kirjanik, tema luulekeel on mõtlik, aeglane ja ilus. Autori meelelaad on romantiline, eemale ja kuhugi mujale ihkav, ta räägib elu mõttest või mõttetusest ning talle on omane kasutada päevikuvormi.

Tõnu Õnnepalu on kaks korda (2016. ja 2019. aastal) valitud (tema enda taotluse põhjal) kolmeks aastaks riikliku kirjanikupalga saajaks, kuid ta on mõlemal korral sellest loobunud. 2016. aastal ei tahtnud ta, et kirjutamisest saaks tema jaoks avalik kohustus. 2019. aastal kirjeldas Kaspar Viilup (2019) Õnnepalu loobumise seisukohta nii: "Kujutasin koguni ette, et viimase nelja aasta jooksul ilmunud neli raamatut seda soovi kuidagi õigustavad, aga ei õigusta. Kirjanikupalk võib olla arusaadav kuskil õiglastes Põhjamaades, kuid mitte vaeses ja lõhkikistud Eestis." (Viilup 2019)

Õnnepalule omistatud auhinnad (Eesti Ilukirjanduse Andmebaas):

- 1994 – Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia ("Piiririik")
- 1997 – Friedebert Tuglase novelliauhind ("Külmakondid")
- 2004 – Valgetähe V klassi teenetemärk
- 2007 – Juhan Liivi luuleauhind ("Ootad kevadet ja siis ta jälle tuleb ...")

- 2007 – Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia ("Flandria päevik")
- 2010 – A. H. Tammsaare nimeline kirjanduspreemia ("Paradiis")
- 2010 – Eduard Vilde nimeline kirjandusauhind ("Kevad ja suvi ja")
- 2010 – Eesti Vabariigi kultuuripreemia
- 2011 – Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia („Ainus armastus. Valik esseid“)
- 2012 – Ivar Ivaski Mälestusfondi stipendium (esseekogu „Ainus armastus: valik esseid“ eest)
- 2014 – Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia (“Vennas”)
- 2017 – Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia ("Valede kataloog. Inglise aed")
- 2018 – Eduard Vilde nimeline kirjandusauhind ("Valede kataloog. Inglise aed")

Õnnepalu on väga viljakas kirjanik ning nimekiri tema teostest on aukartust äratav. Autori esimene trükivalgust näinud kirjutis oli "Harjutused" (2002). Tänaseks on temalt ilmunud luulekogud: "Jõeäärne maja" (1985), "Ithaka" (1988), "Sel maal" (1990), "Mõõt" (1996), "Enne heinaaega ja hiljem" (2005), "Kevad ja suvi ja" (2009), "Kuidas on elada" (2012), "Klaasveranda" (2016), "Pimeduse tunnil" (2020)

Ühtlasi on Õnnepalu ka romaanikirjanik. Romaanid nende ilmumise järjekorras on: "Piiririik" (1993), "Hind" (1995), "Printsess" (1997), "Raadio" (2002), "Harjutused" (2002), "Flandria päevik" (2008), "Paradiis" (2009), "Mandala" (2012), "Lõpetuse ingel : märkmeid sügissaarelt" (2015), "Valede kataloog. Inglise aed" (2017), "Pariis (kakkümmend viis aastat hiljem)" (2019), "Aaker" (2019), "Lõpmatus" (2019)

Lisaks on Õnnepalu näitekirjanik ja tema sulest on ilmunud järgmised näidendid: "Sajand" (2013), "Vennas" (2014), "Ingeland" (2015), "Mäed" (2016) (EIA s.a) Samuti

on võimalik lugeda tema arvustusi ja esseid trükisest "Ainus armastus" (2011) (valik arvustusi ja esseesid kirjanduse teemadel)

Õnnepalu on teinud koostööd mitmete teiste autoritega. Koostöös loodusfotograaf Tiit Leitoga on temalt ilmunud "Vete sinisel piiril" (1999) ning Maimu Bergi, Jüri Ehlvesti, Ain Kaalepi, Janika Kronbergi, Jaan Krossi, Eeva Pargi, Mati Sirkeli, Triin Soometsa ja Ervin Õunapuuga "Teise peeglis. Im Spiegel des anderen" (2006) (EIA s.a)

Meediakajastusi ja videomaterjale

- Lillemägi, P 2019. Väljapääs Paradiisist on Lõpmatus;
<http://www.hiioleht.ee/2019/11/valjapaas-paradiisist-on-lopmatus/>
- Luik, V., Õnnepalu, T. 2019. 5+5;
https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/tonu_onnepalu_viivi_luik/
- Rinne, H. 2017. Tõnu Õnnepalu - mina ja Hiiumaa;
<https://www.meiema.ee/index.php?content=artiklid&sub=54&artid=79624>
- HELI ja KEEL: "Ma kuulsin sind laulmas" - Helena Tulve ja Tõnu Õnnepalu 2013;
<https://www.postimees.ee/2589852/helijakeel-ma-kuulsin-sind-laulmas-helena-tulve-ja-tonu-onnepalu>
- „Vennas” – tõestisündinud lugu kahe venna kirjade põhjal 2014.
<https://www.muurileht.ee/vennas-toestisundinud-lugu-kahe-venna-kirjade-pohjal/>
- Paradiis - Tõnu Õnnepalu 2010; <http://danzumees.blogspot.com/2010/01/paradiis-tonu-onnepalu.html>
- Videosari Õnnepalust Kärdla linnaraamatukogu kodulehel, valminud 2019. aasta sügisel Hiiumaal Reigi pastoraadi hoones:
- Tõnu Õnnepalu: juured ja haridus 2019; <https://raamatukogu.hiiumaa.ee/2-artiklid/366-tonu-onnepalu-juured-ja-haridus>

- Tõnu Õnnepalu: kirjanikutee algus 2019; https://www.youtube.com/watch?v=ddJuU8RmD_c
- Tõnu Õnnepalu: Hiiumaa kirjandusest 2019; <https://www.youtube.com/watch?v=zMXWI7FWUnQ>
- Tõnu Õnnepalu: Kas inimene peab kannatama? 2019; <https://www.youtube.com/watch?v=DNzuTMCHk6w>
- Tõnu Õnnepalu: Avarus, kojujõudmine, õnn 2019; https://www.youtube.com/watch?v=mE1_7qkTZIw&t=4s
- Helena Tulve "Ithaka" Tõnu Õnnepalu luulele 2013; <https://arhiiv.err.ee/vaata/helena-tulve-quot-ithaka-quot-tonu-onnepalu-luulele>

3.5.1. Luulekogu "Ithaka"

"Ithaka" ilmus 1988. aastal autori teise luulekoguna, väljaandjaks kirjastus Eesti Raamat. Kogus on 81 lehekülge, see on väikeses, 10x15 formaadis. Luuletused on jagatud viide tsüklisse, igaühel neist neist oma pealkiri: "Insula deserta", "Luik ja kuu", "Machine Inutile", "Kui päev on põlenud ära" ja "Kassikäpad". Paratekstuaalsed elemendid on mõnelauseline tagakaanetekst, kolm sõnaseletuslikku/isikut tutvustavat lühikommentaari luuletajalt (Ithaka, Insula Deserta ja Andre Frenaud) ja sissejuhatauseks laenatud tekstikatkend Albert Camus' "Mässavast inimesest". Kunstiline lahendus on tagasihoidlik, selle on kujundanud graafik Jüri Kaarma. Pehmed helehallid kaaned, ebakindla joonega kirjutatud pealkiri, esimesest tähest on kujundatud viie kaarekese abil puukujutis, pealkirja all laineline joon – see kõik on väga kasin. Sarnane ebakindel element läbib ka luulekogu alajaotiste pealkirju. Autori nimi esikaanel on kandiliste suurtähtedega ühtlane rida, mis näib ainsa kindla sõnumina sellest raamatust. Sisuga tutvumata võivad paratekstuaalsed elemendid tunduda liialt tagasihoidlikud, et huvi äratada, ent lugedes selgub selle kasinuse mõte: tühi saar, tühjus inimhinges, mida tühjana näiv saar tasapisi täitma asub.

Tegelikult on Ithaka üks saar Joonia saarestikus. See on Odysseuse kodusaar, kuhu kangelane pärast pikki võitlusaastaid naasis. Önnepalu Ithaka on Hiiumaa – helge, kadakaste karjamaade ja lainetes sukelduvate merelindudega. Ta toob imelisi näiteid sädeleva mere ja kõrgete määndide vaatamisest ja esitleb Hiiumaad kui töötatud maad ning tundub, et tal õnnestub saare eriline kuvand viia ka lugejateni. Vaapo Vaher kirjeldab, kuidas "Ithaka" tegi Önnepalust moodsa luuletaja ning kogu saavutas nii suure populaarsuse, et seda loeti nii vaikselt kui ka valjusti tollastes Tallinna uutes kirjanduskohvikutes. (Vaher 2019)

Täpseid kohanimedid on luulekogus vähe, esineb ainult üks pealkiri "Torm Kõpus. Septembri lõpp". (lk 28–29) ja üks värss: *suusatasin üle Pihlamäe põllu ja jõudsin kadakate vahele* (lk 11). Küll aga on Hiiumaa kohad kirjelduste järgi kergesti äratuntavad: *nõnda ruttab tüdruk, naine, vanaeit alla siit kirikumäest küla poole / --- / Sest põlv järgneb põlvele ja kõik on surmamõistetud ja pole kellelt armu paluda* / (lk 27) Selles luuletuses on aimatav ka Aino Kallase "Reigi õpetaja" lähedus. (Vaher 2019)

"Machine Inutile" tundub esmapilgul selles luulekogus võõrkehana, sest see on Önnepalu tõlkeluule, mille ta on tõlkinud prantsuse ja inglise keelest. Ent kui luulekogu lugedes selle osani jõuda, saab see põhjendatud. Autor on valinud tõlkeluulena sama meeoleu ja sarnaseid motiive kujutavaid luuletetekste ning need asetuvad hästi kogu ülejäänud luulekogu meeoleu täiendama ning Hiiumaaga seoseid tekitama.

"Ithaka" kohta on kirjutatud mitmeid arvustusi. Näiteks Arno Oja (1989) on öelnud, et Önnepalu "Ithaka" liigub väliselt Hiiumaa looduse keskel, tollest *insula deserta*’st ammutab tema eepiline või loitsiv kujund oma aine. "Ithaka" sõnum vihjab eksistentsiaalsusele, rännakule, teelolekule, päralejõudmise igatsusest. Kogu on saanud ka teravat kriitikat. Hasso Krull (1988) nimetas oma arvustuses Önnepalu "Ithakat" keeletuks luuleks, mispeale Priidu Beier (1990) selle Krulli kriitikukarjääri suurimaks möödalasuks nimetas.

Luulekogu on inspireerinud Eesti muusikuid ning "Ithaka" avaluuletusele on Helena Tulve loonud 2013. aastal helitöö sopranile, viiulile ja klaverile. Hiiumaa helilooja Erkki-Sven Tüür on kirjutanud orkestriteose "Insula deserta" (1989), mille idee tärkas samuti Önnepalu "Ithakast".

3.6. Luulekogu õpetamise ülesanded

Vaadelnud ja analüüsinud eelnevalt luuleõpetuse eesmäärke ja probleeme, tunni läbiviimise tüüpe ja sobivaid õppemeetodeid, kirjeldan järgnevalt luulekogude käsitlemise ülesandeid ning tutvustan luuleõpetuseks koostatud töölehti. Töölehtede koostamisel kasutasin ideid Maarika Lipsu brošüürist "Seitseteist võimalust luule käsitlemiseks koolitunnis" (2017), Greta-Eva Kalbergi ja Meeli Pärtelpoja käsiraamatust "Võtete varamu klassiõpetajale" (2012) ning Veronika Mittingu kogumikust "Muusika kasutusvõimalusi eesti keele ja kirjanduse tunnis" (2012). Nimetatud autoritelt võtsin üle mõne idee või lahenduse, mida vastavalt enda eesmärkidele kohandasin. Enamiku ülesannetest aga koostas inisevõi siis kohandas ineid töölehti, mida olen koostanud juba varem oma töö käigus. Töölehed on mõeldud sissejuhatuses nimetatud luulekogude juurde ning ülesanded on koostatud nii, et fookusesse jääks magistritöö peamine eesmärk – ühendada luulekogu õpetamine kodukoha (Hiiumaa) kultuurilooga.

Luulekogud, mille kohta töölehed koostas in, on järgmised: Kai Aareleidi "Naised teel" (2015), Kristel Algvere "Merehurmarohi" (2017), Ave Alavainu "Koondatud" (2014), Tõnu Önnepalu "Ithaka" (1988) ja Tiit Leito "Olemise olekud" (2009). Peale selle kasutan võrdluseks mõnda Ott Arderi (2019) ja Venda Sõelsepa (1976) luuletust.

Esmalt plaanisin töölehed struktureerida kogude järgi ehk jagada need viieks plokiks. Kuna see surus ülesanded konkreetse autori raamidesse, segas võrdlevate ülesannete loomisel ja jättis metoodilised lahendused igavaks, loobusin sellest mõttest ja eelistasin ülesannetes autoreid omavahel segada. Selline lähenemine tundub palju huvitavam, ka õpilastega ülesandeid läbi proovides ning nende arvamust küsides eelistasid nad mitmekesisust. Ühtlasi tekib õpetajal võimalus läbida ka põhjalikum luuletsükkel

ehk tutvustada mitut luulekogu korruga. Õpetaja saab ise otsustada ja valida, millised töölehed ta võtab ja milliseid ülesandeid neilt kasutab. Ühtlasi koostasin töölehed nii, et samu ülesandeid kasutades saab käsitleda mistahes autorite luulekogusid, vahetades ülesannetes olevad luuletused teiste vastu. Kuna Hiiumaal on häid luuletajaid palju ja kõigi looming ei mahtunud sellesse töösse, saab õpetaja sel moel ise valida, millise autori luulekogud just talle ja õpilastele käsitlemiseks sobivad.

Töölehed on mõeldud kasutamiseks põhikooli III astmes, ent sobivad ka gümnaasiumisse. Lihtsamal kujul võib neid katsetada ka II kooliastmes, näiteks andsin neid proovimiseks VI klassi õpetajatele. Kuna 6. klassis õpitakse loodusõpetuses põhjalikult ja pikalt metsateemat, soovitasin kirjanduses võtta lugemiseks Tiit Leito "Olemise olekud", milles on hulgaliselt loodusemehe metsaluulet (vt lisa 1, tööleht nr 16). Kuna on distantsõppeaeg, ei saanud ma tundi vaatlema minna, ent usaldan kolleegi tagasisidet, mis oli positiivne. Leito on küll väga hingestatud luuletaja, ent ta kasutab lihtsaid motiive ja räägib loodusest nii, nagu see on, ja ka õpilane saab sellest aru.

Töölehed, võimaldades täita mitmeid eesmärke, pakuvad õpilastele järgmisi tegevusi:

- jagada luulekogu lugemiselamust;
- analüüsida luuletuste sisu üle;
- analüüsida luulekujundeid;
- arendada paaris- ja rühmatööde abil koostööoskusi;
- arendada eneseväljendusoskust;
- arendada lugemisoskust;
- mõtiskleda elulistel teemadel;
- arutleda autori elu ja loominguga üle;
- arendada esinemis-, lugemis-, kuulamis- ja eneseväljendusoskust;
- arendada kirjutamis- ja esinemisoskust;

- võrrelda sama autori ja erinevate autorite luuletusi;
- arendada loovust ja eneseväljendusoskust;
- analüüsida iseennast ja kirjutada üles mälestusi;
- arendada joonistamisoskust;
- tutvustada luulekogu klassikaaslastele;
- anda klassikaaslastele tagasisidet;
- arendada esinemis- ja kuulamisoskust;
- laiendada silmaringi;
- arendada funktsionaalset lugemisoskust;
- joonistada emotsioonide ja tunnete põhjal pilt;

Kuna töölehti on palju (17) ning ülesanded on töölehtedel lahti selgitatud, kirjeldan lühidalt, missugustel teemadel on need koostatud. Tööd luulekoguga alustavad seda tutvustavad ülesanded. Seejärel saab õpilane arutleda luuletamise kui töö üle ning võrrelda erinevate autorite luulekogusid. Edasi jõutakse luule meeleoludeni ning kohe ka luule kirjutamiseni. Selle järel on ülesanded luule ja kunsti, luule ja muusika ning luule ja videokunsti seostest ning töölehtede viimases osas asuvad lõiminguülesanded.

3.6.1. Luulekoguga tutvavaks

Luulekogude lugemine on sageli õpilaste jaoks raske ülesanne ning luule lugemisse suhtutakse teatud eelarvamusega. Seega on luulekogu käsitlemist alustades eesmärk häälestada õpilasi positiivselt ja tekitada neis huvi. Üheks võtteks luulekogu vaatlust alustada on selle paratekstuaalseid elemente uurida, sellega järk-järgult tutvust teha, et luulekogu usaldust ja huvi tekitaks. Enne lugemist võiks õpilased raamatut sirvida, lugeda esimest ja viimast luuletust, tutvuda sõnavaraga, uurida kaanekujundust ja illustratsioone, püüda ennustada, missuguse koguga on tegemist. Kui õpilane on saanud luulekogust juba väikese ettekujutuse, võiks ta proovida seda kaaslastele tutvustada. Niisugune ülesanne lähendab õpilast ja luulekogu ning viimane ei pruugigi enam

vastumeelse ega ehmatavana tunduda. Ülesannete täpne kirjeldus asub töö esimeses lisas, töölehtedel nr 1 ja 2.

3.6.2. Luuletamine kui töö

Luule ei ole "tükitöö", see ei ole 8-tunnise tööpäeva tulemus ega etteantud kohustuse täitmine. Luule on "vormi saanud mõte" ja "keegi ei tea, kus on piir" (Alavainu 2014). Luule sündi on luuletajad ise väga erinevalt kirjeldanud ja kirjutanud luuleloomisest ka luuletusi. Näitena võib tuua Ave Alavainu ja Ott Arderi mõtteavaldused, kus ridade vahelt paistavad kirjutamise kui raske vaimutöö ilu ja valu (vt lisa 1, tööleht nr 3). Ülesannet lahendades saavad õpilased aimu luuletamise kui vaimse töö olemusest.

3.6.3. Luulekogude võrdlemine

Kohaluulest rääkides on üheks võimaluseks käsitleda paralleelselt mitut autorit ja luulekogu, ning see annab lugemiseks ja analüüsimiseks palju erinevaid võimalusi. Olgu selleks siis kahe autori kohaluule segamine (vt lisa 1, tööleht nr 4), samateemaliste luuletuste stiilikujundite võrdlemine (vt lisa 1, töölehed nr 6 ja 16), minakujude ja kujutluspiltide võrdlemine (vt lisa 1, töölehed nr 9 ja 15) või aastaegade võrdlemine (vt lisa 1, tööleht nr 13). Võrdlemine on siinkohal midagi enam kui lihtsalt võrdlus, sest autoritel on üks ühine nimetaja – asukoht. Isegi kui luuletaja ei puuduta seda asukohta (paika) nimeliselt ega ka otseselt mitte, on seda lugejana võimalik peaaegu alati ridade vahelt välja lugeda. Minu võrdlusülesannete aluseks on Hiiumaa ning ükskõik, millist luulekogu võtta, hakkab saar esimesena kõnelema ja seob lõpuks võrdlusprotsessi ka kokku.

3.6.4. Meeleolud luuletustes

Autor peidab oma ridadesse ja ridade vahele teatud meeleolud. Tavaliselt on need tema enda meeleolud ning ta eeldab, et lugeja tajub neid. Luuletust lugedes tekib lugejas alati mingi tunne või meeleolu ja see ei pruugi autori omaga kattuda. Vahel on meeleolu rohkem tajutav, teinekord vähem, ja vahel peab meeleolu püüdmiseks luuletust mitu

korda lugema. Meeleolu võib esile tulla siis, kui hakata luuletust proosatekstiks ümber kirjutama või selle kohta kirjutatud muusikat kuulama. Veel võib püüda ennast luuletuse sisse asetada või siis lihtsalt luuletusest märksõnu välja kirjutada ja neid analüüsida. Meeleolu tajumisele ja tekkimisele aitavad kaasa lisa 1 töölehed nr 11 ja 13.

3.6.5. Luule kirjutamine. Pimendusluule ja pildi järgi kirjutamine

Luule kirjutamisse suhtutakse tavaliselt kahte moodi. On õpilasi, kellele see väga meeldib ja neid, kes seda vabatahtlikult kunagi ei tee. Esimesed leiavad inspiratsiooni kõigest, mis neid ümbritseb, teistele peab ette andma abistavaid materjale. Mõnikord aga on abistav materjal nii hea, et ka loomult luuletajad kiidavad selle heaks ja kasutavad meeeldi. Üks niisugune on pimendusluule. Oliver Ämariku (2019) kirjeldusest saab lugeda, et pimendusluule autor võtab ette ühe teksti (tavaliselt proosateksti), otsib tekstist välja need sõnad, mis teda hetkel kõige rohkem kõnetavad ning märgistab need enda jaoks ära. Kui tundub, et märgitud on piisavalt sõnu, millega saab edasi anda mõnda olulist, vaimukat või huvitavat mõtet, alustatakse ülejäänud sõnade katmist. Seda tehakse tumeda markeriga nii, et lõpuks jäävad näha ainult ringitatud ehk luuletuse jaoks olulised sõnad. Üheks tuntumaks pimendusluuletajaks peetakse Austin Kleoni, kes on uurinud selle žanri ajalugu ning suutnud esimesed teosed leida ligi 250. aasta tagusest minevikust, mil sarnase kunstiga tegeles Caleb Whitefoordi nime kandev mees. (Ämarik 2019).

Et anda õpilasele võimalus astuda mõne luuletaja jälgedesse, saab seda hästi teha läbi sama autori proosateksti. Kui eelnevalt või siis järgnevalt lugeda luuletust ja seejärel luua pimendusluule meetodil autori proosatekstist uus luuletus, saab võrrelda, kuidas tekkinud luuletus autori loominguga sarnaneb. Tekib võimalus analüüsida, kas pimendusluule kaudu saab võimaluse pimendaja looming ja algse teksti sõnum ning emotsioon jäävad tagaplaanile või mitte. Lisas 1 töölehel nr 12 on võimalik pimendusluule meetodil luuletus kirjutada Tõnu Õnnepalu proosateksti kasutades.

Loodus on igale luuletajale ammendamatu inspiratsiooniallikas. Sama on loodusfotode ja -maalidega. Nii saab õpilastega luule kirjutamist proovida loodusfotode järgi luuletusi kirjutades. Kristel Algvere on mere ääres kasvanud tütarlapsena kirjutanud noortepärast mereluulet, Vanda Sõelsepp aga klassikalist tunnetest tulvil mereluulet, ning neid luuletusi on õpilased eelnevalt põhjalikult võrrelnud. Seda meenutades on neil merefotode järgi võimalik ka ise luuletust kirjutada. (vt lisa 1, tööleht nr 8)

3.6.6. Luule ja kunst

Luule ja kunst on omavahel tihedas sümbioosis. Võimalusi neid kahte kunstiiki ühendada on palju ning see ei pea tingimata jääma vaid kirjandustunni raamidesse. Luuleõpetus on see osa kirjandusest, mis võimaldab eriti hästi kirjandus- ja kunstiõpetajal oma ained integreerida ja omavahelist koostööd arendada. Eriti hästi just sellepärast, et nii luulel kui ka kunstil võib olla palju erinevaid tõlgendusi ning neid kahte ühendades saavad õpilased olla maksimaalselt loovad. Kunstiõpetaja Edna Vahter (2007) on öelnud, et nagu kunsti mõiste on kaasajal avardunud, nii ei ole ka kunstiõpetuses enam ainuke autoriteet õpetaja ega tema teadmine. Õpilaste teadmine ja arusaamine, nende kogemised ja igapäevane elu on samuti väärtustatud. Kunst on osa igapäevasest elust ja seda põhimõtet järgides saab õpetaja lisada kunsti erinevatesse tegevustesse, mitte planeerida eraldiseisvaid kunstiõpetuse ülesandeid. Kaasaegse kunstiõppe laiemaks eesmärgiks on aidata õpilasel kujundada terviklikku maailmapilti ja oma identiteeti ning väärtustada kultuuri- ja kunstiikide paljusust. (Vahter 2007: 53)

Luulekoguga töötades on õpetajal võimalik kunstitööd planeerida nii oma tunni osana kui ka lõiminguks kunstiõpetajaga. Esimesel juhul peab õpetaja end varustama vastavate teadmiste ja materjalidega, mis kunstitööde valmimise juures vajalikud on, teisel juhul on vajalik tihe koostöö kunstiõpetajaga. Mõlemal juhul saavad õpilased tugeva luule- ja kunstielamuse osaliseks.

Inspireerivaks ülesandeks on luulekogust valitud luuletuste põhjal valmiv rühmatöö. Toon siinkohal näite. Iga rühm saab endale loosiga ühe Ave Alavainu luuletuse, millele

üheskoos kunstiline lahendus mõeldakse. Kui kunstitöö on valmis, siis esitletakse seda ja kantakse ka luuletus ette, mis ongi ainus kunstitöö suulise esitluse vorm. Luuletuse emotsioonid, tunnetuse, sõnumi ja meeoleolu annab edasi kunst ning arusaam võib olla igal vaatajal erinev. Nii võib juhtuda, et kui 20 õpilast kuulab luuletust ja vaatab kunstitööd, siis tekib 20 erinevat arusaamist luuletusest. Kodukohaluulet silmas pidades võib otsida pildilt ka hiidlast, Hiiumaad või nende kahega seotud kujundeid ja elemente (vt lisa 1, tööleht nr 7). Nimetatud töö jõudsid õpilased teha enne distantsõppele jäämist ning näitena on magistritöö lõpus ka ühe rühma plakat (vt lisa 2, joonis 1). Tiit Leito "Alina" ja Ave Alavainu "Hoian pärlikeed peos" järgi elavaks saanud naisekujud on samuti tore kunstiline lahendus, kui kasutada akvarelli või õlipastelli (vt lisa 1, tööleht 9). Seejärel saab teha kunsti- ja ajalooanalüüsi, kas kujutletud naised on kaasaegsed hiiu naised või õhkõrnad Ungern-Sternbergide lossipreilid Hiiumaa mõisaaegadest. Tõnu Önnepalu "Insula deserta" järgi võiks valmida klassitais erinevaid taieseid Hiiumaast kui tühjast saarest või siis hoopis päikselisest päevasaarest Dageidast (vt lisa 1, tööleht nr 11). Lõuendile või paberile võiks saada ka Kristel Algvere "Merehurmarohi" (vt lisa 1, tööleht nr 6). Tööleht nr 13 annab võimaluse kujundada Kai Aareleiu kevade ja Tõnu Önnepalu sügise ning püüda märgata, kas esimesel on äratuntav Paluküla ja teisel Kaleste. Kristel Algvere ja Tõnu Önnepalu luuletuste (vt lisa 1, tööleht nr 15) põhjal elustuvad Koit ja Hämarik lausa kutsuvad end kunsti jäädvustama ning fantaasia hakkab tööle juba pelgalt sellele mõeldes. Kui neiu ühest ja noormees teisest Hiiumaa servast aina igatsevad ja õhkavad teineteise järele ja milline on nende esimene kohtumine, seda on võimalik õpilastel ette kujutada ja kunstitöös väljendada. Tiit Leito "Kõik on mets" (vt lisa 1, tööleht nr 16) põhjal saab valmistada mistahes võtmes metsateemalise kunstitöö ning lõiminguülesanded (vt lisa 1, tööleht nr 17) on läbinisti kunstiga seotud.

Kindlasti ei pea kunstiteosed olema tingimata maalid või joonistused, need võivad olla fotod, videod, kollaažid fotodest, ajalehetekstidest, pildikestest, looduslikest materjalidest või mistahes muust materjalist. Kunsti võib vormida ka skulptuuridesse või reljeefsetesse töödese. Tegelikult on võimalik ka kõikide ülejäänud töölehtede

juurde kunstiga seotud ülesanne mõelda, sest kunst ja luule pakuvad lõputult kõneainet ja fantaasiat.

3.6.7. Luule ja muusika

Sarnaselt kunstiga on luulega tihedalt seotud ka muusika. Veronika Mitting (2012) on öeldnud, et väga paljudele tekstidele maailmas, luuletustest eeoseni, on loodud muusikateoseid – laule, laulutsükleid, ballette, oopereid ja muid muusikalisi lühi- ja suurvorme. Muusika suudab õpilastes äratada sügavaid tundeid ja loob tähendusi, muusika võib päästa üksluisusest, igavusest ja tüdimusest. Lisaks on kindlaks tehtud, et muusika avaldab mõju ka südame tööle, vereringele, hingamisele ja ajutegevusele. Kui õpilased kuulavad laulu või muusikapala, mis on seotud kirjandusteosega, võib tekkida sügavam sisemine infovahetus ning see võib olla abiks lugemisest arusaamisel ja meelespidamisel, kosutades kogu õppeprotsessi. Ühtlasi häälestab muusika kirjandust sügavamalt ja emotsionaalsemalt vastu võtma. (Mitting 2012)

Meie kiires ja helidest tulvil maailmas, kus õpilased loevad üha vähem, hakkab aina rohkem tõusma kuulamisoskuse kui info hankimise viisi osatähtsus. Nii on ka kirjandusteksti taustale kuulatav muusikapala ühtlasi kuulamisoskuse arenemist toetamas. (Mitting 2012)

Eelneva illustratiivseks näiteks on Tõnu Õnnepalu luulekogu "Ithaka" luuletusele "Insula deserta" kirjutatud samanimeline muusikapala, mille autor on hiidlasest helilooja Erkki-Sven Tüür. Õnnepaluga tutvumise sissejuhatuseks on sobilik alustada just sellest muusikateosest ja koostada üks ennustamisülesanne (vt lisa 1, tööleht nr 10). Õpilased kuulavad esmalt muusikapala, panevad kirja oma mõtted ja tunded ning pärast kirjutavad, milline võiks olla selle luuletuse sõnum. Alles seejärel loetakse luuletust ennast, töötatakse luuletuse tekstiga ning võrreldakse seda muusika ajal tekkinud mõtetega. Selgub, kas kujutati tühja saart või hoopis midagi muud, kas silme ette kerkis kodune Hiiumaa või hoopis metsik ja tormine meri, kus saart ei olegi. Just seda viimast kirjeldasid mitmed õpilased, kui seda ülesannet katsetasid. Kuna Tüüri muusika on

niisugune, kus kohtuvad klassika ja tänapäev, kord on kuulda helide vastuolu ja valusat ebakõla, samas jällegi rahu ja harmooniat, siis tajusid õpilased seda väga erinevalt. Önnepalu luuletust kirjeldati samuti erinevalt. Äike ja vihm, torm ja vaikus, päike ja kuu võitlemas, koletis inimest taga ajamas, kärbes ämblikuvõrgus elu eest heitlemas, meeleheitele viidud inimene – see on valik õpilaste pakutud meeleolupiltidest. Pigem kirjeldati muusikapala järel hirmu, võitlemist, rahutuid loodusnähtusi ja ängi kui rahu ja vaikust. Sellele luuletusele joonistasid õpilased distantsõppe ajal juurde ka kunstitöö "Insula deserta". Kuna Önnepalu "Ithaka" on väiksema mahuga, jõudsid õpilased selle distantsõppeperioodil läbi lugeda, täita koguga kaasnevad ülesanded ning arutleda ka luulekogu kui kunstiteose üle. Önnepalu on noorte jaoks kindlasti raske kirjanik, ent minu huvi oligi katsetada, kuidas põhikooli lõpuklass sellega toime tuleb. Võin öelda, et tänu muusika- ja kunstiülesandele õnnestus see hästi, seega jään oma loodud materjaliga väga rahule.

Muusikalist lahendust võib analüüsida ka Ave Alavainu luuletuste "Hoian pärlikeed peos" (vt lisa 1, tööleht nr 9), "Ükskord mind ei olnud" ja "Ja ma lähen ja lähen ja lähen" (vt lisa 1, tööleht nr 5) põhjal, mida on võimalik kuulata luulevideode kaudu. Helide maailma ja õpitud luulet sidudes saab taas arutleda kodukoha üle.

3.6.8. Luule ja videokunst

Sarnaselt kunsti ja muusikaga on luulekogu põhjal võimalik koostada ka videomaterjali. Tegelikult on video valmimine kunst ja seda ei peakski eraldi kunstiliigina käsitlema. Ent kuna videokunst vajab häid arvutioskusi, võib siinkohal vaja minna arvutiõpetaja abi, lisaks võib see vajada rühmaväliste inimeste panustamist (helitehnika ja -studio, muusika jne) ning kindlasti ka pikemat aega, toon selle lühidalt siiski eraldi välja. Videofilmi on mõistlik planeerida rühmatööna. Öpilased valivad meelepärase luuletuse. Peale luuletuste väljavalimist valmivad videote süzeed, mille eesmärk on luua ja kirja panna umbkaudne idee video lõpptulemusest, ning selle kaudu leida sobivad näitlejad (kas rühma seest või väljast kaasatud inimesed) rollide täitmiseks ja võttepaigad filmimiseks. Teostus lepitakse kokku kohe alguses (plaan, vahendid, lisainimesed,

filmimine, videomontaaž, ruumid, jne) ning pika protsessi tulemusena valmivad luuletuste sõnumitest inspireeritult videod. (Vt lisa 1, tööleht nr 5) See ülesanne eeldab suurt panustamist, kohusetunnet ja head koostööd rühmaliikmete vahel.

3.6.9. Luule ja lõiminguülesanded

Üheksakümnendate lõpus tuli Eesti haridusse uue mõistena ainetevaheline integratsioon ehk lõiming, ehkki tegelikult polnud see midagi uut, vaid hoopis vana taassünd. Varem oli räägitud lihtsalt seostamisest, mis sisuliselt tähendas sama. (Mitting 2012) Minu magistritöö ülesanded on tegelikult kõik lõimingulised. Iga töölehte või ülesannet saab siduda mõne teise õppeaine, igapäevaelu, huvide ja tegevustega. Oleneb vaid, kuidas õpetaja neid kasutada soovib ja mil moel õpilastele esitleb. Mistahes lihtsa tööülesande saab juba väikeste lisandite abil muuta lõiminguülesandeks. On ju selleski töös ülesandeid, mida võib teha ainult kirjanduspõhiselt, jättes ära kunsti või muusikaga seotud poole ja samas on võimalik neid teha nii, et saab kaetud mitu õppeainet. Lõimingulise lähenemise põhieesmärgid on järgmised:

- 1) omandada ühe aine materjali baasil teise aine materjal paremini;
- 2) arendada õpilastes seoste loomise oskust ning avardada seeläbi nende maailmapilti.

Kui vaadata luulekogude jaoks koostatud töölehti, siis lõimimise põhieesmärgid on täidetud, järelikult võib neid julgesti nimetada lõiminguülesanneteks. Kirjanduse õpetamine koos teiste kunstiainetega võimaldab saada ka kirjandusest endast terviklikuma pildi.

Luulekogust inspireerituna on võimalik luua suuremaid aineteüleseid projektülesandeid, kuhu on kaasatud erinevaid aineõpetajaid. Võimaluste valik on projektõppes väga lai. Oluline on jälgida, et iga projekti fookuses oleks luulekogu ning esile tõuseks selle sõnum. Minu töö eesmärgist lähtuvalt oli vaja luua õppematerjal, mille läbivateks motiivideks on lisaks kohaliku taustaga autoritele ka hiidlane ja Hiiumaa. See annab

võimaluse käsitleda luulekogusid nii üksikhaaval, paarikaupa kui ka kõiki koos. Viimasel töölehel (nr 17) on kirjeldatud 7 erinevat projektülesannet, mida saabki just sel moel rakendada.

Kõigi eelnimetatud ülesannetel on ka lisaväärtus. Selleks on rakendamise võimalus Kärdla Põhikooli ja Hiiumaa Gümnaasiumi kodusaaresõbralise kursuse ainekavades Hiiumaa kirjanduse valdkonnas.

KOKKUVÕTE

Luulekogu käsitlemine jääb põhikooli vanemas astmes sageli pealiskaudseks või loobutakse üldse sellest, sest paljude õpetajate kogemuste põhjal on õpilaste huvi luule vastu vähene. Luulekogu õpetamist ei toeta ka põhikooli riiklik õppekava (2011), mille järgi peab õpilane ühe kooliaasta jooksul läbi lugema vaid ühe luulekogu. Lisaks on õpetajad olukorras, kus hetkel kasutusel olev õppekirjandus ei puuduta luulekogu õpetamise võimalusi ega tutvusta õpilastele luulekogu kui tervikteost. Õpetajate hinnangul on luule õpetamine keeruline, õpilased ei leia sellega kontakti ning nimetavad luulet igavaks. Kui õpilaste huvi on tagasihoidlik, väldivad õpetajad luule süvitsi käsitlemist ja tööd luulekogu kui tervikteosega. Luulekogu lugemine tervikteosena on aga vajalik, kuna see õpetab aru saama teose kompositsioonist, seega tuleks seda kirjanduse tunnis käsitleda kui kunstiteost. Luulekogude vähese käsitlemise tõttu jäävad sageli tähelepanuta ka õpilaste kodukoha autorid ja nende luule.

Siinne magistritöö keskendus luulekogu õpetamise võimalustele põhikooli kolmandas kooliastmes. Töö eesmärk oli leida metoodiliselt sobivad tegevused ja ülesanded, mille kaudu käsitleda III kooliastmes luulekogu kui tervikteost ja tutvustada õpilastele kodukohaluuletajate loomingut. Ühtlasi soovisin, et ülesanded suunaks õpilasi tundma ning väärtustama luulet, kultuurilugu ja kodukohakirjandust. Eesmärkide täitmiseks kirjeldasin ja mõtestasin luulekogu kui kunstiteost ning analüüsisin kodukohakirjanduse (luulekogud) vajalikkust ainekava osana. Praktilise tegevusena koostas luulekogude käsitlemiseks metoodiliselt variatiivse, teiste teksti- ja kunstiliikidega lõimitud õppelemendi, mis õpetab õpilast tundma ja väärtustama kodukohakirjandust ning tekitab ühtlasi ka huvi luule vastu.

Õppelemendis on viie autori luulekogu käsitlev praktiline õppematerjal III kooliastme õpilastele, mis sisaldab nii luulekogude käsitlust hõlmavat õpetajakonspekti kui ka õppeülesannete komplekti. Õpetajakonspekti eesmärk on tutvustada luulekogusid

tervikteostena: neid lugeda, analüüsida, mõtestada ning süveneda luulekeele mõistmisvõimalustesse eri tasandite avamise kaudu.

Töö fookus on luulekogul kui kunstiteosel. Lähtusin sellest, et tekst on küll kirjandusteose väga oluline komponent, ent kunstiteoseks muutub see alles koos paratekstuaalsete elementidega. Erilisele kohale tõstsin kodukohaluule kogud, sest need jagavad siinse lugejaga sama koharuumi. Et kohalike autorite luulekogud jõuaksid õpilasteni, tahan ärgitada õpetajaid neid kirjandustundides käsitlema.

Töölehtedele ülesandeid koostades aetasin alustekstiks Hiiumaa, nii oli lihtsam fookust hoida. Jälgisin põhimõtet, et kasutan kogudest selliseid luuletusi, mis annaksid luulekogust võimalikult tervikliku pildi. Pidasin ennekõike silmas luulekogu teemat, autori sõnumit ja Hiiumaad keskkonnana. Peale selle jälgisin, et need valikud täidaks luuleõpetuse põhieesmärke: lugemis-, kirjutamis- ja väljendusoskust, luuletekstide mõistmist, õpilaste kujutlus- ja mõtlemisvõime arendamist ning kirjanduslikku loovust. Fookuses oli mõista väärtusi ja elu sügavamaid teemasid. Kasutasin luulekogude paratekstuaalsete elementide vaatlemist, luuletuste kuulamist, lugemist ja analüüsimist luulekujundite ja meeleolu kaudu, luule ettekandmist, luuletuste võrdlemist, luule kirjutamist ja luule järgi kirjutamist, luule illustreerimist ja dramatiseerimist. Lõimisin kirjandusega mitmeid õppeaineid. Põhiliselt on töölehtedel olevad ülesanded seotud kunsti ja muusikaga, lisaks kasutasin ka videofilmi tegemist. Et luulekogu saaks käsitletud tervikuna, kavandasin mitmeid rühmaülesandeid, kus grupid saavad teha sama kogu põhjal erinevaid tegevusi. Mitmeid üksikülesandeid tehes ja üksteise esitlusi kuulates / vaadates saab ülevaate terveist luulekogust. Luulekogude läbitöötamisel kasutasin veel mitmeid lugemisülesandeid, sh ettelugemist, mis nendel töölehtedel ei kajastu.

Magistritöö valmimine kattus Covid-19 viirusest tingitud eriolukorraga, mis seadis haridusele ja õppetööle suured piirangud. Kärkla Põhikooli üheksandad klassid (kokku 39 õpilast), kellega luulekogusid lugeda ja ülesanded läbi teha plaanisin, olid tänavuse kooliaasta jooksul rohkem distantsõppel kui klassiruumis õppimas. Seetõttu polnud

võimalik täita minu esialgset ajakava ja tööplaani, mistõttu pidin oma töökäiku palju muutma. Ühe kontaktõppeaja jooksul jõudsimel käsitleda veerandi Ave Alavainu luulekogust ning ülejäänul jäi distantsõppeajale. Tõnu Õnnepalu luulekogu jõudsimel läbida klassiruumis. Ülejäänud kolme teosega tutvusimel taas distantsõppel olles, ent kuna sel moel õppides päris kõike rakendada ei saanud (rühmatööd), tegime töölehti valikuliselt. Siiski sai viie kogu peale läbi katsetada kõik töölehed. Seega saab vastata ka magistritöö alguses püstitatud uurimisküsimustele.

Magistritöö ülesannetele tagasiside saamiseks korraldasimel videokohtumise kahe 9. klassiga. Osales 39 õpilast. Tagasiside anti suulise ühisvestluse ja arutelu käigus. Lisaks panin põhiküsimused hääletamisele ja lugesin hääled kokku. Õpilased valisid välja kõige huvipakkumamad töölehed. Esmalt küsisin, kas ja millised on need töölehed, mille kõik heaks kiidaksid.

Esimesena nimetati luulekogudega tutvumise töölehti nr 1 ja 2 ("Täringumäng" ja "Luuleoksjon"), sest need andsid luulekogudest üllatavalt hea ülevaate ja tekitasid õpilaste sõnul neis ka huvi. Uue mõistena nimetati parateksti ning arvati, et paratekstide märkamise oskus on edaspidi abiks nii raamatute valikul kui ka arvustuste kirjutamisel.

Väga meeldis ka tööleht nr 5, kus oli vaja Ave Alavainu luuletustele video luua. Õpilased olid vaadanud huviga olemasolevaid videoklippe, valinud luulekogust välja luuletused ning asunud nendele videoid kavandama. Paraku tuli pikk distantsõppeperiood ning videod jäid oma aega ootama. Pooleliolevat tööd nimetasid õpilased huvitavaks ja loodavad, et äkki õnnestub see enne kooliaasta lõppu siiski valmis teha.

Esile toodi ka tööleht nr 7 – kunst Alavainu luuletuse põhjal. Sellega jõudsid õpilased koolis alustada ja kuna seda tehti eesmärgiga saada kunstõpetusse hinne, leiti võimalus see distantsil olles valmis teha. Foto ühest valmistööst asub ka töö lisades (vt lisa 2). Selle ülesande erilisus seisneb kokkupuutes luuletajaga. Üks õpilane kogus klassi kunstitööd kokku, võttis Alavainuga ühendust ja viis need talle ukse taha. Luuletaja

üllatus oli suur – tema viletsa tervise tõttu puutub ta viimasel ajal harva koolinoortega kokku ning ta rõõmustas siiralt, et tema luulekogu loeti, niisugune kunstiprojekt tehti ja see koguni temale kingiti.

Kõikidele õpilastele meeldis tööleht nr 12 – Tõnu Õnnepalu "Paradiisi" järgi pimendusluule kirjutamine –, mis hääletati koguni lemmikülesandeks. Mulle kui õpetajale oli üllatav, et ehkki Õnnepalust ei kujunenud õpilaste lemmikluuletajat, kujunesid pimendusluule käigus valminud luuletused ometi väga õnnepalulikuks. Seda põhjendati arvamusega, et küllap ikka Õnnepalu stiil ja keel on ka tema proosa sõnavaras sama ja see mõju tuleb kaasa. Veel oli lemmikute hulgas tööleht nr 15 – "Koit ja Hämarik". Selle töölehe kohta öeldi, et siin tekkis võimalus Õnnepalule "ära teha", sest "ta on ju nii melanhoolne ja igav ja aina viriseb". Algvere Hämarikku kujutati elurõõmsa teotahtelise tütarlapsena, keda Õnnepalu masendunud Koit ei vääri. Noored olid selle ülesande juures väga elevil ja siin joonistusid eriti hästi välja erinevad väärtushoiakud ja vaated elule. Nimetati masendust ja noorte vaimse tervise probleeme, mis on praegu väga teravalt nende eakaaslaste hulgas levinud.

Mõned töölehed leidsid poolehoidu vaid tüdrukute hulgas. Näiteks tööleht nr 4, kus oli vaja kahest luuletusest üks kirjutada. Seda ülesannet nimetati "hea tuju tööks" ja lõbu, mida see pakkus, oli ka tunnis märgata. Ka tööleht nr 8 – mereluuletuse kirjutamine – oli tütarlastele meeltemööda. Kõige enam valiti kirjutamiseks pilte nr 1, 3 ja 6. Luuletusi tehti nii riimilisi kui ka vabavärsilisi, pikemaid ja lühemaid. Tüdrukute lemmik oli veel tööleht nr 9 – Leito ja Alavainu luuletuste minakujude põhjal kahe naise kujutamine. See ülesanne juhtis taas luulet sügavuti analüüsima, mõtestama, ridade taha vaatama, autori- ja lugejakeskset lähenemist leidma. Teemasid oli palju, alates iseendast kuni ühiskonnani välja. Need naised said väga huvitavad. Oli tänapäevaseid ärinaisi ja kunagisi mõisapreilisi, olid ka pianist, ema, kirjanik, luuletaja, arst, muuseumitöötaja, aga ka lihtsalt kellegi unistus naisest (väga huvitav!). Noormeestelgi olid oma lemmikud.

Tiit Leito metsateemaliste luuletuste tööleht oli jõukohane kõigile, poisid nimetasid selle konkreetseks ja lihtsaks. Tegelikult teingi selle taotluslikult lihtsama, et mõni tööleht oleks tehtav ka natuke nõrgematele õpilastele. Poisid kiitsid ka töölehte nr 14 – tutvumisülesanne Tõnu Õnnepaluga. Neile meeldib alusteksti põhjal oma mõtteid kirja panna, seetõttu oli see ülesanne neile tuttava ülesehituse ja eesmärgiga. Kõige igavamateks hinnati tööleht nr 3, seda põhjendusega, et luuletused on toredad, aga enda loomevaeva kirjeldada on raske. Samuti ei valitud töölehte nr 6, sest seda katsetati möödunud aastal ja enam ei tundunud see uudne. Küll aga öeldi, et tööleht ise on hea, sest õpetab luulekujundeid lihtsal moel tundma.

Ka töölehed nr 10 ja 11 said vähem häáli, aga uurides õpilastelt, kas nendel lehtedel peaks midagi muutma, siis seda ei arvatud. Õpilased tõid pigem esile selle, et Õnnepalu on nende jaoks natuke liiga depressiivne isiksus ja Hiiumaad nii tühja, vihmasa ja mahajäetud kohana ei tajuta. Tõsi, peale videote vaatamist arvamused Õnnepalust muutusid. Rusutud meeleolu tunnetati küll tema luules, aga videovestlustes luuletajaga seda tunda polevat. Seega nimetati tööleht vajalikuks, sest see õpetab luuletajat kui inimest paremini tundma. Tüüri muusikat Õnnepalu luule kõrvale peeti väga sobilikuks – raske ja kurb, meenutab vihmased. Kui küsisin, millised ülesanded luulekogude juures kõige enam rahuldust pakkusid, nimetati luuletustega kaasnenud kunstitöid. Kahju vaid, et osa neist distantsope tõttu tegemata jäi.

Kui palusin õpilastel luulekogusid hinnata ja pingeritta seada, siis asetati esikohale Ave Alavainu, teiseks jäi Kristel Algvere, kolmandale Tiit Leito, neljandat-viiendat kohta jäid jagama Kai Aareleid ja Tõnu Õnnepalu. Valikut põhjendati otseselt luuleanalüüsi järgi – esimestel olid huvitavamad ja sisukamad luuletused. Noortele meeldis lugeda ja arutleda nende luuletuste üle, mis mõtisklesid inimese ja elu üle, millesse oli lisatud veidi huumorit ja head kriitikat ning mis nimetasid ka kodukoha suurimaid murekohti (nt Hiiumaa metsade raiumise probleemi). Neis luuletustes olevat ka Hiiumaa kõige paremini äratuntav. Aareleidi luulet peeti pisut liiga naisekeskseks ja Õnnepalu oma Hiiumaa kuvandit kahjustavaks. Samas ütlesid õpilased, et Õnnepalu pakkus kõige

suurema üllatuse, sest maalib Hiiumaast väga melanhoolse pildi, aga oma intervjuus lausa jumaldab saart. Oli üllatav, et nad seda vastuolu märkasid ja selle välja tõid.

Kõige rohkem kahju oli sellest, et distantsõppe tõttu ei saanud teha ülesandeid töölehel nr 17. Kahju oli ka õpilastel. Väga sooviti teha moe-*show*'d, dramatiseeringut ja hiidlase portreed. Seetõttu tegin õpilastega kokkuleppe, et jagan ülesandeid gümnaasiumi emakeeleõpetajaga ja palun, et neid töid saaks teha 10. klassis. Tänapäevaks on kokkulepe Tiiu Heldemaga sõlmitud ja materjal jagatud.

Palusin õpilastelt tagasisidet ka nende luulehuvi kohta, mille tekitamine ja hoidmine oli samuti töö üks taotlusi. Vastajate hulgas leidsid neid (9), kes ütlesid, et luulekogude lugemine oli huvitavam kui tavaliselt, ent otsest huvi edaspidiseks ei tekkinud. Selgus, et seekord loeti huviga seetõttu, et luulekogudega kaasnesid toredad ülesanded. Öeldi, et kui ka edaspidi saaks sarnaselt juhitud moel luulekogu lugeda, siis tehtaks seda meeleldi ja huviga, ent iseseisvalt pigem mitte. Tervitatav oli see, et kolmveerand seltskonnast kinnitas siiski oma luulehuvi suurenemist. Põhjuseks toodi nii huvitavad ülesanded kui ka avardunud ettekujutus luulekogust. Nimetati taas paratekste, mis suunasid luulekogu hoopis uut moodi vaatama. Ühtlasi lubati edaspidi proosaraamatuid samamoodi uurida.

Huvi tekkimise ühe põhjusena toodi välja kodukohaluule – õpilastele väga meeldis, et just Hiiumaa luuletajate luulekogud käsitlemisele tulid. Alavainut teati ka enne, aga põgusalt. Vaid 1 õpilane 39-st ütles, et on ühe Alavainu luulekogu varem läbi lugenud, ent ta ei mäletanud sellest eriti midagi. Samuti ütles ta, et Alavainu avanes talle seekord täiesti uuel moel. Küsimusele kodukohakirjanduse vajalikkuse kohta arutlesid õpilased esialgu isekeskis ning seejärel esitasid oma mõtted. Leiti, et kodulooline kirjandus ja meie oma autorite tundmine on kindlasti vajalik. Samuti arvati, et nimede teadmisesest üksi ei piisa, vaja on tunda nende loomingut.

Minu hinnangul on kodukohaga seotud luuletajate luulekogude käsitlemiseks koostatud ülesanded teostatavad, pakuvad õpilastele huvi ja tegutsemistahet ning annavad ülevaate

luulekogust kui kunstiteosest. Samuti aitavad need kaasa luulehuvi tekkimisele ja õpetavad väärtustama kodukohakultuuri.

Lähtusin oma magistritööd koostades tavaõpilaste võimekusest. Tööd on võimalik edasi arendada, kui samade ülesannete juurde koostada töölehtede komplekt õpiraskustega õpilastele. See annaks võimaluse käsitleda luulekogusid ka eripedagoogilises võtmes.

ALLIKAD

- Adamson, Ele** 2015. Luule õpetamine gümnaasiumis: kirjandusõpetajate pedagoogilised arusaamad. Õpetajakoolituse lõputöö. TÜ filosoofiateaduskond.
- Arder, Ott** 2019. Luule sünnib kus sünnib kui sünnib. Tallinn: Tänapäev.
- AV** = Ainevaldkond „Keel ja kirjandus” 2014; <https://www.riigiteataja.ee/aktulisa/pdf>.
- Baljasnõi, Boriss** 2015. Poeetilise olemusest apriorselt ja empiirilisel. Rmt: Kius olla julge. Luuletajad luulest. Koost I. Kotjuh. Tallinn: Kite, lk 14–26.
- Beier, Priidu** 1990. Robinson oma urus. – *Vikerkaar*, nr 11, lk 93.
- Benton, Peter** 1999. Unweaving the Rainbow: Poetry Teaching in the Secondary School I.– *Oxford Review of Education*, Vol 25(4), pp 521–531.
- EIA** = Eesti Ilukirjanduse Andmebaas; <http://ilukirjandus.ee/autor/tonu-onnepalu/>.
Vaadatud 20.03.2021.
- Genette, Gerard** 1992. The Architext: An Introduction. Berkeley: University of California Press, lk 81–83.
- Genette, Gerard** 1997. The Work of Art: Immanence and Transcendence. London: Cornell University Press, lk 10–11, 116–117.
- Hiiepuu, Ene** 2009. Aabitsa metoodiline juhend. Tallinn: Avita.
- Hiumaa Gümnaasiumi õppekava** 2020; <https://www.hiig.edu.ee/et/oppekava>.
Vaadatud 15.04.2021.
- Hein, Ivika** 2006. Luulevajadusest põhikoolis. – *Õpetajate Leht*, 11.08.

- Heldema = Hiiu luule raamat** 2017. Koost. T. Heldema. Kärdla: MTÜ Hiiu Öko.
- Hollo, Maarja** 2010. Meie saarelt Mnemosyne juurde. Saar kui omaelulooline kujund Bernard Kangro loomingus. – *Methis. Studia humaniora Estonica*, lk 93–108.
- Ihonen, Markku** 1996. Sissejuhatus kirjandusteooriasse. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Ilves, Aapo** 2011. Luuletumus. Rmt: Kius olla julge. Luuletajad luulest. Koost I. Kotjuh. Tallinn: Kite, lk 49–55.
- Iser, Wolfgang** 1990. Lugemine: fenomenoloogiline lähenemisviis. – *Akadeemia*, nr 10, lk 2104–2105.
- Jusslin, Sofia; Höglund, Heidi** 2021. Arts-based responses to teaching poetry: a literature review of dance and visual arts in poetry education. – *Literaali*, Vol 55 (2), pp 39–51.
- Kalamees-Ruubel, Katrin** 2016. Eesti keele ja kirjandusõpetus enne ja nüüd. Eesti Emakeeleõpetajate Selts; http://www.eeselts.edu.ee/www/v3/?page_id=675. Vaadatud 25.11.2020.
- Kalberg, Greta-Eva, Meeli Pärtelpoeg** 2012. Võtete varamu klassiõpetajale. Tartu: Studium.
- Kaus, Jan** 2015. Mõned leiud värske luule küllusesarvest. – *Maaleht*, 09.04.
- Kess, Edward** 2007. Kirjandus pakub ja vajab võimalusi. – *Haridus*, nr 7–8, lk 2123.
- Kess, Edward, Eva Lepik** 2014. Maailm veetilgas. Kirjandusteose analüüs ning tõlgendamine. Tallinn: Maurus.
- Kivi, Kersti** 2017. Luule käsitlemise võimalusi põhikooli II astmes. Õpetajakoolituse lõputöö. TLÜ humanitaarteaduste instituut.

Kivisilla jt = Veronika Kivisilla, Priit Ratassepp, Jürgen Rooste 2012. Labürint II.

Kirjanduse õpik 8. klassile. Tallinn: Avita.

Kärdla Põhikooli õppekava 2019; <https://www.kardla.edu.ee/et/dokumendid>.

Vaadatud 10.04.2021.

Korp, Hanna Linda 2019. Luuletu luule päästab luule. – *Sirp*, 12.07.

Krull, Hasso 1988. Tõnu Õnnepalu keeletu luule. – *Keel ja kirjandus*, nr 9, lk 561–563.

Kulli, Jaanus 2012. Ave Alavainu: olen patune inimene. – *Õhtuleht*, 22.12.

Lips, Maarika 2013. Seitseteist võimalust luule käsitlemiseks koolitunnis. Tartu: Atlex.

Lotman, Jüri 1990. Tekst. Kirjandus. Kultuur. Tallinn: Olion.

Melts, Brita 2018. Seisatamisi ja vaatamisi, lihtsalt. – *Looming*, nr 5, lk 715.

Mitting, Veronika 2012. Muusika kasutusvõimalusi eesti keele ja kirjanduse tunnis.

Tallinn: Koolibri.

Oja, Arno 1989. Uite ja seoseid eesti luules. – *Looming*, nr 3, lk 407.

Org, Andrus 2000. Luule õpetamise metoodika gümnaasiumis. Õpetajakoolituse lõputöö. TÜ filosoofiateaduskond.

Org, Andrus 2002. Lugeja südametunnistus. Luule õpetamise metoodikast. – *Haridus*, nr 5, lk 33–38.

Org, Andrus 2006. Kirjandusõpetus põhikoolis. Kommentaare kirjanduse ainekavale.

Rmt: Arenev õppekava – õpikeskkond ja ainevaldkonnad. Tartu: Tartu Ülikooli õppekava arenduskeskus, lk 136–145.

Org, Andrus 2010. Gümnaasiumi ainekava – kirjandusõpetus poeetika võtmes. –

Õpetajate Leht, 12.02.

- Org, Andrus** 2010. Kirjandusõpetuse lõiminguid põhikoolis. Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas, 102–127;
<http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/sh/lõimingukogumik.pdf>. Vaadatud 25.12.2020.
- Paasik, Merli** 2013. Luulekogu õpetamise võimalusi põhikooli kirjandustunnis. Õpetajakoolituse lõputöö. TÜ humanitaarteaduste ja kunstide valdkond.
- Palmiste, Taaniel** 2017. Inimene, aeg ja ruum Hiiumaa luuletajate loomingus. Gümnaasiumi loovprojekt. Käsikiri Hiiumaa Gümnaasiumis.
- Peegel, Mari** 2015. Nostalgiatüdruk hüüumärgi tagant. – *Looming*, nr 12, lk 1792.
- Perfect, Kathy A.** 1999. Rhyme and reason: Poetry for the heart and head. – *The Reading Teacher*, Vol 52(7), pp 728–737.
- Peskin, Joan** 1998. Constructing Meaning When Reading Poetry: An Expert-Novice Study. – *Cognition and Instruction*, Vol 16(3), pp 2352–63.
- Peskin, Joan** 2007. The genre of poetry: Secondary school students' conventional expectations and interpretive operations. – *English in Education*, Vol 41(3), pp 20–36.
- Peskin, Joan** 2010. The development of poetic literacy during the school years. – *Discourse Processes*, Vol 47(2), pp 77–103.
- Peskin, Joan, Rebecca Wells-Jopling** 2012. Fostering symbolic interpretation during adolescence. – *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol 33(1), pp 13–23.
- PRÕK = Põhikooli riiklik õppekava** 2011;
<https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1140/7202/0024>. Vaadatud 17.12.2020.
- Puksand, Helin** 2012. Eesti kooliõpilaste lugemisharjumused. – *Keel ja Kirjandus*, 11, lk 824–835.

- Pöldma, Priit** 2021. Luuletaja, sillaehitaja, kraavisüvendaja. – *Värske Rõhk*, 18.01.
- Põllo jt = Hiiumaa. Loodus. Aeg. Inimene** 2015. Koost. H. Põllo, A. Telvik, E. Mäeots. Kärdla: MTÜ Hiiumaa Teabekapital.
- Raat, Nele** 2015. Luule animeerimine gümnaasiumi ja põhikooli III astme kunstitunni rikastajana. Õpetajakoolituse lõputöö. TLÜ kunstihariduse osakond.
- Raymond, C. Richard** 2014. Considering Claims and Finding One's Place: Teaching Students to Read Twentieth-Century American Poetry. – *Pedagogy*, Vol 14(2), pp 251–287.
- Rinne, Harri** 2017. Tõnu Önnepalu – mina ja Hiiumaa. – *Hiiu Leht*, 15.12.
- Rogers, Wanda** 1985. Teaching for Poetic Thought. – *The Reading Teacher*, Vol 39(3), pp 296–300.
- Ruben, Aarne** 2018. Päikeseline hiiu piiga avastab luule kaudu maailma; <https://kultuur.err.ee/676818/arvustus-paikseline-hiiu-piiga-avastab-luule-kaudu-maailma>. Vaadatud 20.02.2021.
- Saksing, Liina** 2015. Eesti ajaloo teemaliste luuletekstide käsitlemine kontsentrilise lõimingu põhimõttel gümnaasiumiastmes. Õpetajakoolituse lõputöö. TÜ humanitaarteaduste ja kunstide valdkond.
- Sarapik, Virve** 2004. Pilt, kunst ja tekst (sissejuhatavat). – *Kunstiteaduslikke Uurimusi*, nr 13(1), lk 13–46.
- Sarv, Ene-Silvia** 2008. Õpetaja ja kool õpilase arengu toetajana. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Sigvardsson, Anna** 2017. Teaching Poetry Reading in Secondary Education: Findings From a Systematic Literature Review. – *Scandinavian Journal of Educational Research*, Vol 61(5), pp 584–599.

- Sild, Stiina** 2011. Õpilane ja kohustuslik kirjandus. – *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2010*, nr 22, lk 19–30. Tallinn: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.
- Sõelsepp, Venda** 1976. Kõik meeled avali. Tallinn: Eesti Raamat.
- Svensson, Cai** 1985. The construction of poetic meaning: A cultural-developmental study of symbolic and non-symbolic. – *Poetics. Elsevier B.V.*, vol 16 (6), pp 471–503.
- Teiverlaur, Maria** 2007. Luuleteraapia. Tallinn: Külim.
- Thompson, L.** 1996. Young Children`s Constructs of Poetry. – *The Teaching of Poetry: European Perspectives*. Ed. by L. Thompson, pp 1–11. London: Casell.
- Urmet, Jaak** 2001. Kirjandus on jäänud õpetuse mulla alla. – *Eesti Päevaleht. Arkaadia*, 9.11.
- Uusen, Anne** 2006. Kirjutamisest ja kirjutama õpetamisest. Tartu: Atlex.
- Uusen, Anne** 2007. Emakeele õpetamine. Rmt: Klassiõpetajale õpetamisest. Koost A. Uusen, Timostšuk, lk 43–49. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Vaher, Vaapo** 2019. Hiiumaa kirjanduse lugu 2. Esseid ja uurimusi. Kärdla: Hiiumaa.
- Vahter, Edna** 2007. Kunsti õpetamine. Rmt: Klassiõpetajale õpetamisest. Koost A. Uusen, Timostšuk, lk 536–2. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Valgmaa, Reet, Erle Nõmm** 2008. Õpetamisest: eesmärgist teostuseni. Tallinn: Eesti Vabaharidusliit.
- Vassenin, Mariliin** 2016. Eesti luule aastal 2015. – *Looming*, nr 3, lk 409.

- Vasuthavan, Sharminnie Evelyn, S Kunaratnam, Sita Raman** 2009. Teaching poetry to reluctant learners in a form four esl classroom; [https://doi.org/10.1016/0304-422X\(87\)90014-3](https://doi.org/10.1016/0304-422X(87)90014-3). Vaadatud 10.03.2021.
- Viilup, Kaspar** 2019. Tõnu Õnnepalu loobus taas kirjanikupalgast: ilmselt ei mõista seda otsust isegi sõbrad; <https://kultuur.err.ee/1005964/tonu-onnepalu-loobus-taas-kirjanikupalgast-ilmselt-ei-moista-seda-otsust-isegi-sobrad>. Vaadatud 12.03.2021.
- Villand, Leo** 1971. Eepilise pala käsitlemise lähtekohti kirjanduse algkursuses. Tallinn: Valgus.
- Ämarik, Oliver** 2019. Pimendusluule, mis see on? – *Postimees*, 28.02.

LUULEKOGUD

- Aareleid, Kai** 2015. Naised teel. Tallinn: EKSA.
- Alavainu, Ave** 2014. Koondatud. Habaja: Kentaur.
- Algvere, Kristel** 2017. Merehurmarohi. Tartu: Värske Raamat.
- Leito, Tiit** 2009. Olemise olekud. Tartu: Eesti Loodusfoto.
- Õnnepalu, Tõnu** 1988. Ithaka. Tallinn: Eesti Raamat.

SUMMARY

Exploring poets from Hiiumaa and approaching their poetry collections in basic school

This thesis explores the alternatives of teaching a collection of poems to stage III basic school students. The aim of the thesis was to find methodically suitable activities and exercises, through which to view the collection of poetry as a complete body of work and introduce the work of local poets to basic school students. Additionally, I intended for the exercises to guide students to know and value poetry, cultural history and local literature. To achieve the goals, I described and interpreted the collection of poetry as a piece of art and analyzed the importance of local literature as a part of the curriculum, and tackled the aims and matters of teaching poetry. In the second chapter, I introduced different types of poetry classes and the main methods of poetry teaching. As for the practical activity, I compiled a methodically versatile learning element for the treatment of poetry collection, which is integrated with other forms of text and art, and helps the student to know and value local literature, as well as bring about interest in poetry.

I compiled a practical study material for basic school students, which explores the poetry collections of five writers. It contains a teacher summary involving the treatment of poetry collections, as well as a set of learning tasks. The purpose of the teacher's summary is to treat poetry collections as complete bodies of work, analyze them, find meanings and examine potential interpretations of poetry language through opening different layers.

I tested the learning element on 9th-grade students. I asked for their feedback on the approach to the topic, to the exercises, as well as their potential interest in poetry, inducting and preserving of which was one of the work's missions. The positive aspect is that three quarters of the students confirmed their increased interest in poetry. Among

the stated reasons, the students mentioned interesting exercises and a broadened understanding of the poetry collection. It was also mentioned that reading poems was more interesting than usual, but it did not bring about any further interest. Turned out that reading the poems was engaging this time due to the accompanying exercises. Some students said that if poetry could be taught in a similar way in the future, then they would read willingly and be engaged. Independently, however, rather not.

Another stated reason for the increased interest was local poetry – the students loved to study poetry collections by poets of Hiiumaa. When asked about the necessity of local literature, they responded that knowing local literature and their work is definitely crucial. It was also mentioned that not knowing only the poets' names is not enough but one also needs to know their writings.

In my view, the exercises created for approaching the poetry collections of local poets are feasible and provide students with interest and willingness to learn, as well as give an overview of a poetry collection as a piece of art. In addition, the tasks help to bring about interest in poetry and teach to value local culture.

LISA 1. TÖÖLEHED ÕPETAJALE

Tööleht nr 1

Täringumäng

Klassiruumis on erinevatel laudadel viie autori luulekogud. Iga kogu juures on number. Veereta täringut, mille külgedel on arvud ühest viieni. Liigu saadud silmade arvu järgi õige luulekoguni ja vasta selle põhjal vihikusse küsimustele:

1. Mis aastal luulekogu ilmus ja mis kirjastus selle välja andis?

2. Kirjelda luulekogu välimust ja illustratsioone:

- Milliseid värve on kasutatud?
- Mida on illustratsioonidel kujutatud?
- Millise meeleolu loob kujundus?
- Kes on luulekogu illustraator?
- Mitu lehekülge on luulekogus?

3. Loe läbi luulekogu esimene luuletus.

- Milline on selle luuletuse meeleolu (nukker, vaikne, mõtlik, hoiatav, pilkav, õel, õnnelik vms). Lisa luulerea näide.

4. Vali lugemiseks üks luuletus luulekogu keskelt.

- Milline on selle luuletuse meeleolu? Lisa värsirea näide.

5. Loe läbi luulekogu viimane luuletus.

- Milline on selle luuletuse meeleolu? Lisa värsirea näide.

6. Ennusta kolme luuletuse põhjal, milline võiks olla terve luulekogu meeleolu ja millest võiksid luuletused rääkida.

7. Mille kaudu saaks seda luulekogu seostada Hiiumaaga (loodus, ilm, inimesed, kohad jne)?

8. Valmista oma andmete põhjal järgmiseks tunniks ette luulekogu tutvustus.

Tööleht nr 2

Raamatuoksjon

Võrdle rühmas üksteise luulekogude tutvustusi ja pane nendest kokku sisukas ettekanne, mille abil klassile oma luulekogu tutvustad. Kasuta A2 paberit ja markereid ettekande jaoks abistava näitmaterjali loomiseks. Esitus peab olema piisavalt hea, et naaberrühmadest kellelgi tekiks selle kogu vastu huvi ja nad panustaksid teie luulekogule. Kui ühelgi rühmal huvi ei teki, jääb luulekogu müümata ja sa pead ise oma luulekogu läbi lugema.

Tööleht nr 3

Luuledialoog

1. Loe läbi kahe luuletaja dialoog sellest, kuidas sünnib luule. Kuidas nad seda tunnetust kirjeldavad? Millist sõnavara ja kujundeid luuletajad kasutavad? Mille poolest on see tunnetus erinev, mille poolest sarnane?

<p>Ott Arder</p> <p><i>Jälle ma kirjutan öösel, jälle üht luuletust. Õues on aastaajad, toas on tuuletust.</i></p> <p><i>Kunagi, kunagi ammu hakkasin suitsetama. See oli sama lihtne, kui hakata luuletama.</i></p> <p><i>Raske on järele jätta, algus ei olegi raske. Sõnadest õnneks võtta ärge end, lugeja, laske.</i></p> <p><i>Ei ole luuletamine selleks, et murda pead. On vaid hing kinni kuulatamine ja mõned lahtised read.</i></p>	<p>Ave Alavainu</p> <p><i>Nagu keegi ei tea, kust saab alguse mägedes varing; Kuidas õitsevalt lillelt viib kroonlehed väiksemgi värin; kuidas tuul paisub tormiks ja keegi ei tea, kus on piir; Nõnda mõte saab vormi ja sünnibki... loomulik riim.</i></p>
<p>Ave Alavainu</p> <p><i>Ikka logiseb mu riimiredel, langeb välja pulga järel pulk. Praegu – logisegu rumal redel, mul on VALEpulki terve hulk!</i></p> <p><i>Kuid kui viimne neistki ütleb üles, kuidas saan siis sinu juurde üles?</i></p>	<p>Ott Arder</p> <p><i>Pliiat(siga)</i></p> <p><i>Haamriga ja alasiga sepapoiss end harjutab. paberile pliiaatsiga kirjatundja kirjutab.</i></p> <p><i>Pliiaatsiga ükski siga seni pole sina peal. mitte ainult sõrg ei sega, kirjaoskus puudub seal.</i></p> <p><i>Aga see on väike viga, sulgudesse tõmbub värss: ("tuhnida peab mõistma siga! notsu, hoia korras kärss!")</i></p>

Ott Arder	Ave Alavainu
<p><i>Kaksteist rida</i></p> <p><i>Ajan oma lõiku ühest pikast reast. Üksinda ja ühena meie kõigi seast. Vahel olen suisa vait, vaid sekka nohisen, on see sisemine hää, mis kõrvus kohiseb. Ikka üht-teist vajaka jääb hoogsas ettevõtus, mõtlen sõnast p i m e d u s pimedate jutus.</i></p> <p><i>Ajan oma lõiku ühest pikast reast, lauldes oma ajast, kaaslastest ja east, nendest, keda pole enam, keda pole veel, nendest, kes on kaugel, kus on võõras keel. On ka kaugel kohti, kaugele viib teegi, viib ka siis, kui ise enam minekut ei teegi.</i></p>	<p><i>Suutäis halba luulet igal hommikul ärata mu meeled paneb valmis paberi annab kätte pliiaatsi</i></p> <p><i>suutäis halba luulet paneb mõtted tööle otse vastassuunas innustab ja ärgitab kõnetab ja korrastab sinu omi mõtteid suutäis halba luulet annab nagu õiguse olla pisut parem.</i></p>

2. Kuidas kirjeldad sina oma loomevaeva? Mida tunned, kui sul on vaja luuletust, kirjandit või loovjuttu kirjutada? Võrdle Arderi ja Alavainu tunnet iseenda omaga.

Tööleht nr 4

Luuletuste segamine

Loe läbi alljärgnevad Hiiumaast mõtisklevad luuletused. Seejärel sega paaristööna kahe luuletuse read, nii et kahest luuletusest saaks üks. Püüa ära kasutada kõik read. Leia luuletusele sobilik pealkiri. Milline on luuletuse sõnum, kuidas see erineb algsete luuletuste omast? Kanna saadud luuletus klassikaaslastele ette.

Kai Aareleid "Ankur"	Ave Alavainu
<p><i>iga suvi sõidame vähemalt korra maailma äärde maa otsa</i></p> <p><i>sinna kus vesi on soolasem kivid ümaramad silmapiiril ainult silmapiir sinna kust kaugemale enam ei saa praegu</i></p> <p><i>näen su silmadest sina ikkagi tahad sinna silmapiiri taha sa isegi ujud alati kaugemale</i></p> <p><i>vaatan sind ja mõtlen ma olen sinu ankur kas ma peaksin olema kergem et sa saaksid kaugemale minna või mind ei peakski olema</i></p> <p><i>laman suurtel liivateradel tunnen maad oma selja all tunnen kuidas maa kajab kui sa rannale astud</i></p> <p><i>minu kodu on siin sinu kodu on silmapiir</i></p>	<p><i>Keset taevast ja tuuli on tükike maad, kus kasvavad lapsed ja kadakad, kus kasvavad mehed ja sanglepad, kus kasvavad naised ja metsroosid ka.</i></p> <p><i>Keset lagedat vett on üks väikene maa, kus laps õpib mõnuga kõndima, kus mees heitleb enda ja merega, naine kimpus on põllu ja perega.</i></p> <p><i>Vahel taeva ja vee on üks tilluke saar, kui ütelda peenelt, siis arhipelaag, – kõik teavad, et nimeks tal HIIUMAA, kuid hiidlase jaoks on ta kodumaa.</i></p>

Tööleht nr 5

1. Loe läbi kaks Ave Alavainu luuletust ja vaata kahte videoklippi (Palmiste 2017).

<p>Ükskord mind ei olnud</p> <p><i>Ükskord mind ei olnud. Kust ma küll siia sain? Kust küll olen tulnud? Kuhu teised jäid? Kuskilt tulin. Millal? Kes küll olen ma? Põletatud sillad. Tagasi ei saa.</i></p> <p>Vaata: https://www.youtube.com/watch?v=xH-3-jRFjAU&list=PL4Oatlak0NXIbIeRHA4eIMXjGZE3hqLjd&index=2</p>	<p>Ja ma lähen ja lähen ja lähen</p> <p><i>Ja ma lähen ja lähen ja lähen, kuigi puudub mul koht kuhu minna. On pea kohal ükskõiksed tähed ja ümber on ükskõiksed linnad.</i></p> <p><i>Ja ma otsin ja otsin ja otsin üht kohta, kus pea võiksin peita – ma pole ju süüdi, et eksin otsides, mida ei leita.</i></p> <p><i>Ja ma vannun ja vannun ja vannun tulist kurja, et pauguvad majad – olen varem kõik mängu pannud, mida nüüd oleks hädasti vaja.</i></p> <p><i>Ja ma eksin ja eksin ja eksin elu peateedelt aguli varju – olen süüdi, et leidmatut otsin ja sealjuures appi ei karju.</i></p> <p>Vaata : https://www.youtube.com/watch?v=VBbowoS4g8A&list=PL4Oatlak0NXIbIeRHA4eIMXjGZE3hqLjd&index=6</p>
---	--

2. Moodusta kuni 4-liikmelised rühmad, vali Ave Alavainu luulekogust "Koondatud" üks luuletus ja loo rühmatööna sellele video. Video kaudu peab vaatajani jõudma luuletuse sõnum. Idee teostus on vaba, kasutada võib kõikvõimalikke lahendusi (kunst, muusika, näitlejad, nukud, loodus, esemed jne).

Tööleht nr 6 (1)

Mereteemalised luuletused (Lips 2013)

<p>Kristel Algvere</p> <p>Merehurmarohi</p> <p><i>Kitkusin sirelipõõsa ja paju ja vanade sangleppade alt õitsvaid naate ja vereurmarohtu saagisin kuivanud oksid hangusin niidetud heina rohisin samblasegust peenart kloppisin vaipu ja voodikatteid pesin käterätte ja linu ja püüre võtsin kempsust ämblikuvõrgud ära</i></p> <p><i>meri hurmab mind, kutsub hallhaigur lendab üle, kraaksatab luiged kluugutavad, kajakad kisavad õhtune udu lõhnab soolaselt madalad vahused pilved mere poolt tõttavad üle päikseloojangutaeva</i></p> <p><i>ma seisan vereurmarohud käes keset hoovi ja ei lähe mereäärde – merehurmarohi toimib</i></p>	<p>Venda Sõelsepp</p> <p>Eks ole, ta on nagu lill</p> <p><i>Eks ole, meri on nagu lill: Siis kui hiilivad udud ja talv tuleb, Tõmbub ta endasse ja hoolikalt suleb Oma sinise karika jääkroonlehe Ning kilgendab nagu maa rinnaehe.</i></p> <p><i>Siis on tal pikk ja rahulik uni Ja üle tema sahisevad tuisud ja lumi, Valgeehmeline sootuttide vill.</i></p> <p><i>Ja eks ole: Kevadel on ta jälle nagu lill – Temas tõuseb rahutus ja tung, Ta pakatab ja lõheneb ta sinine pung, Ja siis ta õitseb, ja udud lähevad ära, Ning kui pilvist tuleb päike, ta särab. Tule, maitse mu lõhna, Kui oled maitsja! Tule, tunne mu jahedust, Kui oled tundja! Tule, vaata mu tuhandet helki, Kui oled mõistja! Eks ole, meri on ju nagu lill?</i></p>
---	---

Tööleht nr 6(2)

Kristel Algvere ja venda Sõelsepa luuletuste võrdlemine. Loe läbi luuletused "Merehurmarohti" ja "Eks ole, ta on nagu lill". Võrdle tabeli keskmises lahtris olevate märksõnade järgi kahe luuletuse kujundeid, värve ja meeleolu. Täida tabel.

"Merehurmarohti"	Kujudid, värvid, meeleolu	"Eks ole, ta on nagu lill"
	Pealkirja valik. Mida pealkiri tähendab, miks sinu arvates luuletaja sellise pealkirja valis?	
	Värvid luuletuses	
	Epiteet – täiendsõna, mis iseloomustab põhisõna	
	Personifikatsioon – elutule elusa tegevuse andmine	
	Võrdlus – võrdlemine sarnasuse alusel	
	Metafoor – ülekanne sarnasuse alusel	
	Luuletuse meeleolu	
	Seos kirjaniku eluga	

Tööleht nr 7

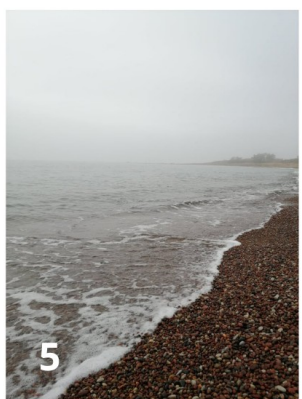
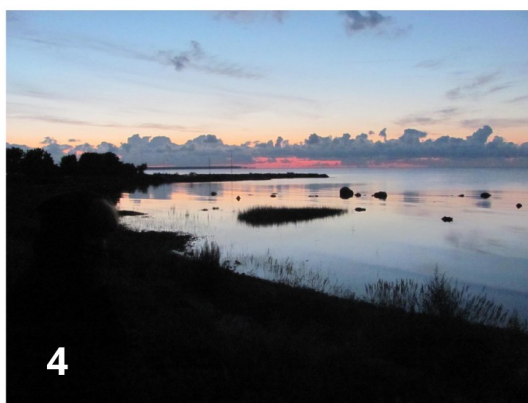
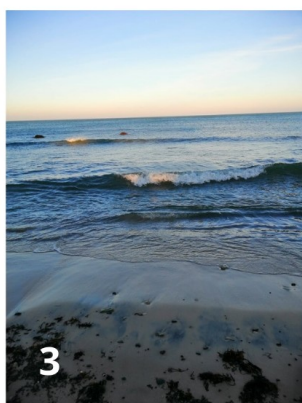
Moodusta neljaliikmeline rühm. Vali esindaja, kes loosib rühmale ühe neljast Ave Alavainu luuletusest. Loe luuletus rühmas läbi ja aruta selle sõnumi üle. Iga liige räägib, kuidas tema luuletusest aru sai. Ühisarutelu tulemusena lepi kokku keskses sõnumis ja loo luuletusele kunstiline kujundus A2 plakatile. Õpi oma luuletust lugema ja ette kandma, leia selleks enda arvates parim lahendus (hääletoon ja sellega mängimine, liigutused, miimika, riietus, kaasatavad esemed jne). Luuletuse ettelugemine ongi kunstiteose suuline tutvustus.

<p><i>Kell mu kannul, astub peale, pane mulle jalga taha, juba ammu kell mu kannul – aeg ei aega anda taha. Kes ei oska seda sammu, see jääb ikka ajast maha. Sammu, samm, ühte sammu astub kogu inimsugu, aga sammurikkujatest peetakse kord hiljem lugu.</i></p>	<p><i>“Ei, ärge tehke mind nägijaks!” hüüdis pime. “Ma ei taha näha nagu teie.” “Ei ma ei taha kuulda,” sosistas kurt, “ma tean niigi, et te valetate.” “Rääkige teie,” andis tumm oma märkides edasi.</i></p>
<p><i>Aastad veerevad kui autorattad – aina on neil kilomeetreid katta. Ühed jäävad vaevu selja taha: uued laotuvad su ette maha. Ja sa sõidad, sõidad, sõidad, aina sõidad, lähed varesti, saad teele, kaotad, võidad, võtad vallatleval mängul raskeid kurve, mõnel tõusul nõrk on gaasisurve, mõnel langusel ei tööta pidur; käiku vahetades tõrgub sidur – aga kilomeetreid tuleb katta... Aastad veerevad kui autorattad.</i></p>	<p><i>Ööliilia lõhnab mu toas ja aknast paistavad tähed, ühelt üksikust valgusejoast nüüd liblikaid püüdma lähen...</i></p>

Tööleht nr 8

Pildi põhjal mereluuletuse kirjutamine (Autori fotod)

Vali alljärgnevate piltide hulgast üks ja kirjuta selle põhjal mereluuletus. Seejärel leia klassist paariline, vahetage oma luuletused ja arvake ära, millist pilti on kumbki alustekstina kasutanud. Selgitage üksteisele, miks just selle pildi kasuks otsustasite. Millisele Hiiumaa luuletajale sa oma luuletuse kingiksid? Miks just temale?

Tööleht nr 9 (1)

Loe läbi Tiit Leito "Alina" ja Ave Alavainu "Hoian pärlikeed peos"

1. Kui luuletuste minakuju oleks naine, siis millist kahte naist sa ette kujutad? Kirjelda nende välimust ja iseloomu, milliseid riideid nad kannavad, millised on nende huvid, kes nad oleks ühiskonnaliikmeina. Kas nad on tänapäeva naised või keegi minevikust? Kujunda kahe naise portree.
2. Töölehe täitmise järel vaata videoklippi "Hoian pärlikeed peos" ja võrdle oma kirjeldatud naist videos nähtud naiskujuga. Too välja sarnasused ja erinevused. Kas ja kuidas videoklipp muutis või mõjutas sinu algset arvamust?

Video (Palmiste 2017) asub aadressil: https://www.youtube.com/watch?v=sIMy8YPW9_0&list=PL4Oatlak0NXIbIeRHA4eIMXjGZE3hqLjd&index=5

Tiit Leito "Alina"	Ave Alavainu "Hoian pärlikeed peos"
<p><i>Pärdi muusika helide kardin, mis nii hõre ja nähtamatu, ripub akna ees ja selle taga puhub kevade roheline tuul.</i></p> <p><i>Muusika koob aina uuesti ja uuesti, seda helide võrku, mis läheneb, kaugeneb, tiheneb ja hajub nagu udu suvisel heinamaal</i></p>	<p><i>Hoian pärlikeed peos. See on ilus. Ilus mustadest pärlitest kee. Vaatlen andi. Ja paitan. Ja silun. Ei tea, kelle kingitus see? Panen kaela ma Tundmatu kingi. Surun rinnale, rinnale. Ah!</i></p> <p><i>Kuulen lõksatust ukseingi: Minu rinnal on mustsõstramahl.</i></p>

3. Valmista oma tegelaskujudest kunstitöö, kasutades akvarelle või õlipastelle.

Tööleht nr 9 (2)

Tiit Leito "Alina"	Ave Alavainu "Hoian pärlikeed peos"
Välimus	
Iseloom	
Riietus	
Huvid	
Kes see naine ühiskonnaliikmena olla võiks?	

Tööleht nr 10

(Mitting 2012)

1. Kuula ja vaata videot Erkki-Sven Tüüri orkestriteosest "Insula deserta" (1989), mille idee tärkas Tõnu Õnnepalu luulekogust "Ithaka": <https://www.youtube.com/watch?v=iJ5nNUdNils>

- Millised mõtted sul kuulates tekivad?
- Millest Õnnepalu on oma luuletuses kirjutanud?
- Pane heliteose kuulamise ajal kirja võimalikult palju märksõnu.
- Kuulamise järel kirjuta märksõnadele tuginedes ennustav sisukirjeldus Tõnu Õnnepalu luuletusele "Insula deserta".

2. Loe luuletust "Insula deserta" ja võrdle seda oma kirjeldusega. Pane kirja, mis oli sarnane, mis erinev.

Tööleht nr 11

Loe läbi Tõnu Õnnepalu luuletus "Insula deserta", jooni alla luulekujundid (epiteet, metafoor, võrdlus, personifikatsioon, kordus, parallelism) ja vasta küsimustele:

1. Milliseid värve või värvitoone märkad luuletuses või milliseid värve ja värvitoone võivad luuletuses nimetatud nähtused eneses kanda? Leia luuletusest näiteid.
2. Millised on selle luuletuse hääled ja helid? Kirjelda, tuues luuleridu näideteks.
3. Milline on ilm? Pane kirja luuleread, mis seda kinnitavad.
4. Milline on luuletuse meeleolu? Milline seos on värvidel, helidel ja ilmal meeleolu tekkimisega? Milliseid kujundeid on selleks kasutatud? Leia luuleridadest sobivaid näiteid.
5. Milline kujutlus sinu peas luuletust lugedes tekib? Kirjelda seda vähemalt kümne lausega.

<p>Insula deserta</p> <p><i>Vihmahoogudest uhutud tee loigud, kus peegeldub taevas peatunud pilv Kumerat põldu kroonivad vahtrad liikumatumult seisavad purpuris ja kullas Mis hõõgub veel tuhmilt nüüd õhtul kui päike on kadunud mere ja rahude varju Viies endaga kaasa varasügise päeva tuulte ja vihmade kohisevad hood Mis kord sulgevad maastiku piire kord jälle avavad tee valguse väele Ja heidavad vikerkaareväravaid üle pestud metsade nukra sära Mis nüüd tuhmunud on ja vaikinud nagu ka rändlinnuparvede hääl merest mereni kostev</i></p>	<p><i>Ja merest mereni nüüd ulatub vaikus kummardudes hõõguva pilvena üle liikumatu vee Süttides esimese kahvatu tähena selle mälestuste maa tühja saare üle Mis kaotab pimedas tules piirid ulatudes juba kaugemale väljapoole ennast Sest pole kes tulesid tähiseks seaks ta äärtele ta pikka tühja randa Ja nõnda eksleb see saar mööda omaenda vaikust Mille otsatust märgivad öös siin-seal vilkuvad tirtsude lühidad hääled</i></p> <p><i>Mis nagu kordaksid üha insula deserta insula deserta insula deserta</i></p>
---	---

Tööleht nr 12

Pimendusluule

Loe läbi katkend Tõnu Õnnepalu romaanist "Paradiis"(2009). Märki tekstis ära sõnad, mis sind kõnetavad. Seejärel varjuta musta markeriga kogu ülejäänud tekst ja loo järelejäänud sõnadest uus luuletus. Kirjuta luuletus vihikusse ja võrdle seda varem loetud Õnnepalu luuletustega. Milline on sinu luuletuse sõnum ja meeleolu? Kas märkad sarnasust Õnnepaluga? Kas kirjaniku tekst suutis mõjutada ka tekkivat luuletust või on see vaba Õnnepalu meeleolu mõjudest? Vasta kirjalikult luuletuse järel.

Ma juba vaatasin, et valgete pilvetupsude järel tuleb hall pilv loodekaarest, põhjapoolse mere kohalt. Et ilm muutub. Sest Paradiisi kevad pole mitte ainult hiline ja vilu, vaid ka väga muutlik. Mai lõpp pole siin küll veel mingi suvi. Iga hetk võib kas põhjapoolselt merelt või lõunapoolselt merelt või läänepoolselt merelt maale rullida hall külm udu ja suvest pole enam haisugi. Ilm läheb pimedamaks, linnud jäävad vakka ja poolpungas õunapuude oksad hakkavad tilkuma külma vett.

Aga halli pilve järel tõusis kuuselatvade taha siiski jälle sinine taevast. Ja kui taevast on niimoodi põhjatult sinine, siis sinna vaadates läheb ju kohe kõik meelest ära. On lihtsalt see, mis on, mustade pääsukeste kerge lend ja vidin ümber maja. Kas kunagi sai siin olla talv ja pimedus?

Ma tean, Sa ütled, et detsembris polegi ju pime. Ja täna on mul kerge Sinuga nõus olla. Sul on sagedamini õigus, kui Sa aimatagi oskad, kuigi mitte alati siis, kui Sa arvad, et on. Aga küllap Sa seda ükskord näed, kui sa näed, et mõni asi ongi läinud täpselt nii, nagu Sa tahtsid, kuigi nii, nagu Sa uneski näha ei osanud.

Kas ma 1998. aasta talvel Kiviränga Ella poole sisse astudes, et temalt "tellimust" võtta, oskasin arvata, et ma 2009. aasta maikuu istun tema suure toa, mis nüüd on nii ilusaks tehtud, põhjapoolse akna all ja vaatan seda sinistaevast ja neid korraga nii rõõmsaid kuuskesid (sest päike tuli välja ja kas elu pole siiski imeline, et me ometi kõige võimatuse kiuste võime armastada?) ja kirjutan nendest päevadest ja sellest kohast ja nende nimi on Paradiis. Sest siis ma veel ei teadnud päris täpselt seda nime. Rohkem ta oli mu mõttes Kuningriik. Vahel ka Teater, mida ülevalt vaatab Jumal, nii et kõik on näha nagu kaardil: see tee, mis viib Kiviränga Ella kollasest majast mööda ja merekaldaga rööbiti, aga nii, et meri ainult vilgub mändide ja kuuskede vahelt, talvine meri, valges vahus, ja Ta näeb, kuidas ma lähen mööda seda teed ja sellel minemisel on justkui mingi tähendus.

Tööleht nr 13

1. Loe läbi luuletused ja võrdle Kai Aareleiu sügist Tõnu Õnnepalu kevadega. Milline emotsioon on kummaski luuletuses valdav? Kirjuta luuletused ümber proosatekstideks.

Kai Aareleid. "Saar"	Tõnu Õnnepalu
<p>tuleb sügis ja argipäevad kui hakkab lund sadama hiilib kõik uuesti meelde teeb võib-olla valu nagu värsked armid ikka</p> <p>aga praegu istun siin hommikuaias päikesetõusupingil</p> <p>ja kui on sügis ja talv ja kiuslik mälu võtan tänase hommiku välja tulen tagasi</p> <p>päike otse mu suletud silmades sookurgede laul raba peal soojus rahu</p>	<p>Selgel vihmajärgsel hommikul märtsis võib äkki paista nagu oleks oktoober</p> <p>ja meel läheb kurvaks sest taevas on nii valusalt puhas ja paplid raagus ja järsku ei tea ma midagi nende punge paisutavast mahlast sest mus eneses paisub see kurbusehoog ja mu matab see jaheda valguse laine igatsus ja hirm ja midagi veel nagu tühi mererand sügisel päikesega oktoobris</p> <p>olgugi praegu märts</p>

2. Vali luuletustest 4 märksõna ja kirjuta nendest akrostihhoniid. Millised mõtted ja tunded valitud sõnadega seostuvad, kuidas selgitad sõna tähendust akrostihhoni kaudu? Võrdle akrostihhoni luuletustega. Kas meeolelu säilis või tekkisid uued meeolelud?

Näide:

V	R
Ä	A
R	A
S	G
K	U
E	S
K	V
I	A
U	L
S	U
L	S
I	
K	

Tööleht nr 14

Luuletaja portree

1. Loe Harri Rinne (2017) intervjuud Tõnu Õnnepaluga: "Tõnu Õnnepalu – mina ja Hiiumaa" – <https://www.meiema.ee/index.php?content=artiklid&sub=54&artid=79624>

Vasta kirjalikult küsimustele:

1. Miks nimetab Õnnepalu Hiiumaad oma teiseks sünnikoduks?
2. Miks Õnnepalu endiselt Hiiumaad alles avastab?
3. Millega ta sisustab oma aega saarel?
4. Millised on tema arvates saarel elamise võlu ja erilisus?
5. Kuidas kirjeldab Õnnepalu kultuurinälg?
6. Kuidas mõtestab Õnnepalu kodu?

2. Kuula ja vaata videoklippe Tõnu Õnnepaluga:

- Tõnu Õnnepalu: juured ja haridus 2019; <https://raamatukogu.hiiumaa.ee/2-artiklid/366-tonu-onnepalu-juured-ja-haridus>
- Tõnu Õnnepalu: kirjanikutee algus 2019; https://www.youtube.com/watch?v=ddJuU8RmD_c
- Tõnu Õnnepalu: Hiiumaa kirjandusest 2019; <https://www.youtube.com/watch?v=zMXW17FWUnQ>
- Tõnu Õnnepalu: Kas inimene peab kannatama? 2019; <https://www.youtube.com/watch?v=DNzuTMCHk6w>
- Tõnu Õnnepalu: Avarus, kojujõudmine, õnn 2019; https://www.youtube.com/watch?v=mE1_7qkTZIw&t=4s

3. Võrdle intervjuu ja videomõtiskluste kaudu saadud pilti luuletajast sellega, millisena kujutlesid teda luuletuste põhjal. Mille poolest need kaks üksteisest erinevad? Mis osas aga sarnanevad? Kas midagi sinu arvamus muutus? Kirjuta 200-sõnaline arvamislugu.

Tööleht nr 15

Koit ja Hämarik

Loe Kristel Algvere ja Tõnu Õnnepalu luuletusi dialoogina. Kujutle Algvere luule minakujuna tütarlast ja Õnnepalu luule minakujuna noormeest, kes armastavad teineteist, aga pole kordagi kohtunud. Kirjelda armastajate esmakohatumist. Millised nad on, millisena kohtumisele lähevad, millisena nad teineteist näevad, millest räägivad, mis neid seob / ei seo, kas nende armastus jääb püsima? Kirjuta ilukirjanduslik tekst.

<p>Kristel Algvere</p> <p><i>Ilves-lunastus</i></p> <p><i>nägime ilvesega üksteist ta oli heinakõrte sees udus kõhutas nii madalas kui sai</i></p> <p><i>jalutasin vaikselt tema poole temast veel midagi teadmata</i></p> <p><i>äkki tõusis ta udust üles veidi kohmakalt kangelt ja kõndis vaalu taha</i></p> <p><i>vaarikavarte varjust piilus ta mind mustad kõrvad paistmas</i></p> <p><i>pärast kohtumist ilvesega kõndisin rahu südames põllult toa poole tundsin nagu oleksin kõik patud andeks saanud</i></p>	<p>Tõnu Õnnepalu</p> <p><i>Kiri maalt 31. III</i></p> <p><i>Vihma sajab, et sa teaksid. On õhtu, valgus muutub läbipaistvamaks ja sadu näib lakkavat.</i></p> <p><i>Veel pole ma kardinaid ette tõmmanud, akna kahe klaasi vahel on esimene (või teine?) uimane kärbes ja aknast paistab veel</i></p> <p><i>selle maakoha armetus ja suurus.</i></p> <p><i>Armetus, sest kõik on porine ja lagunenu.</i> <i>Ja suurus, sest taevast kõige kohal on suur ja vaikne, ja vihm, mis tuleb kaugelt ja rändab kaugelt märtsiõhtuses hämaras põldude peal, on sama suur, sama vaikne ja samamoodi eluaurudest sõge</i></p> <p><i>kui mu igatsus su järele.</i></p>
<p>Tõnu Õnnepalu</p> <p><i>Augustiöö tuul</i></p> <p><i>kui midagi mitte midagi</i></p> <p><i>pole väljas näha ja midagi pole tunda peale ta tugeva sooja puudutuse mis lõhnab roiskuva adru ja märgade põhukuhjade järele – see pime tuul on esimene meenutus mälestusteta ajast</i></p>	<p>Kristel Algvere</p> <p><i>Võsa ja tolm</i></p> <p><i>elu on rohimine ja koristamine</i></p> <p><i>vähemalt mõnel inimesel</i></p> <p><i>siis on teistsuguseid inimesi kelle jaoks elu on võsa ja tolm oo jaa, võsa ja tolm!</i></p> <p><i>Puhusin raamatult tolmu – seda oli ragistasin kummargil võsas nagu väle ja erk metsloom trampisin ülaseid sodiks astusin kummikutega solgikraavi ja üks kummik oli korruga vett täis aga minul nägu naerul</i></p>

Kristel Algreve

*Märtsilumi ei too talve
meenutab seda vaid
vaatad neid helbeid toredaid
rõduserval või kindail –
millised peened kontuurid
igal oma natuur!*

Tõnu Õnnepalu

*Nii vaikne nii harv nii lohutav
on see vihm
tihenevas hämaruses
et tahaks olla koltunud rohi
vahtralehtede all
millele ta aina rabiseb rabiseb
see vihm
ja tunda kuidas mahlad aegamisi
vajuvad juurtesse
ja juured unne
suurde mittemidagimäletavasse
pimedasse unne*

Tööleht nr 16

1. Loe Tiit Leito luuletusi (2009). Milliseid luulekujundeid luuletaja kasutab. Vali igale kujundile oma värv ja kirjuta kujundite nimetused nende värvidega töölehe ülaserava. Jooni samade värvidega need kujundid luuletustes alla. Pealkirjasta luuletused.

<p><i>Kõnnid kõrgete puude vahel – mets. jalutad tihedate põõsaste seas – mets. Kummardud sammalde keskele vaatama – mets. Kõik on mets.</i></p>	<p><i>Pimedus metsa all roomas mööda puutiivesid üles, et süüdata taevatähed. Nende kustutamine jäab aga saabuva päeva hooleks.</i></p>
<p><i>Selleks, et meile avaneksid metsa väravad, tuleks mõista, et mets ei ole ainult lõpmata suure hulga elusolendite kogum, vaid nende omavaheliste suhete ja seoste kaudu üks suur ja pidevas muutumises elav tervik. Kui soovid metsa lähemalt näha, siis ära taha sealt midagi saada, ole lihtsalt külaline selles imelises maailmas. Nii võid korraga märgata, et mets kohiseb sinus edasi ka temast eemal olles.</i></p>	<p><i>Inimene lõikab küll väiksemaid, küll suuremaid auke metsa kasukasse. Väiksemad tühimikud traageldab mets suuremate kaotusteta kokku – roheline muster säilib, toimib. Kuid mida väiksemaks jäävad metsaosad, mida suuremaks muutuvad nendevahelised vahemaad, seda hõredamaks muutub side nende vahel. Lagedad aiad hakkavad valitsema metsamaade üle. Maharaiutud ja uue metsa ootele jäetud üksikute puuvibalikega rotisabametsad ei suuda neid alasid enam vajalikus eluringes hoida. Auke täis metsakasukas ei pea enam sooja ja külm tuul hakkab meie eluruumi sinitaevasse musti pilvi kuhjama.</i></p>

2. Kirjuta iga luuletuse juurde, millist tunnet autor tunneb (mure, igatsus, austus, häbi, armastus jne).

3. Mille üle autor viimases luuletuses muretseb? Miks ta muretseb? Kas see on sinu kodukoha mure? Mida sina sellest murest arvad? Kirjuta töölehe pöördele oma vastus.

4. Vali üks neljast luuletusest ja illustreeri see nii, et Tiit Leito võiks sellega illustreerida oma luuletuse.

Tööleht nr 17

Lõiminguülesandeid paaris- ja rühmatööks.

1. Hiidlase portree. Lõiminguülesanne kunsti, muusika ja Hiiumaa pärimuse ainekursusega.

Loo paaristööna käsitletud luulekogu põhjal hiidlase portree. Koosta illustreeriv plakat luulehiidlasest (tunded, mõtted, töö, ilu, valu, töökus, suhted naabritega, uskumused, rumalus, intelligentsus jne). Valmista ette ka suuline ettekanne. Kasuta oskusi mööda ettekandes ka muusikat ning laulu. Oska tutvustada ja võrrelda luulehiidlast pärishiidlasega. Lõpeta töö kunstitunnis ja võta valmis töö kaasa järgmisesse kirjandustundi. Toimuvad ettekanded.

2. Infovoldik Hiiumaast. Lõiminguülesanne kunsti, Hiiumaa pärimuse ainekursuse ja arvutiõpetusega.

Loo luulekogude põhjal Hiiumaad tutvustav materjal turistidele. Vali luulekogudest kümme teid kõige enam kõnetanud luuletust, loo / leia nende juurde sobilik pildi- või fotomaterjal, sümbolid ja andmed. Arvutiõpetuse tunnis sobita kogu materjal kokku infovoldikuks, mille saab välja printida.

3. Hiiumaa luulekaart. Lõiminguülesanne kunsti ja Hiiumaa pärimuse ainekursusega

Joonista rühmas A2 kartongile Hiiumaa kontuurkaart, kanna sellele loetud luulekogude kohaluuletused ja nendega seotud kujundid, kohanimed ja autorid. Vali kaardile kujundus ja värvilahendus. Koosta kaardile ka legend. Ole oma luule-Hiiumaal kaaslastele giidiks.

4. Luulekogu müügireklaam. Lõiminguülesanne kunsti, võõrkeele ja Hiiumaa pärimuse ainekursusega

Kujunda paaristööna loetud luulekogule reklaamplakat, mis võiks üleval olla raamatupoes raamatu tutvustamiseks. Kasuta võimalikult fantaasiarikast kunstilist lahendust, tegelasi ja konteksti tutvustavaid märksõnu, raamatust pärit värsse, tsitaate ja huvitavaid, tundelisi ning humoorikaid värsikatkeid, mis kutsuks ostjat peatuma ja luulekogu ostma. Töö võib tõlkida ja kujundada mitmekeelsena.

5. Luuleaineline teemapark. Lõiminguülesanne kunsti, Hiiumaa pärimuse ainekursuse ja võõrkeelega.

Mõttele välja luulekogu(de) ainele meelelahutuslik teemapark. Millised atraktsioonid seal oleksid, mida pargis teha saaks? Joonista teemapargi kaart koos tutvustavate piltide, luuletuste, märksõnade ja selgitustega. Kuidas see tutvustaks luulekogu teemapargi külastajaile? Töö võib tõlkida ja kujundada mitmekeelsena. Tutvusta oma teemaparki kaaslastele.

6. Luuletuse dramatiseerimine. Minietendus "Etüüdid Alavainuga". Lõiminguülesanne kunstiga.

1. Moodusta 4-liikmeline rühm ja vali rühmas Ave Alavainu luulekogust üks pikem luuletus. Kirjuta rühmas sellele draamatekst, jaga osad, lepi kokku liikumine ja rekvisiidid ning lavasta luuletus.

2. Rühmade kokkumängu harjutamine ja etenduse valmimine.

3. Anna suuline hinnang nii oma rühma meeskonnatööle kui ka kaasarühmade esitustele.

7. Moe-show "Luule Rõivas". Lõiminguülesanne kunstiga

Vali paarilisega endale üks kolmest luulekogust (Alavainu, Aareleid, Algvere), tööta läbi luuletuste minakujud ja kujunda koostöös paarilisega nendele 10-osaline moekollektsioon. Iga rõivaeseme jaoks arvesta üks A4 paber, iga visandi juurde kirjuta riideseme nimetus ja milliseid materjale kasutada. Kõida lehed moeajakirjaks ja kaunistada esikaas.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tiia Palmiste (27.05.1969),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **"Hiiumaaga seotud luuletajate ja nende luulekogude käsitus põhikoolis"**, mille juhendaja on **Andrus Org**, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tiia Palmiste

19.05.2021